

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет
імені Івана Франка

На правах рукопису

ГРИВУЛ ТАРАС ТЕОДОРОВИЧ

УДК 94 (477) “1939/1941”

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ
(ВЕРЕСЕНЬ 1939 – ЧЕРВЕНЬ 1941 РР.)

20.02.22 – військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук

Науковий керівник
Павлишин Олег Йосифович
кандидат історичних наук,
доцент

Львів – 2010

ЗМІСТ

	С.
Зміст	2
Перелік умовних позначень	3
Вступ	4
Розділ I	7
Історіографія та джерельна основа дослідження	
1.1. Стан наукової розробки теми	7
1.2. Джерельні матеріали з історії українського визвольного руху 1939-1941 рр.	16
Розділ II	25
Військово-політичні аспекти українського повстання в Західній Україні в вересні 1939 р.	
2.1. Характер і масштаби збройних акцій	25
2.2. Політичні наслідки повстання	39
Розділ III	59
Організація підпільної мережі ОУН в західних областях України	
3.1. Визначення нових завдань та планування діяльності	59
3.2. Структура, кадровий склад і вишколи ОУН на теренах Галичини, Волині та Буковини	64
3.3. Форми та методи боротьби українських націоналістів з радянським режимом	113
Розділ IV	129
Підготовка збройного повстання проти радянської влади	
4.1. Військово-мобілізаційна підготовка в ОУН	129
4.2. Військове протистояння ОУН і радянських органів безпеки	157
Висновки	182
Список використаних джерел	186

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗУЗ	Західно–Українські Землі
КЕ	Крайова Екзекутива
КП	Крайовий провід
НКВС	Народний комісаріат внутрішній справ
НКДБ	Народний комісаріат державної безпеки
ПЗУЗ	Північно–Західні Українські Землі
ПУН	Провід Українських Націоналістів
РП ОУН	Револьюційний Провід ОУН
РСЧА	Робітничо–Селянська Червона Армія
СБ, СБ ОУН	Служба безпеки Організації Українських Націоналістів
СУЗ	Східно–Українські Землі
УВО	Українська Військова Організація

ВСТУП

Актуальність теми. Боротьба українського народу за незалежність набула особливо гострих форми на початковому етапі Другої світової війни. Особливу роль у ній відігравав націоналістичний рух, зокрема Організація Українських Націоналістів. В самій ОУН в той час відбувалися події, які вплинули на постановку завдань, вибір форм і методів діяльності.

Важливість дослідження пов'язана із увагою до описуваних подій в сучасному суспільно-політичному житті України. Через брак наукової інформації продовжують існувати два абсолютно протилежні погляди на цілу українську національно-визвольну боротьбу в ХХ ст. – від повного схвалення до заперечення і критики. Це свідчить про важливість об'єктивного та всебічного дослідження діяльності ОУН в 1939-1941 рр.

Комплексне дослідження цієї проблематики неможливе без з'ясування усіх аспектів діяльності ОУН – політичного, організаційного, військового – на території західних областей України на початковому етапі Другої світової війни (вересень 1939 – червень 1941 рр.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження є складовою науково-дослідної теми кафедри новітньої історії України історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка “Західноукраїнські землі в ХІХ-ХХ ст.: етносоціальний аспект”, 0105U004935.

Мета і завдання дослідження

Дослідити військово–політичну діяльність Організації Українських Націоналістів на території західних областей України на початковому етапі Другої світової війни в процесі підготовки повстання проти радянської влади для проголошення незалежності України. У відповідності до мети, поставлено такі **завдання:**

1. дослідити стан наукового вивчення і розробки проблематики та джерельної бази дослідження;

2. проаналізувати характер, масштаби та політичні наслідки повстанських акцій проти Польщі в вересні 1939 р.;
3. вивчити напрямки кадрової роботи підпільної мережі ОУН на території СРСР;
4. встановити персональний склад керівних органів ОУН на підрадянській території;
5. з'ясувати форми та методи боротьби українських націоналістів, які застосовувалися проти радянської влади;
6. проаналізувати військово-мобілізаційні дії ОУН в процесі підготовки до повстання та їх ефективність;
7. висвітлити військове протистояння ОУН та радянських органів безпеки, з'ясувати його причини.

Об'єкт дослідження. Організація Українських Націоналістів, зокрема підпільні структури, які діяли на території західних областей України в 1939-1941 рр.

Предмет дослідження. Підготовка та реалізація планів військового повстання для проголошення незалежності України, які здійснювалися крайовим проводом ОУН у вересні 1939 – червні 1941 р.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Львівської, Тернопільської, Станіславської, Дрогобицької, Волинської, Рівненської та Чернівецької областей (згідно з адміністративним поділом 1939–1941 рр.). За структурним поділом ОУН ці регіони виокремлювалися як Західно-Українські Землі, Північно-Західні Українські Землі та край Буковина.

Хронологічні рамки дослідження становлять період від вересня 1939 до початку липня 1941 рр.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму та об'єктивності. Предмет дослідження розглядається на основі історичного і системного підходів, проблемно–хронологічного та порівняльного методів.

Наукова новизна

У роботі вперше, на основі різних видів джерел, зокрема, матеріалів із архівів СБУ, встановлено ряд аспектів діяльності ОУН. Зокрема, визначено військові та політичні наслідки повстання проти Польщі в вересні 1939 р. Виділено завдання та результати їх виконання, які виконувала ОУН у кадровій ділянці: чисельність, структуру, вишкільну роботу. Встановлено персональний склад крайових керівних органів ОУН. Вивчено дії ОУН з підготовки повстання проти радянської влади, зокрема у військовому та адміністративному напрямках. При цьому особливе значення має комплексний розгляд предмету дослідження, який дозволяє на науковій основі продовжувати подальше вивчення українського націоналістичного руху в рамках усієї визвольної боротьби ХХ ст.

Апробація результатів дисертації. Міжнародний науковий конгрес “Українська наука на порозі ХХІ ст.” (8–9.06.2000, Чернівці, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича), Міжнародна наукова конференція “Україна і Польща у світовій історії: політика, економіка, культура” (29.05.2002, Острог, Національний університет “Острозька академія”), Конференція “Третій фронт у Західній Україні: 1939–1947 роки” (12.05.2003, Львів, Історико–філософська секція Наукового товариства ім. Шевченка, Центр досліджень визвольного руху), Конференція “Організація Українських Націоналістів: 75–ліття створення” (14.02.2004, Львів, Центр досліджень визвольного руху), Друга міжнародна наукова конференція “Збройні сили України: історія та сучасність” (29–30.03.2006, Львів, Національний університет “Львівська політехніка”), Третій міжнародний науковий Конгрес українських істориків “Українська наука на шляху творчого поступу” (17–19.05.2006, Луцьк, Волинський національний університету імені Лесі Українки).

Публікації. Основні результати дисертації викладені у чотирьох наукових авторських публікаціях у виданнях, затверджених переліками ВАК України, двох статтях в інших виданнях та брошурі, написаній у співавторстві.

1. Гривул Т. Підготовка Організацією Українських Націоналістів військового повстання проти радянської влади у західних областях УРСР (1939-1941 рр.) / Тарас Гривул // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”, Чернівці, 16-18.05.2000 р.: доповіді та повідомлення / відповід. редактори Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці: “Рута”, 2001. – Т. 1. – С. 275-281.
2. Гривул Т. Підготовка Організації Українських Націоналістів до створення національних збройних сил (1939-1941 рр.) / Тарас Гривул // Народознавчі зошити. – 2002. — Зошит 5-6 (47-48). – С. 487-492.
3. Гривул Т. Протипольське повстання на Західній Україні у вересні 1939 р. / Тарас Гривул // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: історичні науки / відп. ред. І. Д. Пасічник, заст. відп. ред. В. В. Трофимович, Л. О. Зашкільняк [та ін.]. – Острог : Національний університет “Острозька академія”, 2003. – Вип. 3. – С. 230-237.
4. Гривул Т. Державна програма ОУН напередодні німецько-радянської війни (1940-1941 рр.) / Тарас Гривул // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спец. вип. до 60-річчя УПА / ред. кол. К. Кондратюк (відпов. ред.), В. Футала (упоряд.), Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. – Дрогобич : НВЦ “Каменяр”, 2002. – С. 281-291.
5. Гривул Т. Польський терор проти українського населення в 1939 та в 1941 рр. / Тарас Гривул // Український визвольний рух – Львів : Вид-во “МС”, 2003. – Зб. 2. – С. 86-93.
6. Гривул Т. До питання конфлікту в ОУН 1940-1941 рр. / Тарас Гривул // Український визвольний рух. – Львів : Вид-во “МС”, 2003. – Зб. 3. – С. 160-171.
7. Матеріали до пластового мартиролога / Т. Гривул, В. Мороз, В. Муравський, В. Окаринський. Матеріали до пластового мартиролога / передмова О. Сича. — Львів, 2003. — 120 с.

РОЗДІЛ І

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ОУН В 1939–1941 РР.

1.1. Стан наукової розробки теми

Історіографію українського визвольного руху початку Другої світової війни можна характеризувати, як дуже неоднорідну: окремі питання вивчені досить глибоко і детально відображалися у наукових роботах, натомість інші залишилися поза увагою дослідників. Навіть частота згадок якоїсь події тих років не означала детального опису явища чи ситуації або ж глибокої їх інтерпретації. Мова йде, зокрема, про такі аспекти української боротьби за незалежність, як політична співпраця українців і Німеччини, військовий напрям роботи ОУН на території Генеральної Губернії, конфлікт в ОУН в 1940–1941 рр., участь українців у німецько–польській війні та діяльність Організації Українських Націоналістів на території західної частини України. В той же час при дослідженні проблематики діяльності націоналістів в 1939–1941 рр. до здобуття Україною незалежності існували об’єктивні труднощі: вимоги конспірації стосовно учасників боротьби і недоступність багатьох джерел. Крім того, переважна більшість істориків з діаспори були політично заангажовані в протистоянні ОУН(м) ОУН(б), а тому мали швидше полемічний характер, а їхні концепції не виходили за рамки офіційної позиції “своїх” групи. Як влучно зауважили Д. Веденєєв і Г. Биструхін, на еміграції фактично встановився перелік тем, на висвітлення яких було встановлено своєрідне “табу”. Тих, хто його порушував, звинувачували у відсутності патріотизму і журналістської етики [270, с. 23]. Радянськими науковцями ці питання навіть не розглядалися, очевидно, з політичних причин; окремих питань торкалися в публіцистиці. Вже в сучасній історіографії на дослідження певної групи авторів впливає їхнє негативне ставлення до самого факту української незалежності.

Тільки після здобуття незалежності України з'явилися реальні передумови для усестороннього і об'єктивного розгляду історії українського націоналістичного руху. Щоправда, і тут на перешкоді стоять невирішеність на державному рівні статусу боротьби ОУН, великий обсяг дослідницької роботи, закритість окремих архівів і економічні труднощі для проведення досліджень.

Що стосується діаспорних наукових праць, то відзначимо, що більшість дослідників розглядають переважно події, які відбувалися в Генеральній Губернії. Лише окремі роботи описують події на Західній Україні. Основна причина звуження наукового пошуку істориками з діаспори – відсутність доступу до джерел. Тому цим дослідникам легше було розглядати питання конфлікту в ОУН, діяльність військових формувань, аналіз політичних документів Проводу ОУН та підготовку похідних груп. Як правило, самі автори і були учасниками цих подій. Закономірно, що більшість таких робіт були поєднанням мемуарів із окремими науковими підсумками; саме тому ми розглянемо детальніше їх під час розгляду джерел.

Одною з перших, вийшла в 1951 р. наукова стаття Л. Ортинського, присвячена загальним рисам української визвольної боротьби. У цьому дослідженні розглядалася система військового вишколу українців напередодні та на початку Другої світової війни. Щоправда, у ній зобов'язували вимоги безпеки тих, хто продовжував боротьбу на Західній Україні, тому відсутні конкретні історичні дані, але подано досить ґрунтовну і професійну як з історичної, так і з військової точки зору характеристику суспільних поглядів населення Західної України на збройну боротьбу [419].

Наступний крок у дослідженнях історії ОУН на Західній Україні був результатом конфлікту між “бандерівцями” і “мельниківцями”. Обидві організації продовжували на еміграції протистояння щодо права представляти боротьбу українського народу. При цьому кожна

аргументувала своє право на керівництво, виходячи із заслуг чи здобутків воєнного періоду. Тому паралельно обома групами були проведені фахові історичні розвідки. Мова йде найперше про дослідження, присвячені 25-річчю ОУН у формі збірника [92] та про дослідження П. Мірчука [402]. Інша праця П. Мірчука – “Нарис історії ОУН” до сьогоднішнього дня є основоположною для всіх дослідників історії ОУН до початку Другої світової війни [400]. Також цей дослідник наводить окремі дані про повстанські акції вересня 1939 р. Упорядники третього видання додали статтю про діяльність ОУН в серпні-вересні 1939 р. [406] та біографічний покажчик націоналістів, які діяли в міжвоєнний період [417].

Якісне зрушення у дослідженні українського визвольного руху ознаменувалося виходом краєзнавчих збірників або книг земляцтв. Кожен збірник був результатом праці авторського колективу, які розглядали певну адміністративну територію з точки зору географії, економіки, етнографії, культурології, статистики та, насампере, історії. Наявність багатьох авторів забезпечувала певну об’єктивність та зваженість оцінок, які стосувалися подій визвольної боротьби, а в нарисах історії окремих населених пунктів містилися дуже важливі дані про українське підпілля. Але, з іншої сторони, такі збірники містили тільки окремі розрізнені факти, які потрібно було опрацювати й узагальнити. Серед матеріалів, які увійшли до краєзнавчих збірників заслуговують на увагу дослідження, присвячені Станіславщині [157, 337, 340, 357, 501], Надбужанщині [158, 79, 220, 233, 276, 283, 335, 355, 465], Бережанщині [143, 146, 183, 203, 253, 284], Дрогобиччині [116, 228, 287-288], Стрийщині [389, 503], Підгаєччини [231, 507], Коломийщині [129, 209, 314, 491] та інші [181, 280.]

Відзначимо дослідження В. Косика, присвячене ставленню Німеччини до української проблеми напередодні і під час Другої світової війни [361]. У його роботі є цінні дані, які стосуються дій ОУН під час німецько-польської війни 1939-1941 рр.

Специфічним напрямком історіографії є публікації про ОУН, написані в СРСР. Їм притаманний публіцистичний стиль написання, фальшування історичних фактів, довільне поводження із джерелами. Незважаючи на їхню недосконалість, окремі роботи протягом багатьох років слугували єдиним джерелом інформації про окремі події визвольної боротьби [401]. Найперше мова йде, про видання К. Дмитрука, в яких з інформацією про долю представників мельниківської ОУН на Західній Україні – Івана Мицика і Олександра Куца, а також окремі відредаговані дані із протоколів допитів обласного провідника Станіславщини в 1940 р. Олександра Луцького та його дружини Юлії. Ці дані частково підтвердилися вже за час незалежності, після опублікування протоколів, про що мова йтиме пізніше. У той же час звичайне порівняння “цитат”, поданих К. Дмитруком із справжніми архівними матеріалами свідчить про редагування останніх [85, с. 103–104; 43, арк. 1].

В 1990–х роках стиль робіт авторів цієї школи не змінився. Підтвердженням сказаного є роботи львівського історика В. Масловського [392, 393]. Зокрема, в останній його праці, без огляду на історичний розвиток подій, продовжується нещадне таврування всього, що має відношення не лише до визвольної боротьби, але до будь-яких проявів організованого українського життя, а український націоналізм старанно ототожнюється із фашизмом чи нацизмом. З’явився цілий напрям авторів–“істориків”, які ставлять собі за мету боротьбу із українським визвольним рухом. Так, традицію відверто пропагандистських творів в дусі радянської епохи продовжує низка авторів, серед яких потрібно відзначити О. Ткачука, О. Войцеховського та Г. Ткаченка. У монографіях та колективних виданнях [50, 275, 477, 478, 479, 485] продовжується дуже довільна інтерпретація історичних фактів, відкидання даних, які не вкладаються у радянську концепцію боротьби трудового народу проти світової буржуазії. Характерними є й очевидні фактологічні помилки, які допустили автори, а також недостовірні посилання на першоджерела.

Попри пропагандистський підхід до написання, в обох працях використовувалися окремі матеріали із архівів КДБ, які до недавнього часу були недоступними для дослідників. Ми вважаємо, що наведені О. Ткачуком та іншими авторами статистичні дані відповідають дійсності; саме тому використовували їх при написанні своєї роботи. До “радянських” можемо зарахувати й окремі праці польських істориків початку 90-х років, серед яких своєю упередженістю особливо відзначаються праці Віктора Поліщука [521, 522].

Застереження до окремих робіт викликає і той факт, що матеріал подається в унісон із радянськими пропагандивними виданнями [299, 518, 523]. Проте, на відміну від своїх попередників, сучасні історики Польщі вже починають зважати на той факт, що уся діяльність ОУН мала за мету здобуття незалежності своєї держави. Відповідно до цього і змінюються самі стереотипи її сприйняття. Позитивним прикладом поступової зміни ставлення до ОУН стала частина доповідей, виголошених в рамках зустрічей українських і польських істориків та інші дослідження, які відзначаються дійсно глибоким рівнем дослідження [421-423, 435, 441, 512, 519, 516].

Після здобуття Україною незалежності відкрився новий величезний пласт тем для історичних пошуків. Дослідження початку 90-х років спрямовані були найперше на зміну ставлення до боротьби за незалежність України як історичного факту. У тогочасних популярних працях також певною мірою вшановувалася пам’ять постраждалих від репресій, тому вони мають характер поєднання героїзації та віктимізації. Це жодним чином не свідчить про неправдивість фактів та не знецінює поданих у роботах висновків; мова йде про звуження історії українського визвольного руху лише до двох аспектів – героїзму в боротьбі і мужності при загибелі. Часто недоліком цих робіт було їх пропагандистське призначення. Для прикладу, одне з перших в Україні досліджень життя С. Бандери, написане Я. Сватком, за словами самого ж автора не мало

жодної історичної новизни, а слугувало для інформування про ідейні основи ОУН [100-103]. Ще інша частина дослідників 1990-х років намагалися дати нові оцінки дій ОУН в 1939–1941 рр.: “Рух українських націоналістів носив переважно екстремістський характер, проте він відображав негативне ставлення населення до радянської влади” [534].

Фактично, у багатьох дослідженнях перших років незалежності, ОУН розглядалася не як окрема організація, а як широкий суспільний рух за здобуття незалежності під керівництвом однієї структури. Такий підхід виник внаслідок ознайомлення з програмовими документами ОУН [104, с. 3]. Припускаємо, що звідси і виникали фактологічні та інші помилки, пов’язані із ототожненням ОУН і УПА.

Згадані вище дослідження започаткували власне українську історіографію націоналістичного руху. Серед таких робіт хочемо виділити окремі біографічні нариси провідних членів визвольного руху та історичні розвідки окремих аспектів діяльності підпілля. До особливо важливих з точки зору введення нового джерельного матеріалу зараховуємо дослідження Г. Дем’яна [311-313], В. Мороза [403-408, 410], І. Давид [300], які вперше використали матеріали із архівів СБУ та інших [251-252, 323-324, 263, 317, 338, 364, 373, 411, 446].

Доволі значним історіографічним пластом стали дослідження українського визвольного руху при вивченні історії окремих областей, місцевостей та населених пунктів. Серед таких робіт слід найперше відзначити краєзнавчі нариси Б. Савки про Тернопільщину [451-453], дослідження М. Кучерепа про Волинь в 1939–1941 рр. [370-372], Р. Ковалюка про історію Кам’яно-Струмилівського району [349-351], спільну працю І. Андрухіва та А. Француза про національно-визвольний рух на Станіславщині [240], історико-краєзнавчий нарис І. Вашківа про Сокаль і Прибужжя [265], та вступні частини до збірника документів “Український зрив” В. Сергійчука [69-71].

Заслуговує на увагу низка спеціалізованих робіт, які висвітлюють окремі аспекти українського визвольного руху. Так, неможливо оминати увагою окремі дослідження та кандидатську дисертацію І. Патриляка про військовий аспект діяльності ОУН в 1940–1942 рр., які лягли в основу відповідної монографії [424-426, 428]. Саме у цій роботі вперше було оприлюднено низку матеріалів, які стосуються військової ділянки, зокрема, на території Західної України. Дослідник аналізує плани націоналістів по створенню військових формувань та їх практичне втілення. Важливим є те, що І. Патриляк розглядає цю діяльність ОУН в 1940–1942 рр., як своєрідну передісторію формування УПА. Його ж авторству належить розділ, присвячений ОУН в 1939–1941 рр. в підсумковій публікації Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА [427]. І. Патриляк розглядав питання організації на Західній Україні повстанської діяльності проти радянської влади. На нашу думку, в цій роботі приділено надмірну увагу питанню бойових дій в червні–липні 1941 р., а натомість не висвітлено організаційної чи пропагандистської роботи, кадрового забезпечення підпілля.

Історичні дані про розбудову Служби Безпеки ОУН знаходимо в монографії Д. Веденєєва і Г. Биструхіна [270]. В цьому дослідженні міститься цінна інформація про розвідувальну і контррозвідувальну діяльність СБ як на території Генеральної Губернії, так і на українських землях в складі УРСР, про побудову органів безпеки ОУН та про методи їх роботи.

Окремі питання, які мають відношення до теми нашої роботи, висвітлені в дисертації та статтях В. Деревінського (ставлення ОУН до національних меншин) [315, 537], Я. Антонюка (діяльність СБ ОУН на Волині) [241], Г. Стародубець (діяльність ОУН на території Волині) [472]. Діяльність ОУН на Буковині висвітлювали В. Мороз [409], І. Фостій [488-489], І. Мусієнко [416]. Зокрема ними встановлено головні напрямки діяльності осередків ОУН, з'ясовано склад місцевого проводу та

досліджено боротьбу радянських органів проти українських суспільних організацій, зокрема проти ОУН.

Події вересня 1939 р. досліджували О. Кучерук [52, 373-376] і А. Руккас [447-450], які вивчали недоступні раніше матеріали архіву ОУН Мельника. Ці дослідники провели велику фактографічну роботу: описали дії партизанських загонів у повітах Західної України, проаналізували військові здобутки (трофеї) та висвітлили питання впливу Німеччини на підготовку повстання. Їхні висновки свідчать, що всі дії націоналістів в вересні 1939 р. однозначно підпадають під визначення повстання.

В історіографії ще не висвітлено достатньою мірою стан ОУН напередодні Другої світової війни: чисельність та охоплення суспільства, напрямки її роботи, перспективні плани та їх реалізація. Саме ці питання є необхідними, щоб мати повне і правильне уявлення про дійсний стан справ в ОУН на початку вересня 1939 р. Проте останнім часом з'явилася низка досліджень, які частково висвітлюють дану проблематику, серед найважливіших із яких – монографія польського дослідника Р. Висоцького [271, 528], дисертаційні дослідження О. Дарованця [536] та М. Посівнича [539].

З погляду цілісного висвітлення історії ОУН на початковому етапі Другої світової війни найбільшої уваги заслуговує праця В. Мороза і В. Шпіцера про крайового провідника Володимира Тимчія–“Лопатинського” [508] Автори, досліджуючи розвиток націоналістичного руху на Західній Україні в 20–30 рр. ХХ ст., одним із перших приділив увагу питанням розвитку підпільної мережі на Західній Україні, ефективності її діяльності, персональному складу керівних органів крайової ОУН. До особливих заслуг даного дослідження можна віднести і найповніше з існуючих відтворення подій повстання у вересні 1939 р. і дослідження арештів березня–квітня 1940 р., яке вперше провів саме В. Мороз. Хронологічні межі цієї праці обмежуються часом загибелі

В. Тимчія в лютому–березні 1940 р. та періодом діяльності сформованої ним ексекютиви, тому опис подій доведений лише до квітня цього ж року.

Серед перших концептуальних досліджень українського націоналістичного руху виділимо стаття Ю. Сливки, в якій по новому розглянуто питання участі України в Другій світовій війні та ролі ОУН у боротьбі [470-471]. Важливими для нашої тематики є окремі статті Я. Дашкевича, в яких обговорюються дослідницькі проблеми, пов'язані з націоналістичним рухом [306-130]. Перша із названих “Відновлення Української держави 1941 р. Проблеми дослідження” виділяється компетентною постановкою низки проблем у вивченні національних визвольних рухів різних народів у порівнянні з українською боротьбою.

Початок появи синтетичних праць в дослідженні історії ОУН свідчить видання А. Кентієм “Нарисів історії” ОУН та УПА [342]. Даній роботі були притаманні деякі недоліки: використання переважно упереджених до ОУН джерел (т.зв. “Український празький архів”, радянські збірники), акцентування на подіях в еміграційних Проводах, схематичне висвітлення історії ОУН та спрощені висновки. Зрештою, як і було заявлено, дане видання створювалося для робочих потреб Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, що була створена Указом Президента України в 1997 р. Згодом, цей же автор об'єднав нариси у доповненій цілісній праці [341], розширив перелік джерел, на основі яких досліджував тему, проте основний недолік – нехтування думкою самих націоналістів – залишився.

Окремо заслуговує на увагу спроба І. Іллюшина провести паралелі при вивченні українського та польського підпільних рухів на Західній Україні в роки Другої світової війни [327-331]. Даній напрям наукових розробок є унікальним для дослідження українського визвольного руху. Проте мусимо зазначити, що при висвітленні періоду 1939–1941 рр. автору в обох дослідженнях довелося керуватися лише окремими фактами про ОУН, тоді як польська боротьба вагомо відображена в історіографії

Польщі. Для прикладу, наведемо одну з останніх праць: дослідження, в якому дуже детально висвітлюється діяльність усіх округів польського підпілля на території СРСР [527]. Українські дослідження перебувають на значно нижчому рівні, оскільки немає осіб, які приділяли б увагу діяльності лише в 1939–1941 рр.

Підсумовуючи вищесказане, повинні відзначити, що ціла історія ОУН в 1939–1941 рр. неодноразово ставала предметом наукового дослідження. В той же час з ряду об'єктивних та суб'єктивних причин, більша увага приділялася подіям в краківському осередку націоналістичної еміграції. Тільки в останні 10 років з'явилися перші наукові праці, в яких автори намагаються приділити увагу подіям на Західній Україні в контексті тогочасного розвитку українського незалежницького руху. Проте кількість таких робіт вкрай недостатня, що надає нашому дослідженню особливого значення. Також наведемо оцінку історіографії початку німецько–радянської війни і участі ОУН у тих подіях, яку дав Я. Дашкевич в статті–передмові до збірника Українське державотворення: “... існує чимала література, але написано, якщо зважити всі “за” та “проти”, і багато, і мало. Кількісно багато, але в написаному основні аргументи – незалежно від їхнього позитивного чи негативного звучання – кочують від одного автора до іншого [306, с. XXIV]”. Таку оцінку цілком можна поширити і на стан дослідження історії ОУН напередодні і під час Другої світової війни.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерела до історії ОУН у 1939–1941 рр. поділяємо на 3 основні групи: спогади активних учасників визвольного руху, матеріали загального характеру в українських архівах та матеріали в архівах Служби Безпеки України (кримінальні справи заарештованих членів ОУН та підсумкові документи радянських органів безпеки, які створювалися на їх основі).

При аналізі мемуарів членів ОУН потрібно пам'ятати, що вони окрім інформативної, як правило, виконували й ідеологічно–

пропагандивну та виховну роль. Тому, чим вищий пост в ОУН займала особа, тим виваженішим стає опис подій, упускаються окремі деталі, усуваються обставини, які могли б призвести до висновків, непотрібних з точки зору авторів чи політичної групи, яка фінансувала видання. Це жодним чином не знецінює такі спогади, бо такі роботи можна прирівняти до певного перевіреного і корисного для справи аналітичного висновка про події. Така характеристика є особливо справедливою для спогадів чільників ОУН: С. Бандери [110-113] та Я. Гайваса [130-135].

Також для цього типу джерел звичними є суб'єктивізм і перебільшення своєї ролі або применшення своєї провини. На зміст спогадів, які ми використовували, впливав конфлікт між мельниківцями і бандерівцями. Ці впливи певною мірою відчутні в спогадах члена Революційного Проводу М. Климишина–“Непоборного” [162-163], Олександра Матли [4], члена Крайового проводу ЗУЗ О. Максиміва–“Кривоноса” [165], провідника Буковини П. Войновського–“Василя” [125], а найбільше – З. Книша [164-169].

Порівняно із мемуарами керівників ОУН, більше цінної інформації можна знайти в спогадах провідників середньої ланки, які перебували безпосередньо на Західній Україні. При цьому потрібно відзначити, що самих учасників визвольної боротьби в 1939–1941 рр., порівняно із пізнішими роками, залишилося дуже мало: абсолютна більшість арештованих радянськими органами загинула в таборах ще в 1941–1944 рр., а ті, що залишилися на свободі, як правило, продовжували боротьбу і загинули в боях пізнішого періоду. Тому мемуари довоєнних активних членів ОУН слугують досить вагомим джерелом інформації. Це, зокрема, спогади провідних членів місцевих організацій: заступника повітового провідника Кам'янки–Струмилівки Д. Куп'яка [177-178], повітових провідників Д. Сусіка (Бібрецький повіт) [226] та А. Гладиловича (Дрогобицький повіт) [140], районного провідника І. Магоцького (Великий Любінь) [186]. Крім того, потрібно згадати

організатора Поліського Лозового Козацтва П. Башука, який подав детальні спогади про організацію загонів ОУН на Поліссі напередодні та на початку Другої світової війни [232]. Член Першого пробойового відділу Б. Казанівський розкрив підготовку груп, які переправлялися для роботи на територію СРСР [158]. Володимир Лобай, який в 1940-1941 рр. тісно співпрацював із Крайовим провідником Іваном Климівим–“Легендою” у своїх спогадах розкривав діяльність І. Климівіва з підготовки повстання проти радянської влади, описав головні принципи підпільної роботи [185].

Серед важливіших праць потрібно виділити також низку спогадів Степана Мудрика–“Мечника” [196-200]. Сам він працював в 1939–1941 р. в штабі Крайового провідника Івана Климівіва–“Легенди” на території Західної України, а згодом – в референтурі Служби Безпеки. Тому в його роботах знаходимо цінні дані про націоналістичне підпілля на Західній Україні. Продовжив С. Мудрик написання своїх творів на історичну тематику вже після здобуття незалежності [5, 412-414]. Роботи цього автора вже в 90–х роках характеризуються перепадами між емоційним і аналітичним стилем подання матеріалу. Проте С. Мудрик майже не виходить за рамки опису подій, до яких був сам залучений.

Із неопублікованих мемуарів наведемо статтю Л. Шанковського “Думки про визволення”, в якій на основі власної участі описано події в с. Оброшино [10] та спогади заступника Станіславського обласного провідника В. Чижевського [9]. Обидва машинописи до недавнього часу знаходилися в архіві ОУН в Нью-Йорку, а тепер передані до архіву Центру досліджень визвольного руху у Львові. Спогади В. Чижевського взагалі вирізняються особливою цінністю поданої інформації, адже сам автор з березня по грудень 1940 р. перебував у підпіллі, розбудовуючи організаційну мережу Станіславського області. Він був добре ознайомлений із загальною ситуацією в ОУН, оскільки належав до активу організації, проходив військове навчання в старшинській школі ім. Є. Коновальця, створеній в Кракові та був учасником Другого Великого

збору ОУН. Його спогади, очевидно, були написані для Служби Безпеки “по гарячих слідах”, тобто ще в другій половині 1940–х років (швидше всього, в 1947 році), коли описуваним подіям ще важко було давати “правильні” аналітичні оцінки. Крім того, В. Чижевський – єдиний відомий член обласного проводу, який залишився живим і зафіксував свої оцінки подій, що робить ці спогади унікальними.

Нами було віднайдено в Центральному державному історичному архіві вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ України), фонд 3833 “Крайова Екзектива Організації Українських Націоналістів на Західно–Українських Землях”, ще два цінних спогади. По перше, мемуари члена ОУН Віктора Харківа, який на початку німецько–польської війни виконував обов’язки військового референта Галицького повіту, а згодом був учасником Дружин Українських Націоналістів. У них можна знайти цінну інформацію про військову діяльність ОУН в 1939–1941 рр. [38]. По друге, спогади “Степана”, учасника проголошення української державності в червні 1941 р. на Сколівщині, а згодом – учасника Похідних груп [30].

Окремо потрібно виділити мемуари учасників т.зв. “Процесу 59–х”, який проходив у Львові в січні 1941 р. Тоді перед судом постало 59 учасників ОУН, які займали різні пости – від членів крайового проводу до рядових націоналістів. У спогадах Люби Комар, зв’язкової ОУН та Ореста Булки, члена Юнацтва міститься додаткова інформація про працю ОУН, як також і роз’яснення, яка не увійшли до слідчих матеріалів [78, 121, 170].

Певна кількість документальних матеріалів з історії ОУН в 1939–1941 рр. перебуває в українських архівах. Мова йде про ЦДАВОВУ України та Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). У цих архівах найбільш інформативними є документи, датовані липнем–серпнем 1941 р., в яких підсумовується боротьба проти радянської влади протягом 1939–1941 рр. Зокрема, потрібно відзначити документи під назвою “Звіт Північно Західних

Українських Земель” [30], “Наказ ч.3. В день смерти провідника ОУН на Північно–Західних Українських Землях Робітницького Володимира” [48], звіти Степанові Бандері Крайового Провідника ОУН на Матірних Українських Землях Івана Климів–“Євгена Легенди” [37], брошури “Збройна боротьба Організації Українських Націоналістів за Українську Державу” [45] і “За українську державність” [46], а також документи, які стосуються підпільної роботи на Буковині [32, 43].

Найважливішим і найменш вивченим джерелом інформації про українське підпілля 1939–1941 рр. є слідчі справи заарештованих членів ОУН. Питання боротьби радянських каральних органів проти українського підпілля є найтрагічнішою сторінкою визвольного руху. Хронологічне змалювання таких подій взагалі подібне на нескінченну чергу арештів та смертей. Але в цьому полягає специфіка підпільного руху, що про провали в діяльності маємо більш докладну інформацію, ніж про повсякденну роботу. Крім того, специфіка джерельної бази – слідчі справи арештованих членів ОУН – також створює враження тотальних невдач і провалів. Поряд з цим інформативними є справи учасників великих процесів, які організувала радянська влада із залякувальною метою в 1940–1941 рр. Для цього в одне провадження об’єднувалися матеріали, заведені як на низових націоналістів, так і на окремих членів Крайового, обласних, окружних, та провідів нижчого рівня. З цією метою, а також для покращення показників у звітності, НКВС кожної області організував свої судилища, часто–густо механічно “створюючи” великі групи. Серед найбільш відомих можна назвати 3 процеси над членами Крайових Проводів: “Процес 11–х” (Львів, 29.10.1940 р.), “Процес 59–х” (Львів, 15–18.01.1941 р.), “Процес 39–х” (Львів, 12–13.05.1941 р.). У той же час матеріали останнього процесу були втрачені, очевидно на початку німецько–радянської війни, і до наших днів зберігся тільки кримінальний вирок [313]. Особливе значення мають матеріали “Процесу 11–х” відомого, як процес Першої Екзекутиви, оскільки по даній справі

проходили члени першого Крайового Проводу та Крайового військового штабу на чолі із провідником Осипом Грицаком [15-17]. Важливою є також справа “Процесу 59–х”, яка перебувала в архіві управління СБУ у Львівській області; на сьогоднішній день передана до Галузевого державного архіву СБ України в Києві [18-19]. Дуже багато інформації про побудову підпільної мережі, про діяльність низових структур є в показах Волинського обласного провідника Івана Скоп’юка–“Сатани”, які зберігаються в архіві Управління СБ України у Волинській області (допомогу в ознайомленні надав О. Дарованець) [11-12]. Інформація про діяльність окружних організацій є в свідченнях учасників процесу над провідником Коломийщини Богданом Тичинським–“Джотом” [13-14] та окружною провідницею Чортківщини Клавдією Чайківською–“Лискавкою” [20-21].

Окремо виділимо слідчі справи провідника Станіславщини в 1940 р. Олександра Луцького–“Богдана” та його дружини [22-24], Михайла Степаняка [26] і Теодора Мороза [25]. Хоча вони були арештовані вже після війни, але на допитах зізнавали про діяльність в 1939-1941 рр.

Потрібно сказати, що даний вид джерел потребує уважного і критичного аналізу. Основною трудностю у роботі зі справами, які перебувають в архівах Служби Безпеки України є відділення правди від свідомої дезінформації, яку подавали заарештовані. Останні, як правило, не повідомляли всієї інформації, яку знали, а тільки таку, яка, на їхню думку, і так була відома чекістам. З цієї точки зору характерним є приклад свідчень Осипа Грицака, який намагався згадувати тільки тих осіб, які або були вже заарештовані, або загинули. У своїх показах він всіляко применшував активність інших членів Крайового Проводу, “звинувачував” їх у бездіяльності, заявляв про свій авторитарний стиль керівництва і у власноручних показах намагався випросити для інших членів Проводу помилування [16, арк. 119–126]. За словами дослідника слідчих справ Олександра Іщука, траплялися випадки долучення до справи тільки тих

протоколів, які були необхідні слідчим для доведення провини арештованого, а всі інші – знищували [333, с. 34–35]. Для підтвердження наведемо також приклад справи П-33834 в архіві Львівського управління СБ України. Вже в першому томі є залишки вирваних аркушів між сторінками які тепер нумеруються 36 і 37, 41 і 42. 46 і 47, 47 і 48, на 31 с. протокол не завершений і не підписаний, а починаючи із с. 32 підпис Богдана Івашківа зроблений російськомовною особою - “Івашків” [15].

В цілому, матеріали із архівів СБУ ще потребують тривалого дослідження, оскільки важливими є також свідчення членів низових провідів та окремих членів ОУН.

Наступний вид джерел – опубліковані збірники документів – є ще одним доволі вагомим пластом історичної інформації для нашого дослідження. Спроба висвітлення матеріалів про національно-визвольну боротьбу на території СРСР зроблена в збірнику “Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне” [59-60]. Цінність представлених у збірнику джерел зменшена своєю формою цензури – вибірковим скороченням та відверто упередженими коментарями.

Першим виданням про дії підпільної мережі ОУН на Західній Україні, опрацьованим українськими дослідниками, став збірник “Українське державотворення” [75]. У ньому розміщені цінні дані про мережу та діяльність ОУН під час радянського періоду в документах, датованих липнем–серпнем 1941 р.

Діяльність українських організацій, зокрема ОУН, в контексті зростання національної самосвідомості і активізації боротьби за незалежність під час Другої світової війни знайшла відображення у збірнику документів “Український здвиг” В. Сергійчука. Для нашої роботи найбільше значення мають матеріали, які подані в II (Волинь), III (Прикарпаття) і IV (Поділля) томах [69-71]. Цінність документів посилюється поданими перед кожним хронологічним розділом короткими історичними нарисами, які слугують своєрідним вступом них.

Під редакцією В. Сергійчука вийшов також друком збірник “Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950)” [67]. В ньому знаходимо важливі документи про боротьбу з українським націоналістичним підпіллям в 1940–1941 рр. та організаційні матеріали. Крім вже згадуваних протоколів О.Луцького, у цьому збірнику подано історично–аналітичну оцінку ОУН з боку радянських органів: супровідний лист наркома держбезпеки СРСР В. Меркулова з “орієнтуванням про організації українських націоналістів”, зокрема, за період 1939–1941 рр. Інший збірник документів “Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959)”, що вийшов в 2009 році під загальною редакцією В. Сергійчука, містить окремі дані про українське підпілля на території західних областей України перед початком німецько-радянської війни [72].

Згадаємо також збірник документів “ОУН в 1941 році”, який присвячений діяльності ОУН, починаючи з квітня 1941 р. У даному виданні має також свою цінність передмова, в якій виділено головні дослідницькі проблеми українського національно-визвольного руху 1941 р. [61]

Найближчим до теми нашого дослідження є збірник документів Галузевого державного архіву СБУ, в якому висвітлено діяльність радянських органів безпеки в 1939 – червні 1941 рр. В цьому об’ємному виданні вперше опубліковано багато документів, які стосуються боротьби радянських органів безпеки із українським підпіллям. Особливо багато уваги приділено діяльності ОУН в другій половині 1940–початку 1941 рр., зокрема дії ОУН, спрямовані на підготовку до війни [65].

Підсумовуючи вищесказане, можемо стверджувати, що незважаючи на появу перших дослідницьких робіт, які розкривають окремі аспекти діяльності ОУН, особливо військовий, історія цієї організації в 1939–1941 рр. на території західних областей України ще не знайшла належного відображення в історіографії. Особливо гостро це питання

постає по відношенню до ОУН на території Західної України, яка увійшла до складу СРСР. Це дозволяє розглядати нашу роботу, як одну із перших, яка комплексно підходить до вивчення діяльності ОУН в 1939–1941 рр.

РОЗДІЛ II

ВІЙСЬКОВО–ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАННЯ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В ВЕРЕСНІ 1939 Р.

2.1. Характер і масштаби збройних акцій

Німецько–польська війна для ОУН ознаменувала кінець періоду двадцятирічної польської окупації Західної України. Завершення цього етапу для ОУН стало своєрідною перевіркою організаційного стану, правильності прийнятих раніше принципів та ефективності методів роботи, визначенням рівня впливу українських націоналістів на українське суспільство. Крім того, в 1939 р. міжнаціональні відносини в Польщі загострилися до такої міри, що передвоєнне напруження набирало форм непоодиноких військових зіткнень між членами ОУН та польською поліцією [196, с. 13; 158, с. 99; 261; 400, с. 444-445].

Зі свого боку, очікуючи на початок війни, Крайова ексекютива ОУН розпочала підготовку до повстання проти Польщі. Вона проходила кількома напрямками. Так, у військовій сфері досягненням ОУН стало створення невеликих постійних партизанських загонів. Найвідоміший із них діяв на території Дорогочинського повіту. Після початку воєнних дій ця група була переформована у повстанський відділ, відомий під назвою “Лозове Козацтво”. Налічував загін більше 200 осіб і базувався в околицях Янова (на Поліссі) у військовому таборі під назвою “Поліська Січ” [317, с. 18]. В “Козацтво” були прийняті також і члени місцевої мережі Комуністичної партії Західної України. Така співпраця відбувалася на ґрунті української самостійницької боротьби проти Польщі [232, с. 55]. Загін роззброював польську поліцію та захищав українське населення від нападів польських військових. За свідченнями одного з організаторів, П. Башука-“Чока”, “Козацтво” згодом становило досить вагому військову силу, і було заплановано провести вже суто повстанську акцію – атаку на повітове місто Дорогочин і встановлення там української влади. Військові успіхи та розголос про діяльність “Лозового Козацтва” і став основною

причиною того, що через два роки Тарас Боровець для підтримання військової традиції своє формування назвав “Поліська Січ” [317, с. 18].

Представники повітових проводів ОУН, які діяли на території Західної України, згадували про інструкції КЕ ОУН, які вступали в дію після початку війни. Так, А. Гладилевич, окружний провідник Дрогобиччини (Дрогобич, Самбір, Старий Самбір і Турка), подає такий зміст вказівок:

1) всім націоналістам не ночувати дома, оскільки очікувалися масові арешти українських діячів;

2) націоналістам заборонялося йти до польської армії, щоб не захищати інтереси чужої держави. Натомість, військовозобов’язані українці мали б воювати у складі партизанських загонів, організованих ОУН. Такі загони повинні були дочекатися “допоки не почнуть польські відділи відступати перед німцями”, а тоді розпочати бойові дії, узгоджуючи їх із командуванням Українського Легіону, який прийде з німцями. Провідні члени крайової ОУН розраховували, що Легіон і партизани стануть основою майбутньої української армії. Крім того, в.о. Крайового Провідника В. Тимчій узгоджував спосіб комунікації із Екзекутивою на випадок можливих перешкод. Було визначено один із запасних осередків перебування “Лопатинського” – с. Оброшино (тепер – Пустомитівського району Львівської області), яке було розташоване неподалік залізничних шляхів Львів–Стрий та Львів–Самбір. [140, с. 562]. Приблизний зміст наказів, виданих “Лопатинським” підтверджує у своїх спогадах і член повітового проводу Сокальщини С. Мудрик: “Десь у двадцятих числах серпня зв’язковий приніс інструкцію, в якій було чітко вказано: а) члени ОУН і культурні діячі не повинні ночувати вдома, бо передбачаються арешти; б) українцям, членам ОУН, як буде мобілізація, не йти до війська, сховатися; в) для тих, що не підуть до війська, приготувати в лісах збірні місця, розділити заховану зброю, забезпечити всіх харчами; г) визначити в кожній станиці відповідальних за розвідку,

знати стан справ у районі [200, с. 14]”. Подібні вказівки були поширені на території цілої Західної України. Так, В. Харків, який виконував обов’язки військового референта Галицького повіту, згадував: “Перед вибухом я дістав інструкції, щоб члени організації здержалися від мобілізації до польської армії[38, арк. ,12]”.

В рамках підготовки ОУН до війни у різних повітах було проведено, за аналогією із державною, пробну мобілізацію членів та симпатиків Організації. Така акція, проведена в останніх числах серпня 1939 р., була своєрідним завершальним етапом військового вишколу і перевіркою сил. Для прикладу, про мобілізацію в Бережанському повіті Богдан Івашків згадував, що наказ про її проведення надійшов ще на початку серпня (можливо, повинно бути вересня). Сценарій проведення був наступний: члени Організації кожного підрайону (3 села) повинні були збиратися в умовленому місці. Їм провідники оголошували про те, що мобілізація є тільки перевіркою дійсного стану справ в ОУН. Також зібраним оголошували про готовність розпочати безпосередню боротьбу з Польщею із початком війни. Крім того, було заборонено деталізувати, яким чином буде продовжуватися боротьба. Згодом було вирішено, що ключовим моментом при проведенні справжньої мобілізації мало б стати проголошення незалежності по різних селах [15, арк. 18].

За інформацією А. Гладиловича, наказ В. Тимчія про мобілізацію надійшов до проводу Дрогобицької округи і до провідника Дрогобицького повіту Юрія Костишина 26 серпня. Збір націоналістів округи був призначений на 28 серпня в с. Урич (тепер – Сколівського району), біля відомого історичного місця “Камінь” – скель, де колись розміщувалася давньоруська фортеця Тустань. Члени ОУН кожного із районів на місці зібрання утворювали групу, яка розміщувалася в окремому місці. Таким чином було забезпечено, відповідно до вимог конспірації, відсутність контактів між незнайомими до того часу підпільниками. Під час зібрання

провідники перевірили стан озброєння націоналістів округи та оголосили наведені вище накази Крайового Проводу до дій в нових умовах.

А. Гладилевич також згадує, що під час проведення мобілізації на Дрогобиччині виникли незаплановані обставини: молодь “йшла туди з ентузіазмом, неначе на війну. Багато думало, що це справжня українська мобілізація, і наробила непотрібного галасу по селах”. Ще інша частина націоналістів після збору в Уричі, коли було віддано наказ вертатися додому, вирішили залишитися під Уричем і дочекатися початку війни. Ці націоналісти “не хотіли або не могли вертатися щоб не потрапити до тюрми або на фронт [140, с. 563]”.

В спогадах військового референта Галицького повіту про мобілізацію згадано наступне “В своїй роботі я переводив також пробну мобілізацію два рази, всіх сіл де я вже переводив вишколи. Пригадую собі що на останній пробній мобілізації було 38 членів. Збірним місцем був Крилос, Яр, в гушавнику. Коли ходять про час то пригадую собі то було в другій половині серпня 1939 року [38, арк. 12]”.

С. Мудрик зазначає, що на Радехівщині мобілізація проходила відразу до партизанських таборів: “Наприкінці серпня поляки оголосили загальну мобілізацію. Свідомі українці, члени та прихильники ОУН відразу ж вирішили, що згідно з інструкціями Проводу ОУН не підуть до призначених їм військових польських частин. Районовий провід видав наказ створити в селі враження, що всі чоловіки йдуть на мобілізаційні пункти. Натомість у Радехові чи Холоєві вони мають висідати з поїзда і збиратися в лісах за Нивицями, в самих Нивицях або в Трійці за вказаним адресами [198, с. 18–19]”.

З іншого боку, польські джерела не відзначають масової неявки українських призовників на збірні пункти на початку воєнної кампанії [435, с. 38]. Оцінюючи бойкот мобілізації польський історик В. Резмер зазначив, що “відсоток українських солдатів, що втікали з частини або ухилялися від призову у польське військо, наближався до відсотка солдатів

інших національних груп, які робили так само”; масовими дезертирство і ухиляння від призову стали тільки в другій декаді вересня, коли поразка Польщі була очевидною, а державний апарат був неспроможний контролювати ситуацію [441, с. 25].

Є багато свідчень про те, як члени ОУН у різних місцевостях створювали озброєні загони. Так, С. Мудрик згадує про створення по селах нічної варти, для попередження арештів українських громадян поліцією та про військові табори [200, с. 14–15]. За його даними, на Радехівщині кількість майбутніх повстанців вже на початку вересня перевищила заплановану і становила близько 30 осіб [198, с. 19]. В Галицькому повіті від мобілізації переховувалися приблизно 150 осіб [38, арк. 11].

Організація загонів для боротьби із поляками стала для всіх націоналістів першочерговим завданням. Для прикладу, на Комарнинщині Городоцького повіту роззброєння поляків проводив Зеновій Тершаковець, який декілька днів перед тим був звільнений з ув’язнення [410, с. 46].

Всього, за даними ОУН, напередодні війни, починаючи з 29 липня, вишкіл у 21 військовому таборі, організованих українськими націоналістами, відбули не менше 967 осіб у різних місцевостях Західної України щонайменше в 9 округах (із 18, які були створені на території Західної України) [3, арк. 7]. Така підготовка до воєнних дій стала відома польській владі. На підставі інформації міністерства внутрішніх справ Польщі про можливий початок українського повстання, маршалок Ридз-Смігли оголосив 22 серпня підвищену бойову готовність частин 6-го Львівського корпусу [523, с. 169; 382, с. 39].

Припускаємо, що завдяки пробній і справжній мобілізації в певних джерелах початок повстання датується кінцем серпня. Це стосується спогадів провідного члена ОУН Миколи Климишина, який в 1939–1940 рр. з доручення Проводу збирав інформацію про протипольське повстання. Він вважав, що саме мобілізація стала початком повстання за “три дні перед проголошенням мобілізації польської армії [162, с. 243]”.

Датування мобілізації, яка в одних місцевостях мала характер пробної, в інших – справжньої 27–28 серпня 1939 р. вказує на те, що різні осередки ОУН могли отримати різні вказівки. Можливо, відмінності виникли внаслідок порушення шляхів підпільної комунікації в передвоєнних умовах, або різні осередки мали різний ступінь готовності до акції. Тому в одних осередках акція проводилася, як тренувальна, в інших – стала початком повстанського руху. Натомість зі слів А. Гладилевича однозначно випливає, що самі інструкції Крайового проводу щодо дій на випадок війни були подані раніше 20-х чисел серпня 1939 р. Ще однією причиною різних вказівок могла стати інформація про радянсько-німецькі договори. В будь-якому разі, приходимо до висновку, що до вересня 1939 р. місцеві структури Організації Українських Націоналістів отримали інструкції, які зобов'язували підготуватися до війни. Детальний зміст цих інструкцій невідомий, але головним чином мова йшла про збереження та концентрацію сил ОУН для можливої участі у повстанні.

Військова підготовка членів ОУН була призначена для формування своєрідної основи для мережі партизанських груп. Можливостей місцевих осередків ОУН не вистарчало для відкритої боротьби проти Польщі, що пояснюється кількома причинами. По перше, нелегальний спосіб проведення навчання обмежував наповнення програми військових вишколів – не було можливості якісно проводити практичні заняття з тактики, руху на місцевості, впорядку, вогневої підготовки. По друге, недоліком була відсутність у націоналістів уніфікованого армійського озброєння – крісів (гвинтівок) або скорострілів (кулеметів, автоматів) які можна застосовувати на далеких відстанях. Озброєння членів ОУН було зорієнтоване найперше на підпільні умови праці і складалося найперше із револьверів різних систем, які можна легко сховати під одягом чи в сховку, але вони придатні тільки для бою на близьких відстанях, або із засідок. Ще більш очевидною проблемою для підготовки майбутньої армії

стала неможливість відпрацювати взаємодію різних великих за чисельністю частин при виконанні однакових завдань (військові маневри). Зрештою, навіть такий початковий військовий вишкіл був доступним лише для членів ОУН, але не для всього українського населення. Брак військової кваліфікації став відчутним вже згодом, під час бойових дій вересня 1939 р., коли траплялися випадки, що вояки українських загонів не вміли навіть добре користуватися своєю зброєю, а розраховували тільки на її зовнішній ефект [186, с. 26]. По третє, основною перепорою для ініціювання масштабного повстання була гостра нестача озброєння. Для прикладу, Іван Магоцький так характеризував ситуацію із озброєнням: “Надалі найбільшою проблемою... був брак зброї. Такий стан організації, яка плянувала здобути від ворога державу у війні силою, був безнадійним” [186, с. 65]. Додатково він ще повідомляє: “У моєму підрайоні був лише один револьвер марки Штаєр і 12 набоїв до нього [186, с. 31]”.

Подібна ситуація була в інших організаційних клітинах. Так, Петро Башук—“Чок”, один із організаторів “Лозового Козацтва” згадував, що озброєння його спеціальної групи на початку її існування, в кінці серпня 1939 р., було “майже ніяке”: “Байда з двох старих наганів зробив один з трьома набоями, Кліщ має ФН–6.35 і сім набоїв. Кость гладить свою “чудасію” – гвинтівку зладжену ним самим на пружинах і... гумках, але дикого кабана він нею вбиває кожний раз пострілом у серце... В мене ФН–7.65 і 17 набоїв, у Земляка стара Гвинтівка. У сусіда..., в Колі, “несвячений” [тобто ніж – Т. Г.]... “Тяжку зброю” мав Білий, якому один поліщук подарував обріза.” Попри це, П. Башук сам усвідомлював, що спочатку основним завданням його групи було проведення не бойових акцій, а пропаганда, розбудова структури, а також залучення і вишкіл нового членства, тому до складу переліку “озброєння” він цілком свідомо зараховує “маленьку бібліотеку, машину до писання і циклостиль [ротатор – Т. Г.]” та моральний стан бійців групи: “Ех, Костеві дати автомат, Пинське [Пінськ – Т. Г.] він сам здобуде [232, с. 53]”.

Після початку війни проблема озброєння стала особливо гострою. Тому діяльність більшості загонів українських націоналістів акцентувалася спочатку на здобутті амуніції. Зокрема, коли в групу Башука почався масовий вплив добровольців, які потребували озброєння, було прийнято рішення роззброювати польські поліцейські та військові частини. Також і група членів КПЗУ, яка долучилася до “Козацтва”, не була озброєна [232, с. 55].

Наведемо ще одну характеристику стану озброєння ОУН у вересні 1939 р. із Бережанського повіту: “У лісах творяться повстанські відділи. Їхнє озброєння – обрізи, декілька пістолів. Але вони одчайдушно обстрілюють у відступі польські війська [253, с. 216]”. А на Радехівщині, як згадував С. Мудрик–“Мечник”, на початку війни ситуація із озброєнням виглядала наступним чином: “Кожен із нас мав пістоль, але не було в нас набоїв, тобто було всього по кілька штук. З цим не можна було нічого починати. Потрібні були набої і рушниці [196, с. 16]”. Вже 14–15 вересня члени ОУН розпоряджалися 35 гвинтівками і двома легкими кулеметами [196, с. 18].

Відомо, що ще влітку 1939 р., беручи до уваги стан озброєння підпільної мережі, було заплановано пересилання зброї з–за кордону. Про один із таких випадків згадував М. Климишин: “Доставка зброї для повстанських відділів ОУН з вибухом німецько–польської війни була запланована й підготовлена в повному розумінні з ПУН за кордоном.” Проте ця акція виявилася неуспішною: “Коли ж треба було реалізувати план, на умовлене місце зустрічі в прикордонній смузі пішло з українських земель десять людей, щоб перебрати від вислаників ПУН обіцяну зброю. Однак, до зустрічі не дійшло, бо на умовленому місці з кущів висунулися цівки рушниць польської прикордонної сторожі, яка своєю кількістю переважала наших друзів. Кількох членів ОУН, які не хотіли піддатися і не піднесли на заклик польської сторожі рук вгору, впали від її пострілів, інші поранені дісталися в неволю [163, с. 186–187]”. В цій справі, щоправда,

необхідне в'яснення точного датування даної акції. М. Климишин говорить про призначення вантажу для повстанських відділів, тобто дана акція проходила не раніше серпня, коли постало питання підготовки повстання. В той же час виникають застереження щодо можливості проведення такої акції вже після початку військових дій між Німеччиною і Польщею: зокрема узгодження термінів і місця передачі з ПУН, який перебував за кордоном, підготовка і транспортування настільки специфічного вантажу у прикордонній смузі були б неможливими після початку воєнних дій. Тому ми датуємо спробу переправлення зброї з-за кордону найпізніше кінцем серпня 1939 р. На жаль, немає детальніших даних про походження вантажу зброї.

Враховуючи ситуацію із озброєнням, члени ОУН із початком війни використовували найменші можливості для поповнення свого арсеналу. В більшості повітів зброю здобували шляхом роззброєння польських вояків, або й навіть невеликих загонів, і завжди при подачі інформації про дії повстанців згадували кількість і вид здобутого озброєння [286, с. 378]. При можливості, члени ОУН намагалися вкрати зброю або патрони. Так, І. Магоцький описує: "... мої підкомандні відзвітували, що вже мають у своєму розпорядженні декілька крісів, які залишили відступаючі польські вояки. Важче було з амуніцією, бо фронтових частин ще не було, а резервістам видавали дуже мало набоїв, та й ті вони десь погубили чи викинули, так що кріси були цілком порожні. Лише одного разу до когось із наших членів заїхав військовий віз, на якому було декілька скриньок з амуніцією, і він спритно стягнув одну із них [186, с. 69]".

В той же час загальний висновок щодо стану озброєння Організації Українських Націоналістів напередодні Другої світової війни є доволі невтішним. Зброя, яка перебувала у розпорядженні членів ОУН переважно була непридатною для ведення тривалих бойових дій проти регулярних військ. При цьому не було розроблено дієвих механізмів здобуття зброї та

амуніції. Тому питання озброєння загонів українських партизан було одним із перших, яке потрібно було вирішити після початку повстання.

На сьогоднішній день маємо змогу доволі точно відтворити картину підготовки Організації Українських Націоналістів на Західній Україні до повстання. Ще за часів Польщі абсолютна більшість членів ОУН пройшла принаймні початковий військовий вишкіл. Цей кадровий потенціал було використано вже під час війни для розгортання партизанського руху на території Західної України. Проте назвати мілітарний потенціал українських націоналістів достатнім для повномасштабного тривалого протистояння проти Польщі було б перебільшенням. Крім того, ПУН більше значення надавав регулярному війську, як основі майбутньої армії та робив відповідні політичні кроки у цьому напрямку. Дана концепція не суперечила діям крайових проводів; військова робота проходила двома паралельними напрямками, доповнюючи один одного.

Єдиною можливістю організувати регулярні відділи було створення української частини при армії іншої держави. Л. Ортинський так пояснював причини створення національних відділів (легіонів) в арміях інших держав: “Легіонова політика притаманна визвольній дії поневолених народів. Переткана нею в перші й мірі визвольна політика польського народу; використовували її в першій світовій війні й чехи, а в другій світовій війні майже всі поневолені німцями й большевиками народи, утворюючи свої легіони по одній чи по другій стороні. В обидвох випадках, в першій і другій світовій війнах, принесла вона цим народам чималі успіхи: розпропагувала справу національного визволення перед західним світом, корисно впливала на рухи спротиву на окупованих землях, та врешті з хвилиною вступу на рідні землі ставали легіони ядром, навкруги якого розбудовано національні армії[...] З того виходить, що концепція творення легіонів при чужих арміях – політичний крок в засаді

позитивний і припустимий, під умовою одначе, що попереджують його обосторонні договори [419, с. 17–18]”.

Ще на початку липня 1939 р. почалася підготовка основного складу вояків Українського Легіону. Дана військова формація відома в історії під декількома назвами: популярною “Легіон Сушка”, офіційною Bergbayernhilfe (перекладається як “допомога селянам–горянам”), відповідно – абрєвіатурою “ВВН”, яку українці трактували як “Військові Відділи Націоналістів”. ПУН вважав, що Легіон повинен стати основою для створення української армії, яка виникне в ході повстання, але плани його використання у ході війни проти Польщі не були реалізованими з політичних причин. Націоналісти усвідомлювали, що ВВН, як регулярна військова частина, не виконав тих завдань, які на нього покладалися. Тому у брошурі “Підсумки–напрявні” офіційна оцінка діяльності ВВН подана дуже дипломатично: “Тимчасом підготований легіон не мав змоги розгорнутися [40, арк. 4]”. Ця обставина також вплинула на розгортання антипольського повстання.

Після початку війни партизанські загони з’являлися у різних місцевостях. Їх створення було зумовлене ситуацією, яка склалася в вересні 1939 р. в Польщі. Польське суспільство злість за військові невдачі у війні з Німеччиною намагалося вилити на українців [див. 296, 316]. Тому виникала потреба захистити населення від польських військових і просто кримінальних банд. Крім націоналістів, створенням самооборони займалися і члени КПЗУ. Про це, зокрема, згадує один із членів ОУН Дмитро Круп’як–“Весляр”, описуючи свій шлях з Білостоку, де він відбував ув’язнення додому: “ми підходили до якогось села, коли несподівано з лісу вийшли цивільні люди зі зброєю і наказали нам іти з ними до села. Один з них вияснив нам, що вони є члени міліції і стережуть село від нападу польських військових залишків, які ще крутяться в лісі... Коли нас привели до коменданта міліції, він нас впізнав одразу. То був в’язень комуніст з білостоцької тюрми [177, с. 88]”. Дані про загони,

зорганізовані комуністами, підтверджують інші автори, зокрема на Поліссі зафіксовані акції боївки КПЗУ [147, с. 243].

Члени ОУН не співпрацювали із комуністичним підпіллям, за винятком організації Поліського Лозового Козацтва. Навіть більше – вступали з ними у протистояння. Так, відомо, що І. Климів при поверненні з ув'язнення організував із числа українців, які втікали із польської армії військовий загін, що розігнав міський “комуністичний революційний комітет” у Володимир–Волинському. Завдяки націоналістам у місті було створено українську управу [157, с. 93–94]. В Станіславові між військовими загонами українських націоналістів і комуністів 18 вересня почалися сутички [486, с. 30; 7, с. 2, 4]. Вже після встановлення радянської влади у Львові відчувалося протистояння між “націоналістичною” і “комуністичною” міліцією [166, с. 57–58; 136–137].

Партизанські загоны українців діяли на території цілої Західної України. Особливо заслуговують на увагу великі групи і загоны, які оперували в повітах: Дрогобицький (чисельність – не менше 300 осіб), , Стрийський (не менше 1200 осіб) [447, с. 387–389], Миколаївський [400, с. 456], Заліщицький (350 осіб), Тлумацький (600 осіб) [447, с. 391–392], 391], Бережанський (до 4000(!) осіб), Бібрський (близько 100 осіб) [16, арк. 255; 447, с. 387], Дорогичинський (більше 200 осіб) [232, с. 60]. Також діяльність повстанських загонів зафіксована у Львівському повіті та навіть у самому Львові [508, с. 102-103].

Стосовно статистичних підсумків повстання, то, на жаль, не маємо повної інформації. Після закінчення вересневої кампанії 1939 р. за дорученням Проводу М. Климишин зібрав доступну інформацію про діяльність українських повстанців. Але про долю зібраних свідчень він говорить наступне: “Після проведеної праці я оформив зібрані інформації і в трьох машинописних примірниках передав їх “вгору” [безпосередньому провідникові в ОУН – Т.Г.]. Всі ті матеріали мав у себе полк. Сушко і по

тих матеріалах і слід пропав [після конфлікту в ОУН 1940–1941 рр., відомого під назвою “розкол” –Т. Г.] [162, с. 244]”.

Вже в 1990–х рр. дослідник українського націоналістичного руху Олександр Кучерук мав змогу працювати із документами ОУН, які зберігалися в архіві ОУН під проводом М. Плав’юка. Серед матеріалів, які вперше опрацював науковець – таблиці звітів про повстання у вересні 1939 р. [3, арк. 1-7]. Наводимо опис цих звітів: “На аркушах формату близького до А4 чорнилом розкреслено однотипні таблиці по окремих повітах Західної України та один аркуш – зведена таблиця. Заповнені таблиці частково чорнилом, частково олівцем, почерк на всіх листах один і той же. Окремі таблиці заповнені повністю, окремі частково, а деякі зовсім не заповнені. Всі написані українською мовою, зведена таблиця – німецькою [375, с. 143]”. Такий докладний опис звітів дає змогу стверджувати, що матеріали, які підготував М. Климишин (машинопис, згідно його власних свідчень) і документи, віднайдені О. Кучеруком (написані від руки) складали різні особи. Швидше всього, до конфлікту в ОУН в 1940 р. збором інформації займався М. Климишин, а в пізніші роки його дані були доповнені невідомою особою, яка підготувала німецькомовний підсумок. Німецька мова зведеної таблиці також дозволяє припустити, що документ готувався для німецьких військових або політичних чиновників, можливо, як аргумент на користь співпраці з українським підпільним рухом напередодні німецько–радянської війни.

Для підготовки узагальнюючого матеріалу було отримано інформацію із 20–ти повітів Західної України; відсутня інформація тільки Тернопільської округи та Холмщини [508, с. 106]. Проте підсумкові дані, які віднайшов і описував О. Кучерук, вже були опубліковані раніше. Ще в 1941 р. у брошурі “Три воєнні роки ОУН”, яку випустив ПУН. Дана праця мала найперше пропагандивне значення – описувала дії ОУН протягом 1939–1941 рр. Ось як подано оцінку повстання: “партизанка і саботажі мали такі висліди в 20–ох повітах організовано табори, в яких було

учасників зі зброєю 7.029 чоловік; в польській армії [здобуто] 7 гармат, 23 важкі кулемети, 80 легких кулем., 3.000 крісів, 14.850 ручних гранат, 3 поїзди, 54 механічні вози [40, арк. 27]”.

Для більш справедливої оцінки цих даних наведемо, для порівняння, інформацію про діяльність червоних партизан в роки Другої світової війни. Так, І. Патриляк вперше звернув увагу на той факт, що, згідно радянських даних Українського штабу партизанського руху, про свою діяльність звітували загони та групи партизан, які нараховували: станом на червень 1942 р. – 4043 особи; на жовтень 1942 р. – 4442 особи; на січень 1943 р. – 8582 особи; на квітень 1943 р. – 15060 осіб; на жовтень 1943 р. – 36579 осіб; на липень 1944 р. – 8316 осіб [427, с. 25]. Як бачимо, чисельність цих загонів, незважаючи на всіляку підтримку з Москви, була невеликою. Тільки восени 1943 р., коли червоним партизанам дозволили проводити мобілізацію військовозобов’язаного населення (прирівнявши їх до регулярних військових частин), їхня кількість зросла. Крім того, є детальніша інформація про результати діяльності одного із найбільших партизанських загонів при Чернігівському обласному комітеті КП(б)У під командуванням О. Федорова. Цей об’єднаний загін нараховував 450 осіб, його формування та створення баз озброєння та продуктів проходило відповідно до рішення обкому протягом серпня–жовтня 1941 р. Але станом на січень 1942 р. здобутки були достатньо скромними: “За чотири місяці силами партизан було забито 368 гітлерівців, знищено 105 поліцаїв, старост та інших зрадників Батьківщини [тобто, мова йшла про цивільних осіб – Т. Г.]... Знищено 29 автомашин...; 18 мотоциклів; 5 складів з боєприпасами; захоплено 100 коней, 120 сідел...[229, с. 304]”.

Розглядаючи військові підсумки повстання, зазначимо, що дії націоналістів були розраховані на більш тривалий період. Так, перші відкриті повстанські дії зафіксовані 9 вересня, а вже 17 вересня стало відомо про вступ у війну Радянського Союзу. Таким чином, боротьба тривала не більше 10 днів. Ця обставина стала на перешкоді розвитку

повстання, бо за цей період повстанці навіть не встигали зібрати достатньо озброєння. Цей висновок часткового підтверджується словами В. Войтюка–“Чорного”, одного із творців Поліського Лозового Козацтва: “При підготовці повстання ми думали, що німецько–польська війна буде мати більш затяжний характер [17, арк.185–185зв.]”. Крім того, істинний стан справ у військовій підготовці та забезпеченні озброєнням повстанців виявився неспівмірний із проголошеними планами націоналістів. Важливість цих напрямків підготовки була врахована при розробці планів антирадянського повстання в наступні роки.

2.2. Політичні наслідки повстання

Загальна оцінка дослідниками українського повстання проти Польщі в вересні 1939 р. враховує насамперед політичні чинники та наслідки. В історіографії воно оцінюється по різному: від змальовування усіх сутичок із польським військом як самооборонних дій українського населення різних політичних поглядів (як націоналістів, так і комуністів), до зображення їх як початку масового повстання за незалежність.

Самі націоналісти оцінювали результати своїх дій досить позитивно. Виходили із тієї обставини, що вперше ОУН вступила у відкрите військове протистояння з окупантами. І хоча стратегічна мета – державність – не була досягнута, але перевага бойового духу повстанців над ворогами засвідчувала правильність вишкільної та пропагандивної роботи. У повідомленні Націоналістичної пресової служби датованому листопадом–груднем 1939 р. було зазначено, що збройні дії українців є свідченням того, “наскільки глибоко оун охопила край своїми ідейними і організаційними впливами [341, с.117]”. Вже у повоєнний час визначний націоналістичний публіцист Осип Дяків–“Горновий”–“Осипенко”, який сам був учасником подій вересня 1939 р., відзначав: “Показником морального підготовлення українських народних мас до збройної боротьби проти окупантів може послужити також німецько–польська війна в 1939 р.,

коли то в багатьох місцях Галичини постали українські збройні партизанські відділи, які звели ряд боїв і сутичок з польськими окупантськими військами [508, с. 108–109].”

Інший чинник, який виявився несподіваним для ОУН і вплинув на подальшу діяльність – низький моральний стан польських урядовців і військових. Акції націоналістів у багатьох місцевостях були досить успішними завдяки загальній паніці. Про моральний стан Війська Польського під час вересневої кампанії 1939 р. дуже цікаво висловлювався організаційний референт КЕ ЗУЗ Микита Опришко–“Медвідь”, який був одним із довірених співробітників тодішнього в. о. Крайового Провідника В. Тимчія: “Спочатку ми були озброєні, як на справжню війну, тягали зі собою все можливе, гранатами обвішувалися, як грушками. За кілька днів війни поляки почали дерти на всі чотири вітри, залишаючи цілі обози, то ми знов вернулися тільки до пістолів [131, с. 212]”. Після вступу у війну Радянського Союзу траплялися випадки, коли польські частини, що відступали, навіть не чинили опору при роззброєнні [505, с. 55]. Оцінюючи ситуацію із польськими державними органами і військами, П. Башук в вересні 1939 р. навіть дійшов до висновку: “Повставати проти Польщі немає потреби, бо властиво її вже нема [232, с. 61]”.

Перші офіційні коментарі подій вересня 1939 р. з боку ПУН були досить невизначеними. З їхнього тексту можна припустити, що Німеччина, будучи зацікавлена в українському повстанні чинила певний тиск на Провід Українських Націоналістів, що ображало членів ПУН. Так, в журналі “Пробоем”, який друкувався в Празі, наприкінці 1939 р. було зазначено: “Беручи перед історією відповідальність за долю України, ПУН поступив так, як диктувало йому сумління і політичний розум. Наша боротьба за останніх 29 років настільки освідомила й зорганізувала націю, настільки піднесла революційну натугу українських мас, що тільки МИ [виділено в тексті документа – Т. Г.] вирішимо, коли наступить година до остаточного збройного виступу. Накинути Україні таке рішення українські

націоналісти ніколи не дозволять у догідну для других, а не для нас хвилину [268, 453].” Проте у той же час, у повідомленні Націоналістичної пресової служби ч. 51 від 30 листопада 1939 р. знаходимо такі слова: “Можна не сумніватися, що за інших обставин ЗУЗ спалахнули б загальним збройним повстанням під проводом ОУН. Та несподівана окупація краю советськими військами зробила це повстання політично недоцільним в ту пору [341, с. 117]”.

Після конфлікту в ОУН 1940-1941 рр. ОУН А. Мельника далі займала невизначену позицію щодо оцінки протипольських акцій. Спочатку підсумок дій українських загонів був досить нейтральним: “В краю переведено за пляном Штабу Проводу партизанську акцію проти Польщі; деякі керівники її не вивязалися як слід зі свого завдання [40, арк. 27]”. Вже пізніше члени ОУН А. Мельника заявляли, що повстання все-таки не відбулося через відсутність політичного порозуміння ПУН і Німеччини. Зокрема, член ПУН Осип Бойдуник стверджував, що на пропозицію німецьких урядовців розпочати повстання, А. Мельник відповів: “Не можу дати згоди і видати наказ до повстання Організації Українських Націоналістів на тилах польської армії тому, що не бачу, в ім’я чого це мало б статися. Найперше німецький уряд мусить офіційно зайняти чітке становище щодо України, а тоді, в залежності від того становища, ми зможемо розглядати німецькі пропозиції включення ОУН у війну Німеччини з Польщею і повстання на тилах польської армії [118, с. 77]”. На думку О. Бойдуника “війна між Німеччиною та Польщею провадилася і закінчилася без повстання ОУН на тилах польської армії [118. с. 78]”.

Інші дослідники на еміграції також не дійшли до єдиного висновку щодо характеру і масштабів подій вересня 1939 р. Найбільш авторитетний дослідник історії ОУН П. Мірчук зазначає, що ідея протипольського повстання серед членів ОУН була дуже популярною, але не виясненим залишилося питання ставлення Німеччини до української боротьби. Тому

“ОУН на українських землях рішуче відмовилася підняти, з вибухом німецько–польської війни, всенародне повстання”, а замість того, “членство ОУН на ЗУЗ одержало інструкцію бути в найбільшій готовності й, не виступаючи із зачіпними діями [тобто не розпочинаючи першими наступів – Т. Г.], організувати [...] оборонні дії для захисту українського населення перед польськими погромами [400, с. 456]”. Але, швидше всього, при висвітленні даного питання П. Мірчук, не мав змоги більш детально вивчити всі обставини подій вересня 1939 р. Тому “на всяк випадок” подав висновки, які з політичної точки зору не кидали на українців тінь співпраці з гітлерівською Німеччиною проти Польщі. До такого висновку приходимо, зустрівши суперечності між наступними твердженнями автора “Нарису історії ОУН”: “збройні удари українців з польським військом обмежилися тільки на нечисленних випадках, в яких українці були примушені оборонятися перед польськими напасниками [400, с. 456-457]” і “бої зорганізованих Організацією Українських Націоналістів самооборонних відділів з польською поліцією та утікаючими відділами польської армії відбулися в вересні 1939 року майже в кожному повіті [400, с. 458]”. Також П. Мірчук опис цих боїв виділив у окремий підрозділ під назвою “повстанські бої з поляками”.

В. Косик, вважає, що “українці не підняли повстання, обмежившись локальними діями самозахисту від польських військ, що, безладно відступаючи утікали в напрямку Румунії [360, с.74–75]”. Але праця дослідника вийшла друком ще до здобуття Україною незалежності, тобто такі висновки були зроблені після аналізу доступних на той час джерел в діаспорі, зокрема праць П. Мірчука і спогадів Л. Шанковського. На це вказує локалізація дій українських повстанців, яку подали ці учасники подій: “Ці локальні дії спостерігалися в околицях Миколаєва, Старчан (повинно бути Ставчан – Т. Г.) і Стрия [360, с. 75]”.

Можливо, однією із причин недостатнього висвітлення повстання є розрізненість інформації про воєнні події початку вересня 1939 р. на

Західній Україні. Тому в мемуарних джерелах згадується про військові загони українських націоналістів тільки тоді, коли сам автор був їх учасником. З цієї точки зору характерним є приклад праць З. Книша, який оминає питання дій загонів українських націоналістів, обмежуючись тільки описами особистих переживань напередодні та на початку війни. Тому важливою є думка одного із найбільш поінформованих націоналістів М. Климишина, який, описуючи дії загонів ОУН в серпні–вересні 1939 р., характеризував їх як “український повстанчий рух” [162, с. 243].

Я. Гайвас, проаналізувавши доступну йому інформацію як від членів ПУН так і від членів КЕ згадував, що на початку серпня серед керівного активу ОУН закордоном питання повстання розглядалося як однозначно неминуче. Натомість в другій половині серпня політична ситуація змінилася настільки, що “вже перед самим вибухом війни прийшов наказ зберегти повну готовність, але ні в якому випадку не виступати з повстанням. Навіть наказано не триматися великими збройними відділами, а збройну акцію дозволено тільки спорадично і то у випадку самооборони [131, с. 264]”. Крім того Я. Гайвас згадував, що крайовий провідник В. Тимчій–“Лопатинський” сам роз’яснював про обов’язковість виконання цього наказу (проводив “вияснення та “науку”)[131, с. 265]. При цьому інші джерела свідчать, що ініціатива повстання все-таки виходила з боку крайового проводу [162, с. 243]. Вже в пізніші роки Я. Гайвас визнавав, що члени ПУН, зокрема, Я. Барановський, виступали проти повстання, оскільки ніхто закордоном не займався його організацією і не відповідав за такий напрям роботи[131, с.266]. Іншою причиною різкої зміни ставлення до повстання могла стати інформація про пакт Молотова–Ріббентропа, згідно якого Західна Україна належала до сфери впливу СРСР. За інформацією П. Мірчука, про це членів КЕ ОУН поінформував мирополит Андрей Шептицький [400, с. 455]. На нашу думку, різні трактування повстання свідчать про зміну оцінки повстання політичними середовищами, до яких належали автори. Підтвердження чи

заперечення факту повстання залежало від політичної кон'юнктури: в діаспорі дослідники намагалися жодним чином не дати підстав прив'язати український націоналістичний рух до дій агресорів – Німеччини та Радянського Союзу, а тому представляли повстанські дії, як самооборонні.

У працях окремих дослідників з Польщі зустрічається применшення масштабів та ролі боротьби. Так, у В. Резмера знаходимо наступну оцінку: “Збройні виступи українців, що відбулися на східних кресах у другій декаді вересня були не повстанням, а стихійними виступами, до яких підбурювали окремі дезорієнтовані націоналістичні діячі і місцеві лідери ОУН. Вони не набрали масового характеру і загалом легко і швидко придушувалися польським військовими підрозділами і добре організованими загонами державної поліції [441, с. 30]”. Твердження про “добре організовану державну поліцію” спростовується дещо комічним фактом із історії с. Худиківці на Борщівщині. Так, міністр внутрішніх справ Польщі Сладковський втік на територію Румунії якраз через це село. На превеликий жаль місцевих членів ОУН, вони занадто пізно дізналися про перебування міністра, і тому не встигли захопити його. Селянам міністр запам'ятався тим, що видав розпорядження фарбувати паркани і будувати вбиральні, через що і заробив прізвисько “Міністр від мальованих плотів і виходків [281, с. 20]”. Слід зазначити, що с. Худиківці перебувало в 11 км від тодішнього кордону з СРСР, а сам міністр, ще до 17 вересня 1939 р. встиг втекти з Варшави аж на східний кордон держави! Що ж тоді можна говорити про рядовий склад поліції? Припускаємо, що такі твердження є наслідком навколоісторичної легенди Польщі про великий героїзм поляків у війні.

У польських дослідників також можна зустріти твердження про те, що більшість українців була абсолютно лояльно настроєна до Польщі, зокрема до оборони Польщі від Німеччини, і цей фактор “вгамував” ОУН і плани повстання залишилися незреалізованими [521, с. 96].

Сучасні українські дослідники також по різному трактують дії українських загонів у серпні–вересні 1939 р. Зокрема, А. Русначенко вважає, що дії українських загонів були виключно наслідком протипольських настроїв місцевого населення. Він же навіть заявляє, що сама Крайова Екзекутива виступила проти повстання! Це твердження спростовує В. Мороз, який наводить детальну характеристику персональної участі членів Екзекутиви у повстанні вересня 1939 р.: В. Тимчія, В. Гасина, М. Опришка, В. Гриніва, О. Гриніва та І. Собашека [508, с. 107]. Всі інші члени КЕ об'єктивно не змогли взяти участь у повстанні: ще в березні польська поліція арештувала Р. Малащука, Б. Рибчука і П. Мірчука [188, с. 193], а Д. Мирон був делегатом II Великого Збору ОУН в Римі і не встиг повернутися до початку війни на Західну Україну [400, с. 454]. М. Кучерепа вважає, що “загальнонародне повстання, яке планувалося ОУН... було відкладене”, і саме ОУН виступила проти повстання, інспірованого німцями чи більшовиками [370, с. 18].

Користуючись даними, очевидно, польських джерел. Л. Зашкільняк та М. Крикун прийшли до висновку, що “поразки поляків в ході війни спонукали керівників ОУН від 10 вересня спровокувати збройні виступи проти польської адміністрації в Дрогобичі, Стрию, Бориславі, Калуші та інших містах. Проте до масових збройних зіткнень не дійшло [за: 557, с. 75–76]”. У той же час дослідники не пояснюють, чому провідники ОУН організували збройні акції, якою була мета дій українських загонів.

Суперечливі висновки з цього питання подає у різних працях також В. Сергійчук. Зокрема, він вважає, що “Підпільна ОУН не змогла підняти повстання на всіх етнічних теренах під Польщею. Як можна переконатися з аналізу ситуації, не було скоординовано повстанську діяльність в усьому західноукраїнському регіоні, а відтак, природно, не могло бути мови про конкретні і реальні заходи щодо відродження державності [71, с. 11–12]”. Таку оцінку він базує на основі інформації із деяких діаспорних джерел.

Зокрема, згадує про слова І. Климів, який був розчарований відсутністю “ всенародного збройного звигу на чолі з ОУН як проти поляків, так і проти більшовиків, про що мріяли у в’язниці [71, с. 12]”. В той же час у спогадах Б. Казанівського, який разом із І. Климівим відбував ув’язнення в м. Седльци і з яким верталися додому на Радехівщину, немає жодної згадки про нарікання з приводу дій ОУН. Навіть більше: за даними Казанівського саме І. Климів виступав проти повстання проти більшовиків у вересні 1939 р., пояснюючи неготовністю Організації до таких дій [158, с. 92; 219, с.113]. Тому вважаємо висновки щодо незадоволення масштабами чи рівнем повстання необґрунтованими.

М. Швагуляк, орієнтуючись на нові джерельні дані, трактував дії українських загонів як “повстанські виступи” проти Польщі, які відбулися майже в кожному повіті, проте зазначав, що “розгорнути широкомасштабні операції [...] не вдалося через брак зброї [505, с.55–56]”.

А. Руккас після вивчення документів Проводу Українських Націоналістів, які стосувалися повстання, а також деяких інших джерельних даних, виділив дві “хвилі” повстанських дій: 11–12 вересня та після 17 вересня 1939 р. Перші акції, на думку дослідника, “мали локальний характер і рідко виходили за межі одного повіту”. Крім того, А. Руккас відзначає певний вплив на інтенсивність повстання політичних домовленостей між Німеччиною та ПУН [447, с. 386]. Натомість нова хвиля була пов’язана із наближення радянських військ: “користуючись сприятливим моментом, члени Організації прагнули звільнити в’язнів, захопити побільше зброї, боєприпасів та військового спорядження[447, с. 387]”. Вважаємо таке трактування дещо спрощеним, адже створення багатьох повстанських загонів розпочалося ще в серпні 1939 р., а їхні акції тривали без огляду на вступ у війну СРСР. Натмість О. Кучерук, не просто визнає українське повстання проти Польщі у вересні 1939 р., але й вважає, що відбувалося воно за наказу А. Мельника. Підтвердженням своїх слів він вважає наявність звітів із повстання, мовляв, “не було б наказу, не було б і

звітів [376, с. 17]”. Вважаємо таку аргументацію неправильною: звіти з’явилися для аналізу такої масштабної акції, щоб виробити рекомендації на майбутнє.

Найповніше питання бойових акцій українців проти Польщі досліджував у своїй праці В. Мороз. Він ці дії однозначно кваліфікує як повстання, яке було доволі спланованим і успішним. Самі ж результати пропонує оцінювати насамперед з огляду на політичне значення прагнення українців до державного самовизначення, а також впливу на майбутнє створення і розбудову Української Повстанської Армії [508, с. 108–110].

Тобто бачимо, що дослідники, які звертають увагу суто на військові аспекти повстання: масштаби боїв, координація дій, перемоги у боях досить критично оцінюють його результати. Натомість оцінка політичних наслідків дій ОУН свідчить про певні здобутки. Так, звертається увагу на наступальні акції членів ОУН, тобто ті випадки, коли повстанські відділи першими розпочинали бойові операції по звільненню територій. Такою наступальною операцією, хоча і повітового масштабу, стали бої в Миколаївському повіті (м. Миколаїв, с. Демня, Усте, Надітичі, Веринь, Крупсько, Розділ, Ілів, Стільсько, Березина й Наддністрянська–Дем’янка) [400, с. 456; 212, с. 12]. Вони розпочалися із спроби нападу на мости через Дністер, мали характери повномасштабного протистояння між українськими повстанцями та польським військом і тривали декілька днів. Ці дії не можуть трактуватися як акції роззброєння поляків або самооборонні дії. Наступальні акції українців проводилися і в інших місцевостях Західної України: так, бої біля сіл Оброшино і Бартатів були скеровані на боротьбу проти польового аеродрому, тобто стратегічного військового об’єкту [8, с. 6]. Такі акції були непоодинокими: наприклад, в Бучацькому повіті було захоплено і тимчасово заховано 5 літаків [16, арк. 97].

Для порівняння наводимо опис типових самооборонних дій українців у вересні 1939 р. (с. Шоломия поблизу Львова): “Сільські хлопці

підбирали кинуту солдатами зброю і готувались до оборони села від можливого нападу поляків. Колишні “луговики” навіть роззброїли в селі взвод польських кавалеристів. Коли якийсь польський кавалерійський загін зробив спробу напасти на село з боку Старого Села, то отримав належну відсіч, повернув у напрямі Водник (сусідні села – Т. Г.), але й там сільська самооборона зустріла поляків кулями [377, с. 18]”. Як бачимо, завдання, яке ставилося перед загоном самооборони полягало у тому, щоб не допустити польський військовий загін до села; ніякі подальші дії не планувалися. В той же час із опису можна зробити висновки про чисельність, а частково – про військовий потенціал загонів самооборони.

По третє, на користь того твердження, що події на Західній Україні мали повстанський характер, свідчать і дії українських націоналістів після здобуття перших воєнних успіхів. Як стверджують самі учасники бойових загонів, кінцевою метою їхньої боротьби у вересні 1939 р. було захоплення влади, встановлення української адміністрації і проголошення української держави. Зрозуміло, що звичайні самооборонні дії не передбачають таких політичних кроків, а тільки захист населення. Плани встановлення української влади були розроблені у різних повітових центрах Галичини і Волині: в Рогатині [357, с. 784], Бережанах, Сокалі [219, с. 118]. В деяких місцевостях ці плани були реалізовані, тобто було створено українську адміністрацію та проголошено українську державу. Так, в Городоцькому повіті при організації самооборони “для координації дій до Любіня Великого приїхали представники з Комарна. Встановлено також контакти з повітовим містом Городком, де вже діяла українська адміністрація повіту [186, с. 73]”. Українська влада була проголошена також в таких повітових містах Миколаєві, Старому Самборі [316, с. 80], Дорогочині (Дорогичин) [16, арк. 185–186]. Але, на особливу увагу заслуговують випадки проголошення держави в селах та невеликих містах. Ці події мали місце, наприклад, в селах Бережанського [15, арк. 121], Галицького [38, арк. 12; 7, с. 3], а також у інших повітів Західної України, наприклад Корчині,

Синевірську (населений пункт не ідентифікований), Володимир–Волинському [52, с. 149], Верхньому Синьовидному [447, с. 389].

Такі державотворчі дії членів ОУН не були спонтанними. Їхнє теоретичне обґрунтування подано в спогадах Я. Гайваса під назвою “будова держави від першого села”. За словами Гайваса, цю теорію сформулював відомий діяч ОУН М. Колодзінський під час державного будівництва на Карпатській Україні. Опис теорії подано наступним чином: “Опинившись у першому нашому селі, на нашій етнографічній території [...] ми негайно проголошуємо дві речі: українську державу і народню революційну владу [...] держава проголошена там стає хоч малим, але фактом. Його ми розширимо, коли здобудемо повітовий осередок і зробимо це в повітовому масштабі [131, с. 156]”.

Про те, що українські підпільники на території Польщі знали про цю концепцію та діяли згідно з нею, свідчать спогади провідних членів ОУН. Так, повітовий провідник Дрогобиччини А. Гладилевич згадує такі слова Крайового Провідника В. Тимчія влітку 1939 р.: “... на теренах, де будуть діяти наші військові відділи, ми негайно проголосимо Українську Державу і створимо український уряд. Дуже можливо, що цей уряд постане в Дрогобичі чи Бориславі [140, с. 562].” Сам В. Тимчій згодом, вже у вересні 1939 р. під час повстання на Стрийщині, zorganizував у с. Стинява урочисте проголошення Української Держави [140, с. 565].

Інший випадок проголошення української державності у селах, стосується Бережанського повіту. Взагалі, повстання на Бережанщині відзначалося своїм розмахом і результативністю. В самому повітовому центрі було створено орган самоврядування під керівництвом Володимира Бемка – Український громадянський комітет, до складу якого увійшли представники різних національностей. Завдання цього комітету полягало у забезпеченні порядку в місті, а по можливості – в повіті [Бем, 215]. Натомість питаннями повстання і проголошення займався повітовий повстанський штаб. Початок політичних акцій на території повіту штаб

визначив на 16 вересня 1939 р. До складу цього штабу входив референт пропаганди, який виконував також обов'язки редактора – Богдан Івашків–“Топір” [15, арк. 80]. Б. Івашків підготував дві відозви: до українського населення із закликом об'єднатися навколо побудови держави і до поляків, яких інформував, про розвал Польщі і пояснював, що Українська Держава не буде здійснювати проти них ніяких репресій [15, арк. 81зв]. На окрему увагу заслуговує позиція повстанського штабу Бережанщини щодо інших національних меншин. Заступник голови штабу Лев Рега запланував випустити для них третю відозву, проте її не встигли підготувати, у зв'язку із вступом у війну СРСР [15, арк. 20]. Проте заборонялося чинити будь-які акції проти євреїв, мотивуючи це тим, що закордоном вони мали великий вплив на міжнародні справи, а тому будь-які акції вплинули б негативно на міжнародний престиж української держави [15, арк. 77].

Організація української адміністрації була одним із обов'язків повстанських відділів. Це свідчить про розрахунок на тривалість і масштабність повстання як такого. Крім того, з точки зору військової чи самооборонної необхідності неможливо пояснити випадки проголошення української державності, особливо в селах та повітових містечках. Тому є всі підстави говорити про повстання, яке підняли українці за ініціативою ОУН на Західній Україні. Повстання відбувалося за заздалегідь розробленими планами, і мало кінцевою метою проголошення незалежності на території, зайнятій повстанцями. Цей висновок абсолютно не заперечує того факту, що українські селяни навіть без вказівок зі сторони організовували самооборонні акції. Масова участь українців у самообороні на нашу думку свідчила також і про ступінь готовності населення до активної боротьби проти Польщі. Цю обставину націоналісти вдало використовували, особливо з огляду на відсутність реальних дій із сторони політичних партій Західної України. Одним із найважливіших політичних характеристик повстання залишається питання співпраці партизан із спецслужбами держав-агресорів. Так, польський дослідник

Ч. Гжеляк заявив, що українське повстання в ніч з 12 на 13 вересня було інспіроване спеціальними саботажно–диверсійними групами, підготовленими НКВС для створення передумов наступу Червоної армії, оскільки попередня дата вступу СРСР у війну очікувалася якраз в ніч з 12 на 13 вересня [284, с. 64–66]. Такі міркування є необґрунтованими: дуже важко погодитися із твердженням Ч. Гжеляка, що основу саботажно–диверсійних груп “складали саме місцеві націоналісти, прихильники комунізму чи комуністи”, а “у більшості випадків ними керували, підготовлені на Сході у спецчастинах Червоної армії командири, інколи це були офіцери НКВС [284, с. 66]”! Щоправда, цю інформацію автор подав у ході усної дискусії, тому в опублікованому тексті немає наукових посилань на історичне джерело. В доступних нам матеріалах, такий цікавий, але малоймовірний факт, як співпраця ОУН і НКВС проти Польщі у вересні 1939 р. не зафіксований, хоча сам Ч. Гжеляк заявляє, про існування відповідних документів. Ч. Гжеляку заперечував В. Трофимович, який зазначав, що до складу радянських диверсійно–саботажних груп, які оперували на Західній Україні дійсно входили українці. І цілком вірогідно, що ними керували спеціально навчені офіцери НКВС, які проходили відповідне навчання у десантних військах ще з 1938 р. Але немає жодних підстав пов’язувати ці групи із ОУН [483, с. 163].

Інші спроби польських дослідників пов’язані із намаганням встановити зв’язок націоналістів із німецькими структурами. Так, А. Сова стверджував, що в диверсійні та саботажні структури Абверу до кінця серпня 1939 р. було завербовано близько 4 тис. осіб українців. Ця диверсійна мережа “була пов’язана із конспіраційною мережею Організації Українських Націоналістів, а, можливо, була з нею тим самим [253, с. 168]”. Щоправда, даних, на підставі яких зроблено цей висновок, в опублікованій статті не подано. Як приклади саботажних акцій, проведених, швидше всього, українцями цей дослідник наводить випадки переривання комунікацій (łączność telefoniczna i telegraficzna) та

розбирання залізничних колій в ніч з 30 на 31 серпня 1939 р. на шляху Глібовичі–Вибранівка–Бориничі та Глібовичі–Підмонастир (сьогодні – Перемишлянський та Жидачівський райони Львівської області) [253, с. 168]]. І дійсно, такі диверсії здійснили українські повстанці, яких очолював повітовий провідник Дмитро Сусік–“Морський”. Але, як згадує сам Д. Сусік, повстанці провели саме такі акції як відповідь на вбивства поляками кількох українців, в тому числі членів ОУН [226, с.40].

В той же час відомі інші випадки диверсійних акцій, які проводилися під час німецько–польської війни. Так, в селах Войтківичі, Купель Слободка, Біловеж Столинського повіту (тепер – Сарненський район Рівненської області) було отруєно джерела питної води [59, с. 84]. У даному випадку можна однозначно заперечити участь українських націоналістів в диверсійній роботі, оскільки такі акції призводили до збільшення паніки серед мирного населення і негативно впливали на моральний стан захисників. Це могло бути вигідно тільки наступаючим арміям, бо для членів ОУН боротьба проти звичного способу життя місцевого населення була недопустимою. Також діями українських націоналістів неможливо пояснити подібні диверсійні акти, які здійснювалися на території Західної Білорусі [59, с. 75].

Ще один польський історик А. Пурат заявляє, що у вересні 1939 р. “дуже багато українців приймало участь в змаганнях проти німецьких фашистів, але була також група націоналістів, яка активно підтримувала гітлерівців [435, с. 137].” Розвиваючи свою думку, згаданий автор стверджує: “Сьогодні знаємо, однак, що українські націоналісти виконували накази Абверу. А їх дійсним завданням мало бути послаблення тилів польської армії. Їх завданням було, м. ін., усувати засіки з доріг, не допускати нищення мостів, а самі, натомість мали псувати зв’язок і проводити акції проти поляків, використовуючи момент заскочення [435, с. 139]”. На жаль, знову не подано даних, на основі яких було зроблено

такий категоричний висновок, тому вважаємо їхні слова тільки наслідком антиукраїнських міфів у польському суспільстві.

Взагалі, тема підпорядкування дій українських націоналістів наказам Абверу в польській історіографії не нова. Найбільш “наполегливо” її пропагують у своїх творах сучасні псевдо–історики, серед яких найвідомішими є Е. Прус і В. Поліщук. Звичайно, ніяких джерельних підстав для їхніх аргументів у їхніх же виданнях немає. Виглядає цікавішим той факт, що навіть польських урядових свідчень, датованих вереснем 1939 р. про співпрацю ОУН і Абверу також немає. Очевидно, польським урядовцям 1939 р. причина боротьби українців була зрозуміла настільки, щоб не вигадувати собі фантастичних версій.

Зі свого боку, хочемо нагадати, що з 1935 року в Львівському воєводстві (в самому Львові та в ряді сіл Львівського повіту) існували осередки Молодонімецької партії. Радянська історіографія приписувала членам цієї партії також розвідувальну роботу у передвоєнний час та вказувала на формування агентури на основі німецької національної меншини у різних країнах Східної Європи. Зокрема, вказувалися такі факти: наприкінці 1935 року в 21 осередку Молодонімецької партії, які діяли на Західній Україні нараховувалося 1100 членів, а через рік чисельність осередків збільшилася до 48 осередків із 2600 членами [457, с. 61]. Важливим є відзначення самого факту або ж можливості залучення кадрового потенціалу Молодонімецької партії (в документі – партія німецької молоді) до виконання особливих, в тому числі диверсійних, завдань в Польщі напередодні та на початку війни. Як відомо, диверсії німецьких колоністів таки були зафіксовані в окремих місцевостях, зокрема на Волині [379, с. 12].

Врешті–решт, маловірогідно, щоб німецька розвідка при розробці своїх планів диверсійних акції покладалася тільки на агентурну мережу з числа національних меншин – неперевірену та малопрофесійну. За умов домінування німецької авіації, більше значення мало б використання

німецьких парашутних диверсійних груп у польському тилу. Єдиний український військовий підрозділ, бійці якого могли проводити такі операції – Український Легіон під командуванням Р. Сушка, про який мова йшла вище. Офіційно вояки Легіону не були залучені у вересневій кампанії в силу політичних обставин. Але у спогадах Я. Гайваса є переказ розмови представника німецького військового командування із Р. Сушком. У ньому згадується про українських парашутистів, які перебували за лінією фронту, тобто в тилу польської армії [131, с. 229, 242, 246, 264]. Правда, їхня чисельність, підпорядкування, бойові завдання та місця десантування залишаються невідомими. Зрештою, українці, які служили в Вермахті, на той час вже були зобов'язані військовою субординацією, а можливо – і присягою і загрозою розстрілу при її порушенні. Накази, які видавала ОУН для цих вояків могли мати менше значення, ніж накази командування.

Можливо, мова йшла про українців, які до 1939 р проживали на території Німеччини, мали громадянство і служили у німецьких регулярних частинах. В будь-якому разі, участь українців у складі диверсійних груп Абверу в II світовій війні є недостатньо дослідженою, щоб зробити якісь категоричні узагальнюючі висновки.

При вивченні питання саботажів розпоряджень польської влади з боку українського населення потрібно виходити з того факту, що такий вид спротиву не потребує планування. Очевидно, що дії селян не керувалися розпорядженням чи наказом ОУН – польська влада, особливо на фоні терору проти національних меншин весни–літа і арештів вересня 1939 р. однозначно сприймалася як ворожа. У зв'язку з вищенаведеним цікавим є спогад командира, 51 піхотного полку в Бережанах підполковника Еміля Фільдорфа. Він, описуючи мобілізацію, зазначав, що при здачі упряжі для коней і возів українське населення саботувало розпорядження влади: “селяни у багатьох випадках для мобілізації віддавали спеціально для цієї мети приховану зношену упряж і вози, а кращі ховали [281, с. 16]”. Розглянемо це свідчення детальніше. Зрозуміло,

що будь-які саботажі у військовий час загрожували серйозним покаранням аж до розстрілу. А тому, очевидно, для українського населення були вагомими підстави для використання цієї форми боротьби. І цими підставами не могли бути розпорядження ОУН (і Абверу), а, в першу чергу, природне бажання врятувати своє майно, а не допомогти ворогам Польщі. Сам спогад вважаємо прикладом завідомо упередженого ставлення до українців. Бо як технічно можна приховати “зношений віз”? Очевидно, тилове постачання було дезорганізоване, але провину вирішили перекласти на українців.

Свідчення, які прямо стосуються впливу Німеччини на українське повстання, знаходимо у матеріалах Нюрнберзького процесу. Мова йде про відповідь колишнього міністра закордонних справ Німеччини Й. Ріббентропа: “Пригадую, як голова німецької військової розвідки – адмірал Канаріс, мав зі мною розмову... Він повідомив мені, що розвідці добре відомо, що українці готові розпочати повстання в заплілі польської армії... Але на початку воєнного походу проти Польщі німецьке Міністерство закордонних справ не було зацікавлене проблемою України. В основному, я не був зацікавлений... Я міг би здогадатися, що Канаріс дістав якісь доручення від фюрера у справі тактики щодо українців в Польщі... Годі приписувати мені справу [українського повстання – О. Кучерук] в Польщі [Цит. за 376, с.17]”. Із наведеного фрагмента свідчень стає відомо, що в вересні офіційна цивільна влада Німеччини не потребувала українського повстання для здійснення своєї політики. На сьогоднішній день знаємо, що розмови німецького керівництва про українське повстання мали на меті пришвидшити вступ СРСР у війну проти Польщі. Так, 12 вересня на нараді з Гітлером розглядалося питання створення української держави, але лише як один із варіантів розвитку подій [361, с. 74]. Цю інформацію, як доконаний факт В. Канаріс під час перебування у Відні повідомив А. Мельнику. Після цього ситуація із повстанням і утворенням держави обговорювалася на засіданні Проводу

[166, с. 100]. Оскільки нарада 12 серпня проходила в головній ставці Гітлера, то припускаємо, що до ПУН інформація потрапила щонайшвидше 13 вересня. Але відомо, на той час повстання у багатьох повітах вже почалося, і проходило без узгодження чи наказу ПУН.

Дані джерел самих націоналістів засвідчують, що кожен повітовий провід при плануванні дати початку повстання виходив із інших мотивів: наявність зброї, організаційна готовність, військова чи політична доцільність. Різні дати акцій в різних місцевостях підтверджують, що однозначної дати початку повстання не було встановлено, а дії партизанів залежали від військової обстановки, своєрідного “відповідного моменту”. Припускаємо, що саме з цієї причини частина дослідників вважає дії загонів ОУН стихійними та безперспективними.

На користь версії, що в наказах Крайового Проводу рекомендувалося розпочинати протипольські виступи тільки тоді, коли поразка Польщі у війну стане очевидною, підтверджують інформаційні звіти польських урядовців в 1939–1945 рр. Так, в журналі Міністерства пропаганди й інформації польського уряду в Лондоні “*Nasze Ziemié Wshodnie*” сказано: “Потрібно ствердити, що на початку німецько–польської війни жодних ворожих щодо польської держави проявів зі сторони непольських меншин на східних землях не було[...] Певну зміну ситуації спровокувала мілітарна поразка Польщі в другій половині вересня. Вона досить сильно відчувалася на східних землях [332, с. 59]”. Неодночасність виступу проти Польщі пояснюється також тим, що націоналісти самі не сподівалися настільки швидкого програшу Польщі у війні і тому просто не встигли провести відповідної підготовки. Зрештою, перші акції партизанських груп зафіксовані ще перед початком самої війни [447, с. 388], а 9 вересня сформувався загін, який діяв в с. Оброшино і околицях [8, с.17].

Очевидно, автори, які висловилися про причетність ОУН до диверсійних та саботажних акцій згідно з планом Абверу, попали під

вплив польських довоєнних упереджень. Зразком таких стереотипів є опис авторства польського історика Г. Мазура про зустріч Червоної Армії в вересні 1939 р.: “Na powitanie wojsk radzieckich wychodzili różni ludzie: skomunizowany element białoruski, proletariat żydowski, a także nacjoniści ukraińcy, który wywieszali narodowe flagi niebiesko–żółte [518, с.173]”. На нашу думку, не виправдано і поспішно зараховувати зустрічаючих до числа українських націоналістів тільки на підставі шанування національного прапора. В той же час українські мемуаристи не підтверджують даних польського історика про радісну зустріч саме націоналістами радянських військ; мова йде про позитивну реакцію населення на розпад Польщі.

Окремо нагадаємо, що українські повстанці відчували дуже великий брак озброєння. Тому групи партизанів йшли на великий ризик задля того, щоб роззброїти польську поліцію чи групи солдатів. Якби Німеччина чи СРСР насправді керували українським рухом чи були зацікавлені у його розгортанні, то набагато легше було б організувати транспортування озброєння авіацією для повстанців на Західній Україні. Як відомо, цього не було зроблено, тому підпорядкованість українського повстання Німеччині чи СРСР вважаємо неправдоподібною. Документального підтвердження реалізації повстанцями німецьких планів щодо активізації боротьби національних меншин проти Польщі немає, тому вважаємо, що вони розглядалися як один із варіантів розвитку подій. Причинами цього стали:

- швидкий програв Польщі у війні. Відповідно, втілення довгострокових політичних комбінацій виявилось неефективним;
- використання гітлерівцями української теми тільки як шантажу для прискорення вступу у війну СРСР.

Напередодні та на початку Другої світової війни ОУН на території Польщі активізувала боротьбу проти Польщі, зокрема було проведено військові вишколи та розпочато створення партизанських загонів. Крім того, мережа ОУН отримала інструкції, які зобов'язували підготуватися до

наближення війни і до можливого повстання. Проте рівень військової підготовки українських націоналістів та якість їхнього озброєння були явно недостатніми для масштабного повстання. Тому націоналісти у своїх планах розраховували найперше на моральну перевагу над ворогом і вплив фактора несподіванки. Акції націоналістів у різних місцевостях розпочиналися нескоординовані та проходили за різним сценарієм. Найперше повстанці, здобували зброю, роззброюючи поліцію та невеликі військові частини.

Кінцевою метою дій націоналістів було проголошення української держави. Це і дає підстави характеризувати акції членів ОУН як повстання, спрямоване на здобуття незалежності.

Повстання не встигло розгорнутися через швидке наближення німецької армії, вступ у війну СРСР та несподівану докорінну зміну геополітичної ситуації на Західній Україні. Також не відзначалося воно великими військовими перемогами. Проте політичні наслідки дій партизанських загонів засвідчили реальність планів здобуття незалежності, які розробляла і впроваджувала ОУН. Цей чинник мав велике значення для подальшої боротьби.

РОЗДІЛ III

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПІЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ОУН В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

3.1. Визначення нових завдань та планування діяльності

Після закінчення воєнних дій внаслідок розвалу Польщі вийшли з тюрем українські політв'язні, серед яких було багато членів ОУН. Більшість українських націоналістів опинилися на території двох держав – Німеччини та СРСР, де активно включилися в роботу ОУН. У той час націоналісти користувалася беззаперечним авторитетом у суспільстві як на території Генеральної Губернії, так і підрадянській території. Зокрема, М. Климишин згадує, що “навіть явні й добре знані противники Організації скорилися перед силою й визнали її так, що ждали, що скаже Організація [...] ОУН була єдиним тоді діючим середовищем [162, с.267]”.

Попри політичні та державні зміни, головна мета ОУН не змінилася і в 1939–1941 рр.: створення Української Соборної Самостійної Держави, здобуття незалежності для українського народу було самою суттю існування ОУН. Ця мета взагалі не підлягала обговоренню як очевидна. Тому в текстах 1939–1941 рр. відсутні прямі вказівки на мету ОУН та заклики до боротьби за державну незалежність, а обговорення стосувалися тільки конкретних шляхів досягнення мети. Це дало окремим дослідникам підстави для дуже довільного трактування причини боротьби, яку вела ОУН. Так, М. Головка заявив, що “ОУН не влаштовувала радянська форма української державності, оскільки з-за неї надто вже явно виглядав авторитарний фасад сталінського режиму [289, с. 249]”. Цей підхід спрощує саму суть українського націоналізму, переводячи його в звичайну боротьбу різних політичних сил. Адже, якщо керуватися логікою М. Головка, то ОУН в 1939–1941 рр. представляла демократичну сторону політичних груп проти авторитаризму? Вважаємо, що боротьба ОУН проти СРСР була зумовлена оцінкою тодішньої радянської системи, як форми російського імперіалізму та поневолення України.

Після встановлення радянської влади ОУН потребувала певного часу для визначення головних завдань боротьби. Велику роботу у цьому напрямку виконав С. Бандера, який проводив наради активу організації та знаних українських громадських діячів. Шлях повернення С. Бандери із ув'язнення з м. Бреста пролягав через території, на яких діяла мережа ОУН і, як згадував він сам, “на Волині і Галичині, вже від Ковельщини, ми пов'язалися з діючою організаційною мережею ОУН [111, с. 443]”. Крім того, вже в Сокалі відбулася нарада з членами ОУН, які походили з цього повіту. Серед її учасників були націоналісти, які організовували партизанські загони, наприклад, окружний провідник Дмитро Маївський–“Косар”–“Зенко”. Тому відбувся обмін досвідом організації партизанської боротьби проти Польщі [111, с. 443–444]. Очевидно, міркування Д. Маївського про подальшу діяльність ОУН співпадали з поглядами С. Бандери, бо обоє націоналістів в кінці вересня 1939 р. прибули до Львова [199, с. 9], де розгорнули активну діяльність. У Львові також скликали наради активу організації: “Спільно з членами Крайової Екзекутиви й іншими провідними членами, які в той час були у Львові, ми устійнили пляни дальшої діяльності ОУН на українських землях і її протибольшевицької боротьби [111, с. 444; 188, с. 198]”.

Важливість цих нарад полягає у тому, що на них досвідчені підпільники провели аналіз стану ОУН та оцінили проведені повстанські акції. У той час деякі члени ПУН перебільшували небезпеку з боку більшовиків. Як згадував Я. Гайвас, основною вказівкою від Проводу було максимально приховати роботу організації на території Західної України і жодним чином не проявляти себе назовні, щоб не наражатися на небезпеку. П. Мірчук, орієнтуючись на невказані джерела заявляв, що ПУН видав навіть наказ про саморозпуск ОУН на Західній Україні [401, с. 110]. Можливо, свою думку він базував на твердженні із видання “За українську державність”, видану РП ОУН влітку 1941 р., де зазначалося,

що секретар ПУН Я. Барановський рекомендував В. Тимчію розпустити Організацію, бо ситуація “безвиглядна” (тобто безнадійна) [46, с. 12].

Натомість іншої позиції дотримувалися активні члени ОУН, які брали безпосередню участь в боротьбі проти Польщі. Так, Я. Гайвас згадує слова Микити Опришка–“Медведя”, заступника В. Тимчія: “всі старі завжди більше налягають на обережність, але хто має рацію – покаже майбутнє [131, с. 212]”. І він же словами одного із членів пояснював позицію тих українських націоналістів, які залишилися на Західній Україні для роботи в підпіллі: “Нам треба було часу, щоб не лише зорієнтуватися, але просто привикнути до нової дійсності. Не забувай, що тут живе цілий народ. Одиниці можуть перейти за Сян, заховатися, але народ як цілість залишиться. Він мусить жити, його треба берегти від непотрібних ударів [131, с. 269]”. Ця позиція крайовиків часто виходила із бажання особисто взяти участь в боротьбі проти радянської влади. Крім того, ОУН могла похвалитися достатньо успішним досвідом підпільної боротьби та повстання проти Польщі. А додатковим аргументом, щоб залишатися і боротися далі, стала непевність стосовно еміграційного життя.

Націоналісти, які опинилися на еміграції, взяли участь у нарадах, метою яких був аналіз існуючого стану та планування подальшої роботи. Учасниками цих нарад став актив “крайовиків” – колишні члени Крайових, окружних та інших ексекутив. Їхнім неофіційним провідником став С. Бандера, який з жовтня 1939 р. перебував на території Генеральної Губернії (сам себе Бандера називав “речником”). Крайовики дійшли до висновку, що ПУН на чолі з А. Мельником не спроможний оцінити та опанувати ситуацію, якій опинилося українське громадянство. Попри важливість подій ПУН не зробив жодної спроби визначити напрямні роботи ОУН, чим поставив під загрозу саме існування ОУН. Цей висновок став приводом для протистояння. Крім того, після розвалу Польщі вийшли наяву всі внутрішні протиріччя, які наростали в ОУН від часу її заснування. Але найбільше відрізнялися позиції обох сторін у питанні

потреби повстання проти радянської влади. Згодом суперечності вилилися у конфлікт, який сьогодні відомий як “розкол в ОУН”. Хоча боротьба проходила на еміграції, крайова структура відіграла у ній визначальну роль, офіційно підтримавши одну із сторін. Про це, зокрема, свідчить і факт перебування в Кракові в жовтні–листопаді 1939 р. В. Тимчія, який прибув, щоб отримати вказівки до подальшої роботи. Але йому, діючому керівнику навіть не дозволили зустрітися з Головою ПУН! Тому він весь час провів серед крайовиків, багатьох із яких знав особисто та брав активну участь у нарадах.

Наприкінці грудня 1939 р. В. Тимчій вдруге перейшов кордон і в першій половині січня 1940 р. прибув до Кракова. Разом із С. Бандерою вони вирушили на північ Італії, де в одному із міст зустрілися із А. Мельником. На цій зустрічі обоє представників крайової організації подали Голові ПУН пропозиції до діяльності ОУН, вироблені під час нарадах. Ці пропозиції можна умовно поділити на три групи:

- стратегічні питання, зокрема, вибору союзників у боротьбі;
- тактичні питання боротьби на території СРСР;
- персональні справи ОУН [113, с. 181–183].

На зустрічі А. Мельник відкинув всі пропозиції Бандери і Тимчія, але при цьому не оголосив своєї оцінки ситуації та не подав жодних пропозицій до роботи. Невизначеність Мельника стала формальною підставою для утворення альтернативного ПУН Революційного Проводу ОУН під керівництвом С. Бандери. Офіційно керівництво визвольною боротьбою крайовики перебравли на себе на зборах 10 лютого 1940 р. Одним із учасників цієї наради був В. Тимчій, який своєю присутністю фактично легітимізував дії РП і надав йому мандат на керівництво.

Інформація про конфлікт не була широко поширена в крайовій ОУН. Про створення РП ОУН взагалі знали тільки учасники тих нарад. Частина поінформованих членів прибула із–закордону не раніше березня–квітня 1940 р. Але багато із них були в перші ж дні свого перебування на

території СРСР арештовані НКВС. Тому до вересня–жовтня 1940 р. низові організації навіть не були поінформовані про суперечності. Ситуація змінилася тільки в кінці серпня, після захоплення мельниківцями за допомогою гестапо організаційного приміщення в Кракові на вул. Зелений, 26 [401, с. 142; 134, с. 425–426]. Після цього були зафіксовані й перші спроби ПУН створити свою підпільну мережу на ЗУЗ і ПЗУЗ, або хоча б перетягнути на свою сторону вже існуючу. Зокрема, на Волинь передавалася т. зв. “полемічна” література, видана прихильниками А. Мельника [11, арк. 175–179]. Але особисті візити прихильників ПУН закінчилися трагічно: Олександр Куц, призначений Крайовим провідником від ПУН, був арештований [85, с. 72–73]. Очевидно, він повідомив інформацію, яка дозволила арештувати і його наступника – Івана Мицика [401, с. 218–219]. Наприкінці серпня тодішній крайовий провідник Дмитро Мирон отримав з Кракова розпорядження повідомити усіх підпільників про підпорядкування ОУН С. Бандері [11, арк. 41–41зв; 7, с. 42–43], бо до того часу про протиріччя поінформовані були тільки члени крайових та обласних проводів. Фактично, вся мережа ЗУЗ і ПЗУЗ була підпорядкована РП ОУН. Така ситуація була наслідком не тільки ідейних чи інших відмінностей, але й персонального знайомства із тими, хто підтримував С. Бандеру. У той же час підпільники Буковини дотримувалися своєрідного подвійного підпорядкування (про це мова йтиме нижче).

На підставі наявних даних можна стверджувати, що конфлікт не спричинив в 1939–1941 рр. на Західній Україні суттєвих перешкод у роботі; остаточне в'яснення його причин і вироблення ставлення відкладалося на пізніші часи.

Суть рішень, які пропонували прихильники С. Бандери, полягали у продовженні підпільної роботи, активізації дій ОУН з перших же днів радянської влади. Першочерговими визначалися такі напрями роботи:

— розбудова мережі ОУН на всіх теренах України, що опинилися у складі СРСР та посилення її активності;

— підготовка плану “широкої революційної боротьби” (тобто повстання) при поширенні війни на територію України. При цьому ця акція повинна була розпочатися незалежно від розвитку війни;

— протидія на випадок масових репресій з боку радянських органів влади [111, с. 444].

Такими вказівками націоналісти керувалася до лютого–березня 1940 р., коли РП ОУН та створений про нього Військовий штаб конкретизували плани повстання. Таким чином, головними завданнями ОУН протягом 1939–1941 рр. було визначено розбудова мережі Організації та підготовка повстання проти радянської влади.

3.2. Структура, кадровий склад і вишкільна діяльність ОУН на теренах Галичини, Волині та Буковини

Для підвищення ефективності роботи були запроваджені деякі зміни структури ОУН. За довоєнним поділом ОУН західні області виокремлювалися як Західно-Українські Землі, Північно-Західні Українські Землі та край Буковина. В 1941-1941 рр. КЕ ЗУЗ відповідала за діяльність ОУН на території всього Радянського Союзу; їй підпорядковувалися відповідні крайові проводи [19, арк. 289]. Приблизно на початку 1941 р. з'явилося навіть додаткове організаційне визначення територій, які увійшли до складу СРСР – Матірні Українські Землі (МУЗ) [36, с. 4; 26, арк. 7]. Автором цього терміну став І. Климів, який в грудні 1940 р. очолив крайовий провід. Таке визначення було зумовлене двома причинами: 1) для підкреслення єдності усіх українських земель в боротьбі проти радянського режиму та 2) для посилення позиції “крайовиків” у конфлікті ОУН Бандери і Мельника.

Ще одна зміна відбулася навесні 1940 р.: в ОУН було впроваджено назву керівного органу “провід” замість прийнятої до того часу “екзекутиви” [198, с. 184]. Такій зміні не приділив увагу жоден мемуарист, крім Степана Мудрика–“Мечника”, при чому він неодноразово акцентував

увагу на даному факті, але не подав детальніші пояснення про причини [напр. 414]. Наскільки відомо, не відбулося принципових змін у функціональних обов'язках керівників відповідних рівнів. В будь-якому разі, підстави для реформи у підпільних умовах повинні бути вагомими. На сьогоднішній день не маємо пояснення причини зміни назв керівних органів ОУН, і дане питання потребує подальшого дослідження.

Обов'язки усіх референтів не були чітко оголошені, оскільки всі діяли за довоєнним розподілом повноважень за напрямками:

— організаційний: налагодження контактів із обласними, окружними і районними провідниками, облік членів ОУН, збір і зберігання зброї, вербування нових членів;

— військовий: підготовка членів ОУН до повстання, зокрема проведення військових вишколів;

— розвідка та контррозвідка: поділялася на два напрями: 1) військову розвідку – збір секретних даних про дислокацію військових частин і встановлення стеження за відповідальними працівниками радянського партійного апарату і командирів Робітничо-Селянської Червоної Армії; 2) політичну розвідку – вивчення політичних настроїв окремих груп населення, які цікавили українських націоналістів. Зокрема, йшов збір інформації про польські підпільні організації, що діяли на Західній Україні [16, арк. 70];

— пропаганда: розробка, тиражування і поширення ідеологічних матеріалів, ведення пропаганди як серед членів самої Організації так, і в цілому серед української молоді;

— Юнацтво: залучення молоді із середніх навчальних закладів, відповідний ідеологічний та організаційних їх вишкіл. Також членів Юнацтва могли залучати до збору розвідувальних даних чи для потреб референта зв'язку. Після досягнення 21 років члени Юнацтва приймали присягу дійсного члена ОУН [400, с. 101; 334, с. 204];

— зв'язок: підпорядковувався організаційному відділу і виконував завдання по виклику на організаційні зустрічі до Львова обласних і окружних керівників, забезпечення їх місцями явок, ночівлі тощо [17, арк. 243–244].

Також і структура ОУН в 1939–1941 рр. принципово не відрізнялася від довоєнної. Так, три члени організації, які діяли в одному населеному пункті, утворювали станицю ОУН. Із цих націоналістів формувався провід у складі: станичний, заступник (він же – відповідальний за військову роботу) та магазинер (відповідальний за збір ресурсів та постачання, своєрідний завскладом) [11, арк. 42зв.]. Крім того, у складі кожного проводу вищого рівня (підрайон, район, надрайон, повіт, округа) обов'язково передбачалася посада військового референта [11, арк. 42–42зв.]. Такий поділ був запропонований І. Климівим (на Волині він початково виступав під псевдом “Осип”) в кінці березня–на початку квітня 1940 р., відразу після його приходу з-за кордону. Очевидно, І. Климів на той час вважав пріоритетним збір та переховування ресурсів, зокрема зброї та підготовку до повстання.

Наприкінці 1940 р. в підпільній роботі були зміщені деякі акценти, що знайшло своє відображення у розподілі функціональних обов'язків членів проводів. Так у випадку створення станиці, один із трьох членів її проводу виконував обов'язки суспільного референта [11, арк. 257]. Обов'язки суспільного референта були досить широкими, в залежності від обставин: вишкільна робота, пропаганда, керівництво Юнацтвом. Коли, коли в населеному пункті (станиці) було більше 10 членів ОУН, станичний провід мав такий вигляд: 1) станичний провідник, 2) заступник станичного провідника, 3) військово–вишкільний референт, 4) суспільний референт (йому підпорядковувалися також члени Юнацтва), 5) магазинер; по можливості включалися особи відповідальні за розвідку і зв'язковий. Оскільки інтенсивність роботи на станичному рівні була не дуже високою, одна людина могла суміщати кілька посад [11, с. 257–258].

Три станиці формували підрайон, яким керували провідник, заступник і відповідальний за зв'язок. Три підрайони склали район. Мінімальний районний провід складався із провідника, заступника (відповідального за військову роботу) і кур'єра [11, арк.258]. Відповідно до плану, три райони – могли бути об'єднані в надрайон, але, як правило, райони напряму підпорядковувалися повітовому. Відповідно до інструкції І. Климівіва–“Легенди”, повний апарат повітового проводу складався із наступних посад:

- 1) повітовий провідник (до повіту входило від 3 до 6 районів);
- 2) заступник повітового провідника;
- 3) начальник штабу (відповідальний за військову роботу);
- 4) помічник начальника штабу по оперативній роботі (відповідальний за підготовку або ж опрацювання планів на випадок повстання);
- 5) військово–вишкільний референт (якому напряму підпорядковувалися районні та станичні військові інструктори);
- 6) референт розвідки;
- 7) референт безпеки (контррозвідка, як внутрішня, так і зовнішня);
- 8) референт зв'язку;
- 9) суспільний референт, він же – керівник Юнацтва;
- 10) запілля (тилове забезпечення, цивільна адміністрація)[11, арк. 258–259].

Кілька повітів (від трьох до п'яти) формували округу. Окружний провід складався з 4 осіб: провідник, заступник, військовий та суспільний референти. Також відомо, що на території Західної України (без Буковини) Організація Українських Націоналістів була поділена на 18 округ, які, в свою чергу, підпорядковувалися п'ятьом обласним проводам.

Відповідальність за виконання завдань ОУН лежала на Крайовій Екзекутиві. Перший повоєнний її склад наступний: провідник Володимир Тимчій–“Лопатинський”–“Зборівський” Володимир”–“Євгеній”–

“Окулярний”-“Сніг”-“Папцьо”, заступники Володимир Гасин-“Зелений”-“Тріска”, Осип Грицак-“Галайда”-“Непоборний”-“Бездомний”-“Роман”-“Гриць”, Микита Опришко-“Медвідь”, організаційний референт Богдан Івашків-“Топір”, референт розвідки Ілярій Собашек-“Тур”-“Байда”-“Скет”, референт військової розвідки Володимир Гошко, військовий інструктор Орест Гринів-“Орський”, фінансовий референт о. Ярослав Чемеринський, керівник зв'язку і жіночої мережі Галина Левицька-“Куна”, провідник Юнацтва Степан Ніклевич-“Вірко” [17, арк. 243; 508, арк. 115].

Частину майбутніх членів нової КЕ В. Тимчій призначив, коли зустрівся з ними в жовтні 1939 р. закордоном, зокрема В. Гасина й І. Собашека [16, арк. 220]. Він і наказав їм повернутися для роботи на територію СРСР. Виконання цього наказу було особливо небезпечним для цих членів КЕ, оскільки більшість з яких були відомими польській поліції та, відповідно, стали відомими НКВС. Проте члени нового проводу свідомо йшли на підвищену небезпеку: всі вони були досвідченими підпільниками, а тому ризикували життям, щоб забезпечити тяглість у боротьбі. В грудні 1939 р. Крайовий провідник В. Тимчій передав усі справи двом заступникам – В. Гасину та О. Грицаку, а сам в грудні 1940 р. вирушив закордон, щоб знову спробувати зустрітися із А. Мельником [16, арк. 98]. Очевидно, В. Тимчій високо оцінював їхню роботу по розгортанню підпільної боротьби, що зміг перекласти свої обов'язки на інших членів КЕ. Таким чином, крайовим провідником став В. Гасин [16, арк.150], який виконував ці обов'язки до 14 лютого 1940 р. Після його переходу закордон, обов'язки провідника перебрав О. Грицак.

Враховуючи заплановану повстанську діяльність, першочерговим завданням для проводу на Західній Україні стало відновлення довоєнної мережі Організації та її розбудова. Цей напрямок підпільної роботи ускладнювався тим, що в вересні-жовтні 1939 р. було отримано наказ про перехід закордон усіх розконтрспірованих націоналістів, тобто тих, яких за часів Польщі арештовувала поліція. В особливих у випадку дозволялося

змінити місце проживання чи перейти в підпілля, або ж отримати документи на інше прізвище [16, арк. 118] Як приклад потреби такого наказу, назвемо Ростислава Волошина, який здобув довір'я своїх односельців, проявив громадську активність і своїми діями намагався задекларувати лояльність до нової влади. Попри це, судимість часів Польщі за приналежність до ОУН автоматично вносила його у список ворогів нового режиму, тому він і був арештований вже 20 жовтня 1939 р. [69, с. 9].

На місця вибулих призначали нових членів, про яких не було відомо ширшому загалу. Про це свідчить С. Мудрик: “На чільні місця в Організації, від найнижчих клітин до найвищих, було поставлено нових, як правило молодих людей, стосовно яких не висувалось жодний підозр про їх належність до ОУН [191, с. 13]”. О. Грицак згадував, що така ситуація була не випадковою: В. Тимчій доручав йому активно залучати до роботи членів Юнацтва [16, арк. 97]. Відомо, що ця особливість кадрової праці в проявлялася в різних областях. Це підтверджують радянські джерела. Так, у повідомленні наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії про хід боротьби проти ОУН, республіканський керівник НКВС виділив серед арештованих осіб, яких він вважав активом Організації. У поданій персональній характеристиці крім посад, було також зазначено і роки народження цих осіб. Середній вік найбільш небезпечних, з точки зору радянського функціонера, членів ОУН складав 25 років [65, с. 314–315]. Згодом справи арештованих членів Проводу були об'єднані зі справами інших членів ОУН у т. зв. “процесом 59–х” (проходив 15–18 січня 1941 р. у Львові). При цьому двом із засуджених на цьому процесі виповнилося тільки 16 років, а більшість його учасників були студентами [19, арк. 395–397]. Ще один чисельний процес, за яким проходили і члени Крайового Проводу – т. зв. “Процес 39–х” (проходив 12–13 травня 1941 р. у Львові). Середній вік його учасників на час арешту становив 24 роки, Інші джерела також підтверджують той

факт, що активними членами ОУН була, як правило, молодь, віком до 30 років [66, с. 108–113].

Часто переходи закордон відбувалися у формі втечі при першій загрозі арешту, тому проходили без передачі справ і зв'язків наступникам. Внаслідок цього на деякий час крайовий провід втрачав зв'язки з окремими місцевими організаціями. В. Гринів цю ситуацію описував наступним чином: “багато членів організації переходили кордон сюди–туди і переривали організаційні зв'язки [16, арк. 222]”. Спонтанність переходів пояснювалася відносною легкістю цього кроку: кордон між Німеччиною і СРСР охороняли ще не дуже старанно, особливо в жовтні й листопаді 1939 р. можна було вільно переправитися в Генеральну Губернію [185, с. 65].

НКВС визнавало ефективність призначення на керівні пости членів ОУН, які не були раніше запідозрені у приналежності до організації. Фактично, склад керівництва ОУН оновився в багатьох місцевостях і радянським органам потрібно було заново починати оперативну розробку. Тому перед ними було поставлене завдання “приглянутися до націоналістів–оунівців і своєчасно їх розвінчати [70, с. 13]”.

В багатьох мемуарних джерелах відзначено, що завдяки наказу про перехід, від арешту врятувалося багато членів ОУН. З іншого боку наведемо приклад О. Грицака–“Галайди”, який був заступником Крайового Провідника в жовтні 1939 р. – лютому 1940 р., а згодом, до квітня 1940 р. очолював КЕ ЗУЗ. Сам він був членом ОУН з 1932 р. і неодноразово арештовувався польською поліцією, але працював під своїм справжнім прізвищем у Львові, на ковбасній фабриці Обласного Кооперативного Союзу [16, арк. 88]. Попри це, В. Тимчій–“Лопатинський” не заперечував проти його роботи на найвищих керівних постах ОУН на Західній Україні. Пізніший арешт О. Грицака не був пов'язаний із кадровою перевіркою на місці офіційної роботи.

Коли ж весь місцевий провід опинявся закордоном, провідники вищого рівня формували його знову. Нові керівники, як правило, відзначалися великою результативністю у роботі, хоча не мали можливості проводити тривалий ідеологічний вишкіл та відбір членів. Так, провідник Копичинського району на Тернопільщині Ярослав Венгер-“Чорний”-“Павук” просто створив нову мережу, залучаючи до неї відомих йому українських патріотів та активістів довоєнних українських громадських організацій [70, с. 7]. За подібним принципом – за будь-яку ціну виконувати завдання, які були поставлені в дорученні проводу, працював і Д. Куп’як: “Початки організаційної праці в Ново-Милятинському р[айо]ні були складніші, бо я особисто не знав людей, які в минулому були членами ОУН. Я мусів покладатися на людей, що в минулому були передовими діячами в культурноосвітніх товариствах по наших селах. Багатьох із них я знав особисто[177, с. 119]”.

Були приклади, коли члени ОУН проводили звичайну організаційну роботу – набір членів та їхні вишколи абсолютно автономно, тобто без директив КЕ, керуючись своїм власним баченням подальшої діяльності. Це стосується, наприклад, одного із провідних членів ОУН на ПЗУЗ, колишнього окружного провідника Володимира Робітницького. Про його працю після встановлення радянської влади І. Климів сказав: “діє довгий час без зв’язку. Відновлює, переорганізовує ОУН на Рівненщині, Костопільщині, Сарненщині, Здолбунівщині. Творить там організовану українську політичну націоналістичну силу” і тільки в березні 1940 р. “нав’язує зв’язок зі мною, як тодішнім Провідником Північно-Західних Земель [48, арк. 49]”. Також у свідченнях І. Скоп’юка є інформація про те, що до весни 1940 р. він перебував на нелегальному становищі та проводив активну вербувальну та вишкільну роботу за власною ініціативою, без будь-якого зв’язку із проводом [11, арк. 38]. Така практика – працювати по мірі своїх можливостей, не зважаючи на обставини – була характерною для Організації Українських Націоналістів. Обов’язкові для загального

вивчення ідеологічні праці та організаційний вишкіл, який проходили кандидати і члени ОУН зобов'язували кожного із них до постійної активної роботи. Результатом цього стала спроможність до автономної роботи осередків, яка дозволяла перетривати несприятливий час.

З іншого боку, в окремих осередках підпільна робота відновилася досить пізно. Так, Дмитра Куп'яка–“Тятиву” тільки в травні 1940 р. призначили організаційним референтом Кам'яно–Струмилівського повіту (Буський, Ново–Милятинський та Кам'яно–Бузький райони) [177, с. 113–115].

Кадрова робота та кадрові втрати стали предметом окремої дискусії в рамках конфлікту між прихильниками А. Мельника і С. Бандери. При цьому “мельниківці” однозначно критикували будь–які дії, які призводили до непотрібних, на їхню думку, жертв. Зокрема, в одному із видань, присвяченому конфлікту, т. зв. “Чорній книзі” С.Бандеру звинувачували у тому, що він “послав на смерть” В. Тимчія, І. Климів та інших підпільників [44, арк. 12]. Крім того, прихильники А. Мельника характеризували всю діяльність ОУН на підрадянській території як “невідповідну до часу підпольну акцію на ЗУЗ [40, арк. 4; 41, арк. 5]”. Цей аргумент не був зовсім чесним, бо в той же час “мельниківці” також скерували окремих представників своєї організації для розбудови підпільної мережі на території УРСР [165, с. 74–79].

Натомість “бандерівці” людські втрати розглядали, як неминучі при боротьбі. П. Мірчук ситуацію вибору життєвої позиції прихильників РП схарактеризував наступним чином: “проблема жертв була вирішена в ОУН ще тоді, коли ОУН творилася як революційна організація. А втім, вже перші дні нової дійсності на західноукраїнських землях виявили, що капітуляція перед ворогом не врятує українського народу від жертв [402, с. 74]”. Як приклад, він наводив колишні легальні партії, які не вели ніякої боротьби проти радянської влади і навіть її не планували. Навпаки – були

готові співпрацювали на тому ж рівні, як співпрацювали із поляками, але така позиція не рятувала їх від репресій.

Знаковими є міркування О. Максиміва–“Кривоноса”, який належав до КП. Згадував він ситуацію, яка наступила після арештів березня–квітня 1940 р.: “Всіх виарештувати неможливо, а хто лишився на волі, відшукає других і нові друзі кожного дня приходити будуть [165, с. 54]”. Важливо, що ці слова належать людині, якій також загрожувала смертна кара.

Створення 10 лютого 1940 р. Революційного Проводу ОУН під керівництвом Степана Бандери активізувало всю роботу ОУН. Зокрема, 10 березня було створено повстанський штаб, який очолив Дмитро Грицай–“Сірко”. Для підготовки повстання, а також для посилення організації на території Західної України з Генерал–Губернаторства були скеровані декілька груп досвідчених підпільників та окремі спеціалісти військової справи. Їх члени отримували інструкції та підтримували зв’язок із повстанським штабом. Крім того, кандидатури всіх націоналістів, які вирушали на територію СРСР, після особистої зустрічі затверджував С. Бандера [7, с. 20]. Згідно зі спеціальним розпорядженням начальника штабу, за безпосередню підготовку членів ОУН для військової та іншої роботи, пов’язаної із повстанням в Україні відповідав Микола Климишин–“Непоборний” [16, арк. 191; 158, с. 117]. Згодом, для забезпечення безпеки самого Климишина і для покращення рівня конспірації, його на цьому посту замінив Микола Лемик [158, с. 278-279; 17, арк. 71]. Підготовка цих груп була відділена від звичайної організаційної роботи, бо звичайними зв’язками із мережею на території СРСР в РП ОУН займався Василь Кук–“Юрко Медвідь” [368, с. 6]. Він же займався виготовленням фальшивих документів (посвідчень) для всіх націоналістів, які переходили кордон [17, арк. 6].

Вперше група, відома під назвою “Перший пробойовий відділ” переходила кордон біля м. Кристинополя (теперішня назва – Червоноград) в січні 1940 р., тобто ще до створення РП ОУН. Її очолював Степан

Пшеничний, а до складу входило 12 осіб:; Юрій Шпак, Василь Зелений–“Потягач”, Іван Бойко (з Бережанщини), Богдан Казанівський, Михайло Рудий, “Рудник (із Жовкви)”, Юрій Вінтонюк, Іван Шак, Іван Кублій, Шедловський, та ще двоє невстановлених осіб [158, с. 120]. Всі вони були скеровані для підпільної роботи на Північно–західні українські землі (ПЗУЗ). Більшість членів групи належали до ОУН протягом кількох років і частина із них відбула ув’язнення у польських тюрмах. Для охорони групи було виділено 5 бойовиків на чолі з командиром Запісочним. Після переходу на радянський бік група змушена була вступити в бій із прикордонними патрулями та частинами НКВС, які базувалися в тому районі. Частина українських націоналістів загинули, а решта – були арештовані та розстріляні. Провал переходу “Першого пробойового відділу” був спричинений випадковістю – напередодні в той район прибула військова частина для посилення охорони кордону. Тому, незважаючи на першу невдачу, на Волинь були також скеровані групи під керівництвом Богуна (можливо це не прізвище підпільника, а його псевдо), яка складалася із 25 досвідчених членів ОУН і Олексія Штуля. Планувалося перекинути ще один загін чисельністю 15 осіб [16, арк. 190–192].

Кожна група отримувала свої окремі завдання, але відомо, що перед членами відділу С. Пшеничного найперше ставилося завдання розбудувати підпільну мережу. Додатково доручалося провести підбір кадрів для адміністративного апарату майбутньої української держави. Повноцінне функціонування нової адміністрації повинно було розпочатися відразу ж з перших днів проголошення незалежності [158, с. 117]. Вважаємо, що призначення групи С. Пшеничного, як “адміністративної” є важливим свідченням багатосторонньої підготовки повстання.

Також для роботи в Україні, в рамках для підготовки повстання, в березні 1940 р. були скеровані ще три відділи. До їх складу входили досвідчені члени ОУН: Володимир Гринів–“Кремінський”, Дмитро

Мирон–“Максим”, Лев Харкевич–“Цобай Павло”, Василь Зелений–“Петранюк Василь”–“Шпак”–“Зенко”, Федір Федечко–“Ярема”, Лев Зацний–“Вік”, Іван Климів–“Мармаш Григорій”–“Гриць”, Володимир Войтюк–“Чорний”, Остап Мацілінський–“Мацько”, Степан Подоляк, Борисенко, Омельків, Олександр Луцький–“Богдан”, Василь Чижевський–“Артим”, Ярослав Горбовий–“Буй” [16, с. 189–192], Роман Кравчук, Осип Безпалько, Михайло Хомів [368, с. 17] та інші. Частина із цих підпільників повинна була ввійти до складу крайового керівництва ОУН та крайового військового штабу, а частина отримали призначення очолити організаційну та військову роботу на території усіх західних областей, зокрема, О. Луцький і В. Чижевський – на Станіславщині, Р. Кравчук і О. Безпалько – на Золочівщині, а Михайло Хомів із групою скеровувався на Підгаєччину [368, с. 17].

Арешти та загибель окремих членів КЕ змушували доповнювати її склад, але щонайменше два рази арешти починалися незадовго після формування нового складу керівництва. Особливість побудови ОУН полягала у тому, що ця обставина не припиняла підпільної діяльності. Так, 24 березня 1940 р. у Львові, по вул. Бема, 20 відбулося засідання нового складу КЕ, на якому було затверджено наступний розподіл обов’язків: Осип Грицак – Крайовий провідник, Степан Новицький–“Степ”–“Вій” – заступник, Степан Ніклевич–“Вірко” – організаційний референт, Дмитро Мирон–“Максим”–“Селюк Мирон” – референт пропаганди і Юнацтва (безпосередньо Юнацтвом керував Іван Максимів–“Ромб”–“Вечірній”), Остап Мацілінський–“Мацько” – референт розвідки і безпеки, Онуфрій Максимів–“Кривоніс” – господарчий референт. Забезпеченням зв’язків КЕ ОУН і надалі займалася Галина Левицька–“Куна”. Проте через декілька днів частина із членів цього проводу були арештовані або загинули. Тому нове керівництво сформував Дмитро Мирон–“Орлик”–“Роберт”–“Піп”–“Томаш–Воля”: заступник і організаційний референт – Лев Зацний–“Вік”–“Ар”–“Троян”, референт пропаганди Кость–Арпад Березовський–“Карпо”–

“Кречет”–“Карий”, референт Юнацтва Іван Максимів–“Бард Богдан”–“Ромб”–“Вечірній”, референт зв’язку Люба Шевчик–“Ірма”–“Міра”. Також продовжував виконувати свої обов’язки референт господарки Онуфрій Максимів–“Кривоніс”, який задля безпеки не брав участі в засіданнях, а контактував із Д. Мироном особисто [18, арк. 137]. Не з’ясованим до кінця залишається питання про те, кого Д. МIRON призначив на пости військового референта та референта розвідки. Обов’язки останнього певний час виконував Роман Лаврів–“Камінський”, якого призначив незадовго перед своїм арештом Осип Грицак [16, арк. 104]. Очевидно, військовими справами також певний час продовжував займатися колишній заступник провідника і керівник військового штабу Степан Новицький, який уникнув арешту. Крім того, як вже говорилося раніше, проводу ЗУЗ підпорядковувався провід ПЗУЗ, який очолював Іван Климів–“Мармаш Гриць”–“Євген Легенда”–“Легенда”.

Провід Д. Мирона теж зазнав кадрових втрат: в червні пропав безвісти Р. Камінський, перейшов закордон С. Новицький, 23 липня був арештований К.–А. Березовський, а 1 вересня при переході кордону загинув Л. Зацний. Тому 1 вересня 1940 р. було проведено засідання проводу на якому було визначено нових членів: заступник і організаційний референт Іван Максимів–“Бард Богдан”–“Ромб”–“Вечірній”, референт пропаганди Микола Вовк–“Андрій”, референт розвідки Микола Матвійчук–“Лук”, референт зв’язку Люба Шевчик–“Ірма”–“Міра” [18, арк. 60]. Названі члени крайового проводу вважали, що посада військового референта залишилася вакантною через відсутність відповідної кандидатури [18, арк. 60–61] За іншими даними, станом на осінь 1940 р. крайовим військовим референтом був Василь Сидор–“Кравс”, який влітку 1940 р. прибув із Кракова [22, арк. 154; 7, с. 47] Очевидно на нього покладалися обов’язки не стільки організації повстання та військової підготовки членів організації, скільки перевірки ситуації у цьому напрямку і, за потреби, її покращення. Саму ж непоінформованість членів Крайового

проводу про його детальний склад пояснюємо бажанням Д. Мирона відділити напрямки роботи і таким чином запобігти можливим провалам.

Оскільки частина членів нового проводу були арештовані, в кінці жовтня 1940 р. Д. Мирон залучив до керівництва нових осіб. За даними радянських джерел, діяльність ОУН очолили провідники регіональних організацій: заступники провідника Іван Климів–“Мармаш”–“Гриць”–“555”–“Євген Легенда” (провідник ПЗУЗ) і Костянтин Цмоць–“Модест”–“Вовченко” (Дрогобицька область), члени проводу Олександр Луцький–“Богдан”–“Чорний” (Станіславська область) і Констянтин Вальчик–“Сум” (Тернопільська область) [67, с. 340–341], якого в грудні замінив Юліан Гум’як–“Арпад”–“А-13”–“Марко Токар” [35, арк. 16]. Відомо також, що після арешту членів Крайового проводу у вересні 1940 р. обов’язки організаційного референта було покладено на Івана Зубрія–“Орленка” [7, с. 48]. Також окремі пости займали Богдан Кіндій–“Рак” (очолював Юнацтво та координував роботу у вищих навчальних закладах) і підпільник “Хмара” (відповідав за поширення ОУН на Східній Україні) [67, с. 164].

На основі інформації про персональний склад нового проводу висловлюємо припущення, що Д. Мирон зрозумів, що найбільш незахищеною ланкою Організації стало її керівництво. Зокрема, негативну роль відіграла централізація, зосередження членів Крайового проводу у м. Львові. Сама ж підпільна мережа ОУН виявилася достатньо стійкою, попри постійну загрозу з боку НКВС, депортації й арешти. Враховуючи цю обставину, було змінено принцип формування крайового керівного органу ОУН і забезпечено представництво всіх областей.

Інформацію про персональний склад КП ЗУЗ, яка відрізняється від радянських даних, знаходимо у спогадах В. Чижевського. За його словами, наприкінці жовтня відбувалася в Коломийському повіті проходила одна з робочих нарад обласного проводу із крайовим провідником та військовим референтом В. Сидором [7, с. 47–48]. Темою наради була підготовка

підпілля до зими 1940–1941 рр. Також було повідомлено про запланованих відхід Д. Мирона, О. Луцького і В. Чижевського закордон для підготовки і участі в II Великому зборі ОУН. Для допомоги в передачі справ 5 листопада “приїхав новий організаційний [референт] “Орленко” [7, с. 48]. В той же час, 7 листопада “Мирон іменував Банаха своїм заступником на посту краєвого провідника, на час, коли він відійде закордон [7, с. 49]”. Новий заступник Володимир Банах–“Вайс”–“Гордієнко” не почав виконувати свої обов’язки через втрату контактів внаслідок арешту організаційного референта Івана Зубрія–“Орленка”. Проте він і надалі був провідником Калуського повіту, а після приходу німців легально виконував обов’язки обласного командира поліції, а підпільно – військового референта Станіславщини [7, с. 34]. Як бачимо, свідчення В. Чижевського підтверджує інформацію про розосередження крайового проводу, але заперечує радянські дані про його персональний склад. Тому дане питання ще потребує детальнішого вивчення, тим більше, що в ще одному радянському документі – доповідній записці заступника керівника НКВС УРСР Ткаченка всесоюзному наркомові В. Меркулову – знаходимо інформацію про “руководителя военного отдела краевой экзекутивы” Миколу Малика–“Бурлаку” [65, с. 333]. У вироку т.зв. “Процесу 39–х” також згадано, що Д. Мирон призначив М. Малика крайовим військовим референтом [313, с. 48–49]. У той же час у цитаті свідчень керівника Львівського окружного проводу Льва Дзедзінського–“Беркута” сказано, що М. Малик був військовим референтом лише окружного проводу [65, с. 333]. Ці дані вносять певне неузгодження у визначення складу проводу. Але з’ясувати справжній пост М. Малика за його ж власними показами немає можливості, оскільки самої судової справи в архівах Служби Безпеки не знайдено; можливо вона була знищена в червні 1941 р. при евакуації архівів НКВС, або вже на початку 1990–х років.

На підставі різних даних про персональний склад керівництва ОУН на Західній Україні можемо припустити, що Д. Мирон фактично

організував два Крайові проводи. Членами одного стали обласні провідники Західноукраїнських областей, а інший включав націоналістів, відповідальних за певні напрями роботи: організаційний, військовий, розвідки, Юнацтва, господарський та інші. Крім того, було змінено сам принцип вироблення рішень: з осені 1940 р. Д. Мирон припинив практику нарад членів крайового проводу, а організовував особисті зустрічі із відповідним референтами [187, с. 202].

Після відходу Д. Мирона подальшу діяльність очолив І. Климів. Головним осередком його перебування стали північні райони Львівської області: Кам'яно-Бузький, Радохівський і Сокальський, які він знав із довоєнної діяльності. Детальний склад його проводу невідомий, проте, за різними даними, до нього входили: обласний провідник Волині Іван Скоп'юк–“Сатана” (до січня 1941 р.) та обласний провідник Рівненщини, а з січня – крайовий провідник ПЗУЗ Володимир Робітницький–“Микола”–“Андрій”–“Степан”–“Роман”–“VIII”, референт Юнацтва Микола Богуславський [34, арк. 49–50]. Безпосередніми співробітниками, а можливо – членами штабу І. Климів були Микола Свистун–“Ворон”, Володимир Лобай–“Вугляр”, Іван Климчук–“Забіяка”, Тарас Онишкевич–“Галайда” [200, с.40] та Григорій Голяш–“Бульба”, який, вірогідно, займав пост організаційного референта [147, с. 244]. В. Кук зазначав, що І. Климів “запровадив методи строгого підпілля, постійного руху, а провідні кадри перевів з міст на села. Його дорадниками стали досвідчені організатори підпілля провідники Золочівщини Роман Кравчук та Осип Безпалко [368, с.17–18]”.

Особливе значення для підпільної боротьби ОУН мало збільшення кількості націоналістів, які перебували на нелегальному становищі. Саме наявність нелегалів, які повністю присвячували себе організації є головною відмінністю роботи ОУН в 1940–1941 рр. від попередніх періодів її діяльності. Збільшення кількості таких членів було основною ознакою зростання можливостей ОУН. Крім того, з квітня 1940 р. члени

КП ОУН в обов'язковому порядку повинні були переходити у повне підпілля, а місцеперебування самого провідника знала тільки керівник зв'язку Л. Шевчик. Такий підхід до організації роботи був вироблений Д. Мироном після того, як він очолив провід [19, арк. 288].

Органи НКВС усвідомлювали небезпеку для радянського режиму, яку створювали такі націоналісти–нелегали і звертали особливу увагу на їхню діяльність. Так, в акті обвинувачення “Процесу 59–х” в характеристиці підпільної праці Д. Мирона і організаційного референта Льва Зацного сказано: “Для более успешной и эффективной подготовки вооруженного восстания против Советской власти, МИРОН и ЗАЦНЫЙ – подбирают в состав руководства ОУН, кадровых членов организации, имеющих большой опыт подпольной работы и конспирации, часть из которых проживала нелегально под вымышленными фамилиями [19, арк. 286]”. Також зазначено, що для покращення діяльності мережі ОУН на Західній Україні “[...] МИРОН обеспечил каждого из нелегальщика “заработной платой” [19, арк. 287]”. Завдяки такій організації роботи “підготавлювалась, матеріальна, технічна база і кадри для готовившогося на сентябрь місяць сего года вооруженного восстания проти Советской власти [19, арк. 288]”. У внутрішніх документах чекістів для таких членів ОУН використовували навіть спеціальне визначення “кадровый националист” [67, с. 61; 16, арк. 225]. Фактично, органи НКВС підтверджували, що найбільшу небезпеку для радянського режиму, тобто найбільше роботи виконували ті члени ОУН, які перебували у підпіллі, суворо дотримувалися конспірації та повністю приділяли свій час організаційній діяльності. Ця оцінка роботи підпільників є справедливою як Крайового, так і місцевих провідів. Так, в Копичинському повіті Тернопільської області, після арешту вже згаданого Я. Венгера–“Чорного”, повітовим провідником був призначений член націоналіст, який перебував у підпіллі під псевдом “Гарт”. Новий провідник відновив мережу Організації та підготував її до дій в умовах війни. Ім'я та прізвище

“Гарта” залишилося невідомими як органам НКВС, так членам ОУН. Про таких осіб, які включилися в організаційну роботу і присвячували їй весь свій час, згадується у спогадах членів ОУН 1939–1941 рр. Ціле покоління українських націоналістів в 1930–х роках було виховане в душі самопожертви і нехтування небезпекою задля загальної мети. Навіть більше – вони не уявляли себе поза боротьбою. Зокрема, Я. Гайвас описував одного із членів КЕ І. Собашека: “В організації шабелъ за шаблем, акція за акцією підносився він по невблаганній піраміді, де смерть це “найвищий вінок” [131, с. 224]”.*

Зрештою, в умовах тотального контролю з боку радянської держави за громадським та приватним життям ефективно в ОУН могли працювати тільки нелегали. Для підтвердження сказаного, можна навести приклад Д. Куп’яка–“Тятиви”. Після свого призначення повітовим організаційним референтом він отримав зв’язок із провідником повіту “Лисом”, який проживав і працював легально. Тому Д. Куп’яка попередили, що особисті контакти із провідником будуть утруднені, а діяти потрібно самостійно. З того часу “Тятива” самостійно проводив усю роботу та особисто представляв підпорядковані райони на організаційних нарадах. Із безпосереднім своїм керівником він шляхом переписки тільки узгоджував плани та обговорював окремі випадки. Вперше провідника повітової організації “Лиса” Д. Куп’як побачив тільки через рік заочної співпраці, 23 травня 1941 р., тобто напередодні війни [177, с. 131].

Що стосується питання членів організації, які перебували на нелегальному становищі, то член проводу ОУН в Бережанській окрузі Степан Голяш згадував, що перехід у підпілля багатьма націоналістами розглядався, як єдиний і спосіб уникнути арешту. На осінь 1940 р. кількість нелегалів настільки зросла, що переобтяжувала мережу ОУН і могла призвести до масових провалів. Так, тільки в одному Бережанському

* Самого ж І. Собашека арештували при переході кордону в Генеральну Губернію 12 лютого 1940 р. і лише в травні 1941 р. оголосили вирок у його справі. При цьому страчений він був, швидше всього в червні 1941 р., під час масових вбивств українських в’язнів в перші дні німецько–радянської війни [444, с. 813].

повіті нараховувалося близько 400 осіб, які переховувалися від радянської влади; більшість з них була членами ОУН [143, с. 231]*. Їхнє перебування стало небезпечним при наближенні зими через додаткові потреби для переховування нелегалів. У той же час не всі із таких підпільних членів ОУН могли проводити активну організаційну роботу. Тому Крайовий Провідник І. Климів розпорядився про перехід нелегалів, які не займають визначених постів або не виконують окремих обов'язків, на територію Генерал-Губернаторства.

Окремо звертаємо на соціальний склад підпілля. Радянські органи безпеки неодноразово відмічали великий вплив ОУН на селянство [65, с. 330, 339, 347]. При цьому зазначалося, що українські націоналісти здобули велику підтримку серед бідняцького та середняцького населення [67, с. 195–196]. Дана ситуація абсолютно не вписувалася в марксистську схему “боротьби класів”, а тому викликала особливе занепокоєння в більшовицьких функціонерів. Серед усіх соціальних груп, залучених до роботи в ОУН, окрему увагу приділяли жіночій мережі. Зокрема, в проводі Д. Мирона за цей напрям роботи відповідала Володимира Ковалюк [19, арк.295]. В окремих областях була добре поставлена організаційна робота серед інтелігенції. Мова йде, найперше про Станіславщину, де обласний провідник О. Луцький в червні–липні 1940 р. зорганізував т. зв. “сектор інтелігенції”. Очолював цей напрям роботи інженер Семянчук. Вибір його на пост керівника сектору зумовлювався його прихильністю до націоналістичної ідеї та особистим авторитетом – до війни Семянчук очолював окружний Союз Кооператив. В 1941 р., після втечі більшовиків Семянчук став головою обласної управи [7, с. 33].

На сьогоднішній день немає точних даних про чисельність Організації станом на початок 1940 р., коли організаційна структура перебувала у стані відновлення. В документах НКВС повідомлено, що

* За іншими джерелами, всі 400 осіб були бойовиками ОУН, які мали сформувати ударні повстанські загони на Бережанщині [67, с. 152].

протягом жовтня–грудня 1939 р. Крайова Екзекутива встановила зв'язок із окружними та повітовими організаціями [17, арк. 242]. Крім того, при арешті організаційного референта КЕ Б. Івашківа в лютому 1940 р., було знайдено зашифровану записку, в якій містилися дані про кількість підпорядкованих українських націоналістів станом на лютий 1940 р. Практика підпільної організації не давала можливості швидко провести переоблік, дані збиралися і подавалися протягом певного часу, тому відносяться, швидше всього, до кінця січня 1940 р.

Коментуючи записку на допиті, Б. Івашків заявив, що, чисельність осередків Організації, з якими було відновлено зв'язки (можливо, він мав на увазі отримані звіти?), складала 3.879 осіб [15, арк. 119]. На підставі цієї інформації із 7 округ (Бережани, Золочів Коломия, Львів, Станіславів, Тернопіль, Чортків) В. Мороз припустив, що загальна чисельність Організації (18 округ) складала близько 9–10 тис. членів [508, с. 117]. Проте, в підрахунки Б. Івашківа закралася помилка. Її можна виявити, перерахувавши наведені в таблиці №1 дані, надіслані із округ [15, арк. 119].

Таблиця 1. Чисельність членів ОУН станом на січень–лютий 1940 р.

№ п/п	Структурна одиниця	Кількість членів ОУН
	Бережанська округа, в тому числі повіти	960
	Бережанський	480
	Підгаєцький	170
	Рогатинський	120
	Ходорівський	80
	Перемиський	110
	Золочівська округа, в тому числі повіти	298
	Золочівський	140
	Зборівський	98
	Бродівський	60
	Тернопільська округа	300
	Бучацька чи Чортківська округа	501
	Коломийська	110
	Львівська	460
	Станіславська	250

Разом:	2879
---------------	-------------

Після перерахунку чисельності членів ОУН по округах, отримуємо кількість підпільників 2.879, що рівно на 1.000 осіб менше від повідомленої. Очевидно, в розрахунки Б. Івашківа вкралася механічна помилка. Тому, на підставі уточнених даних, можна зробити висновок, що приблизна кількість активізованих членів ОУН на Західній Україні (тобто, Галичина і Волинь) на початку 1940 р. могла складати приблизно 7–7.5 тис. чоловік.

Наступник Б. Івашківа, С. Ніклевич подав у своїх свідченнях чисельні дані, актуальні станом на березень 1940 р.: Львівська округа – 215 осіб, Тернопільська округа – 396 (Теребовлянський повіт – 177, Збаразький – 75, Скалатський – 54), Коломийська округа – 579 осіб [16, арк. 22]. На жаль, ці дані не дають змоги нам робити висновки про динаміку чисельності ОУН на початку 1940 р. Також невідомо, чому у Львові кількість націоналістів зменшилася, у той час як в інших округа зросла. Крім цього, чисельність Юнацтва станом на зиму 1939–1940 рр. в Стрийській, Бережанській, Коломийській, Дрогобицькій і Золочівській округах складала 800 осіб [16, арк. 43].

Найбільш динамічно процес зростання кількості членів ОУН проходив у другій половині 1940 р. Цьому сприяли різні фактори: активізація діяльності, покращення якості роботи та інші. Зокрема, важливим чинником, який вплинув на зростання чисельності підпільної мережі ОУН стала, як це на дивно звучить, адміністративна реформа, проведена радянською владою. Про це свідчать організаційні документи самих націоналістів. Наприклад, у підпільному звіті організаційного відділу Обласного Проводу ОУН Станіславщини від 1 квітня 1944 р. наведено дані із другої половини 1940 р. Якщо на початку 1940 р. на території Коломийської та Станіславської округи (тобто без Долинщини і Калущини, які належали до Стрийської округи), а, отже, на території 8 повітів було близько 1200 членів і симпатиків ОУН, то вже в другій

половині 1940 року на території Станіславської області (територіально дещо більшої, ніж дві згадувані округи) було 796 станиць, до яких належало 9600 членів і симпатиків ОУН. Саме в 1940 р. структура ОУН була перебудована відповідно до адміністративного поділу УРСР. Тому замість 2 окружних і 10 повітових проводів було утворено 1 обласний і 36 районних. В згаданому звіті однозначно вказується на одну із найважливіших причин росту чисельності ОУН: через менші розміри районів порівняно із повітами, зменшувався обсяг роботи. Тому районні проводи мали більше можливості проводити роботу і навіть у віддалених селах і чисельність ОУН зростала [501, с. 166]. Крім того, повітові проводи не ліквідовувалися: на території Галичини вони часом переформовувалися у надрайонні проводи, а на території Волині та Полісся збереглися у незмінному вигляді. Таким чином, декілька районів могли об'єднуватися у надрайон, якщо така одиниця відповідала певним історичним чи географічним областям або залишатися у складі повітової організації.

Підтверджують позитивний вплив адміністративної реформи на розвиток мережі ОУН і дані з інших областей. Із утворенням Дрогобицької області, також було створено теж підпільну Дрогобицьку область і 19 підпільних районів ОУН (за іншими даними – 16 районів [31, арк. 75]). Провід області очолив К. Цмоць. До складу нової області увійшли 3 округи: Перемиська, Стрийська, Самбірська та окремо підпорядкований Дрогобицький район. За оцінкою невідомого члена ОУН, саме ці зміни призвели до збільшення чисельності Організації в області, оскільки менший обсяг роботи дозволяв покращити його якість [228, с. 103]. Звичайно, члени Організації, особливо на низових рівнях, з конспіративних міркувань не володіли інформацією про зміни, як і не знали деталей побудови нелегальної структури. Але у випадку арештів будь-якого підпільника, незалежно від того чи займав він керівний пост чи був простим членом ОУН, область можливого провалу завдяки реорганізації також зменшувалася.

Іншим позитивним наслідком зміни організаційної структури було залучення до числа провідів різних рівнів більшої кількості членів ОУН. Таким чином створювався чисельний своєрідний кадровий резерв: на випадок арешту, загибелі чи переходу за кордон одного керівника територіальної організації, легше було знайти йому якісну заміну. Провідні члени ОУН без проблем для своєї ділянки праці могли перейти на іншу роботу чи відбутися на вишколи, що проходили на території Генеральної Губернії. Можливість для кадрового удосконалення також позитивно впливала на роботу підпілля. З часом, самі закордонні вишколи почали сприйматися як звична акція. Наприклад, Д. Куп'як—“Тятива” згадував: “У кінці літа я одержав наказ від окружного провідника “Ворона” [Микола Свистун – Т. Г.], щоб як слід, упорядкувати організаційні справи повіту, призначивши відповідного чоловіка на своє місце і чекати повідомлення про перехід за кордон [177, с. 122]”. Щоправда, взимку 1940–1941 рр. з огляду на сувору зиму та посилену охорону кордону, переходи за кордон призупинилися до весни 1941 р.

Головною причиною постійності підпільної роботи націоналістів був принцип заміни провідних членів у випадку арештів. Базувався він найперше на ініціативі й активності. Ось як описував його М. Климишин: “В організаційній практиці виробився спосіб самочинного налаштування порядку. Коли падав провідник чи й цілий провід, тоді прапор боротьби брав той, хто чувся на силах, і ніс його, за своїми спроможностями, довше чи коротше, з меншим чи більшим успіхом, але боротьба не припинялася [162, с. 268]”.

Інші дані щодо чисельності мережі ОУН є досить розрізнені, та все ж можна вибудувати певну цілісну картину. Активність членів ОУН, скерованих з-за кордону та призначених на вакантні керівні пости, принесли великі результати: незважаючи на суворі репресії, протягом 1939–1941 рр. чисельність підпільної мережі зростала. Зокрема, Волинський обласний провідник І. Скоп'юк у своїх свідченнях згадував,

що вже в червні 1940 р., на підпорядкованій йому території (Луцька, Дубенська і Володимир–Волинська округи) збиралися внески із 2.000 членів ОУН [11, арк.40].

Кількісні дані, актуальні станом на вересень 1940 р. були знайдені при арешті заступника керівника крайової референтури зв'язку Марти Грицай. На той час в лавах українського визвольного руху перебувало щонайменше 5.500 дійсних членів та 14.000 симпатиків [19, арк. 289; 270, с. 141] В той час симпатиками (прихильниками, кандидатами) вважалися члени ОУН, які були вже залучені в організаційну роботу (виконували різні доручення, забезпечували зв'язки, зберігали матеріальні цінності Організації). Проте їхній провідник продовжував ідеологічний чи організаційний вишкіл і перевіряв їхню готовність до членства в ОУН. Тільки після проходження певного строку, а в окремих випадках – після виконання окремих завдань симпатик складав присягу і ставав дійсним членом ОУН. Цілком імовірно, що у багатьох документах чисельність подавалася об'єднана, але в 1940–1941 рр. ця відмінність статусу симпатика була не принциповою для небезпеки підпілля чи для НКВС. Радше мова йшла про можливість брати участь у керівних органах підпілля.

В грудні 1940 р. І. Климів–“Мармаш” надіслав до Львова зашифрований документ, у якому звітувався про кількість членів ОУН на Волині. Під час обшуку на одній із організаційних квартир, цей звіт потрапив до рук НКВС серед іншої пошти. Згідно із даними, чисельність ОУН на ПЗУЗ складала 4.000 осіб при мережі 700 населених пунктів [65, с. 337]. При цьому не було вказано чи чисельність вказано з урахуванням кількості симпатиків чи без неї. Припускаємо, що дані І. Климів є достовірними, оскільки призначалася для звіту перед РП ОУН: якраз в першій декаді грудня 1940 р. Д. Мирон вирушив закордон для участі у Великому Зборі ОУН [7, с. 52–53].

Цікавими є показники зростання членства ОУН на території Тернопільської області в серпні–листопаді 1940 р. Подані вони на основі звітів обласного провідника К. Вальчика [65, с.338]:

Таблиця 2. Чисельність членів ОУН Тернопільщини в 1940 р.

№ п/п	Категорія	Станом на серпень	Станом на листопад
1.	Члени ОУН	3.986	7.000
2.	Симпатички*	не подано	2.000
3.	Прихильники*	3.109	5.000
4.	Юнаки	1.411	1.500
5.	Нелегали	196	Не подано
6.	Разом	8.506	15.500

Важливим є факт, що зростання кількості націоналістів проходило, незважаючи на арешти вересня–жовтня 1940 р. Цей факт згодом відзначали і радянські органи. Так, в доповідній записці наркома внутрішніх справ УРСР П. Мешика заступнику наркома державної безпеки СРСР Б. Кобулову було вказано, що за далеко неповними даними, станом на березень 1941 р. чисельність ОУН складає 13.529 осіб [65, с. 347]. При цьому відзначалося, що за 1940 рік було репресовано 4.657 українських націоналістів, а за січень–лютий 1941 р. – 1.462 членів ОУН [65, с. 346].

Чисельні дані щодо членства Волинської, Рівненської областей та частини Пінської та Брестської областей Білоруської РСР (які підпорядковувалися КП ПЗУЗ) станом на червень 1941 р. подані у звіті В. Робітницького: “Організація Українських Націоналістів має опанованих біля 1.000 осель, членів 7.000, прихильників 80% населення [30, арк. 74]”. Крім того, в звіті подано додаткові дані про склад: Членів юнацтва 500. Підпільних: 193. Під час боротьби з большевиками згинуло 40 підпільних [30, арк. 74]”.

Окремо згадаємо про чисельність Організації Українських Націоналістів на українських етнічних територіях, які були включені до складу Білоруської РСР – Берестейщина (Брестська область) і Пинщина

* Документ написаний російською мовою і в ньому окремо подано графи “сочувствующие” та “сторонники”, які можна ідентифікувати, як прихильників Організації, які не є її членами та кандидатів в члени ОУН–“симпатиків”.

(Пінська область). В документах ОУН особливо відзначався рівень національної свідомості українського населення, яке проживало у місцевості навколо міст Кобрин і Дорогичин. Дані про українське націоналістичне підпілля на цьому терені є у звіті члена Українського Державного Правління, який виконував функції заступника у справах народної освіти і виховання Миколи Мостовича. Цей звіт датований серпнем 1941 р. У ньому, зокрема, згадано про існування українських комітетів, які створювалися з ініціативи ОУН та про підпільну мережу: “Українські комітети є вже в Бересті, в Кобрині й, правдоподібно, повстали вже в Янові, Дорогичині, Пинську та Столині. На теренах Кобрини й Дорогичин діяло ОУН.” В документі М. Мостович навіть наводить поіменний склад українських комітетів в Бересті та Кобрині [31, арк. 72-73]. Включення території БРСР в організаційну діяльність ОУН почалося на початку 1940 р. за роботу на цій частині Полісся відповідав Лук’ян Гураль—“Герцет”, який був скерований із Генерал—Губернаторства. Йому доручалося поширювати діяльність ОУН на українські етнічні землі в складі БРСР, зокрема, “рекомендувалося серед українського населення проводити вербування в члени ОУН, створювати організацію, а серед білоруського населення проводити агітацію за створення націоналістичної організації [12, арк. 360]”. Можливо, соціальну базу ОУН на території БРСР складали представники інтелігенції. Принаймні, про це може свідчити той факт арешту в Брестському і Кобринському повітах 30 українських вчителів в ніч з 17 на 18 червня 1941 р. [69, с. 240].

Зрозуміло, що органи НКВС знали про існування активної мережі ОУН на території Білоруської РСР [19, арк. 288], але не змогли її викрити. Причиною цього могла бути підпорядкованість районних відділень НКВС управлінням різних республік, що призвело до недостатнього обміну інформацією. Тому члени ОУН продовжували свою діяльність на території Білоруської РСР. Точної чисельності українського націоналістичного підпілля на території західних областей БРСР не знаємо, оскільки ці дані

не були включені до підсумкового звіту та таблиці І. Климів. Відомо, що з політичних мотивів з вересня 1939 по лютий 1941 р. в Західній Білорусі було арештовано 822 українці. Який відсоток серед них склали члени ОУН – невідомо, бо серед арештованих були особи, які, наприклад, організували збір підписів місцевого населення за приєднання до УРСР, вимагали навчання українською мовою [69, с. 240].

Ситуація із білоруським підпіллям отримала розвиток вже після початку війни. Як звіттував М. Мостович, “приїхав молодий студент, білорус, і, пізнавши ситуацію, заявив, що вони т[о] є білоруси, здають собі справу, що тут білорусів нема, пробують, зондують, коли нічого не вийде, то не будуть мати претензій [31, арк. 72]”. Припускаємо, що цей студент представляв білоруську націоналістичну, або, швидше всього, національно–просвітницьку організацію. Також вважаємо, що мова йшла про претензії на визнання Берестейщини українською етнічною територією, із майбутнім входженням її до складу української держави.

Збір інформації про чисельність осередків ОУН був процесом тривалим і недосконалим. Про це свідчить, наприклад, організаційний звіт обласного проводу Дрогобицької області, датований 30 липня 1941 р. Із трьох округ – Стрийської, Самбірської, Перемишльської та Дрогобицького району, чисельні дані вчасно надійшли тільки із Стрийщини. Згідно з даними звіту, ця округа нараховувала 736 членів [31, арк. 75-75зв.].

Через брак повних даних неточності містяться і в зведеній таблиці – у звіті І. Климів С. Бандері (датований за змістом липнем–початком серпня 1941 р.) У документі подано наступну інформацію про організаційний стан:

Таблиця 3. Чисельність ОУН станом на червень 1941 р.

Область	Кількість станиць	Неохоплені оселі (населені пункти, де немає членів ОУН)	Чисельність членства

Луцька**	450	200	2.000
Рівненська	500	180	до 3.000
Львівська	700	70	до 5.000
Тернопільська	690	100	до 6.000
Станіславівська	400	250	до 1.000
Чернівецька	до 80	Не подано	до 5.000
Дрогобицька	до 400	До 250	до 1.000
Львів місто			студенти 300, робітники 500, ученики до 300, жіноцтво до 110, разом 1.200
Разом	3.200	1.300, без Чернівецької області	20.000

У документі є примітка: “Звіт не є повний, бо не всі звіти з терену вже надійшли [37, арк. 1]”. У цій таблиці знаходимо арифметичну помилку: наші підрахунки чисельності відрізняються від даних І. Климів:

підрахунки автора	до 3.220	1.050, без Чернівецької області	до 24.200
----------------------	----------	------------------------------------	-----------

Крім того, як бачимо, є деякі неузгодження між даними окремих структурних частин ОУН та узагальненого документу. Так, у звіті В. Робітницького кількість станиць у Волинській та Рівненській областях – 1.000, а кількість членів ОУН – 7.000. В звіті І. Климів дані наступні: 950 станиць і до 5.000 членів. Звіт Дрогобицького обласного проводу подає 736 членів тільки в самій Стрийській окрузі. При цьому Дрогобицька область включала 3 округи та сам Дрогобицький район. Натомість в об’єднаному звіті “Легенди” Дрогобицька область налічує тільки 1.000 членів.

Ще один випадок можливої помилки у підрахунках чисельності членів ОУН стосується Станіславщини. У наведеному вище звіті Станіславського обласного Проводу ОУН від 1944 р. чисельність Організації (разом із симпатиками) на терені області тільки в другій половині 1940 р. – 9.600 осіб – вказана майже 10 разів більша, ніж у звіті І. Климів [501, с. 166]. При цьому відомо, що провід Станіславщини не ставив пріоритетним завданням у роботі збільшення чисельності [7, с. 32].

* така назва подана в документі. В дійсності 13 грудня 1939 р. область була перейменована на Волинську.

Очевидно, у матеріалах тодішнього КП ОУН вкралася механічна помилка: замість 10.000 написано 1.000, бо не могла кількість зменшитися в 10 разів за пів року! Таке трактування розбіжності у цифрах може пояснити, чому стан організації цієї області є не виправдано набагато гіршим, порівняно із Тернопільською і Львівською. Інша причина, яка згадується у примітці до документа – відсутність на момент зведення даних всіх звітів із теренів. Ця причина може слугувати поясненням розбіжностей у даних із Дрогобицької області.

Ще одна обставина вказує на наявність у звіті І. Климівка помилок. Згідно поданої інформації, кількість станиць (осередків ОУН у населених пунктах) на Дрогобиччині та Станіславщині складає приблизно по 400. В той же час, в ОУН станицю складало не менше 3 членів або прихильників Організації. Крім того, до складу станиці могло входити декілька звен або роїв (тобто декілька організаційних ланок щонайменше по 3 особи) [208, с. 25]. Тому чисельність українських націоналістів на території цих областей навіть за умови мінімальної величини осередків повинна була б складати не менше 1200 осіб.

Орієнтуючись на наведені вище дані, припускаємо, що чисельність дійсних членів ОУН на території УРСР і БРСР складала 25–30 тис. осіб, а разом із симпатиками (прихильниками) – можливо до 50 тис. Це підтверджують два документи. Так, в одному із видань ОУН, у брошурі “За українську державність. (Хто буде, а хто руйнує Українську Державність?)” (датоване липнем–серпнем 1941 р., видана РП ОУН), зустрічаємо твердження: “в період большевицького володіння ОУН не тільки не послабла, але ще і розбудувала свою сітку. Найбільшим її здобутком було втягнення Осередніх і Східних Земель в круг своєї роботи. Майже 50 тисяч членів, що на них міг з гордістю вказати Краєвий Провідник на передодні вибуху війни, це була армія боєвиків зорганізованих і діючих серед найтрудніших умовин, це був теж вислід правильності політики ОУН [46, арк. 3]”. Твердження про 50 тисяч членів

ОУН на Західній Україні подано в брошурі, яка виконувала не стільки інформативну, скільки пропагандивну роль. Проте подібні чисельні дані підтверджуються в іншому документі – листуванні двох невстановлених членів ОУН, які займали провідні пости. У листі, датованому 23 липня 1941 р. обговорюється ситуація із тиском німецьких урядовців на І. Климіву “Краєвого Провідника начальника 47 тисячної організації [33, арк. 47зв.]”. Також знаходимо інформацію, що до початку німецько–радянської війни тільки військові партизанські відділи (або, швидше за все, озброєні групи українських націоналістів) нараховували близько 10.000 людей [251, с. 1171].

Чисельність підпільної мережі ОУН фігурувала також у розмовах уповноважених Організації із представниками німецькими урядових установ. Так, в березні 1941 р. РП ОУН розпочав формування військових відділів при німецькій армії – Дружин Українських Націоналістів. Переговори із представниками абверу проводив, за дорученням С. Бандери, Микола Лебідь. Він під час розмови заявив, що на українських землях перебуває від 20 до 30 тисяч членів ОУН [259, с. 52].

Окремо подано і не включено у підсумкову таблицю дані із інших областей УРСР. Взагалі, поширення ОУН на схід стало одним із стратегічно важливих напрямків її діяльності. Ярослав Стецько у своїх спогадах згадував, у передвоєнний час всі контакти до можливого націоналістичного підпілля на Східній Україні перебували в Євгена Коновальця. Але після загибелі Коновальця достовірних організаційних зв'язків із цими землями не існувало [225, с. 47]. Можна відшукати тільки окремі дані про членів ОУН на території УРСР до 1939 р. (наприклад, Чернігівщина [62, с. 15–16]).

Після приходу більшовиків на Західну Україну, поширення організації на схід започаткував О. Грицак. В листопаді 1939 р. він доручив організаційному референту Б. Івашківу розпочати налагодження контактів із Східною Україною. За виконання наказу в першій половині 1940 р.

безпосередньо відповідала Клавдія Чайківська–“Лискавка”, провідниця Тернопільської округи. Ця округа включала райони, що безпосередньо межували із колишнім кордоном між Польщею і УРСР. Суть завдання полягала у політичній розвідці на території за Збручем, заснуванні та розвитку мережі [15, арк. 172].

Згодом, Д. Мирон доручив референту пропаганди К.-А. Березовському залучити до підпільної роботи ОУН студентів, які приїжджали на навчання до Львова зі Східної України, зокрема із Харкова і Одеси [407]. Для цього, студенти Львівського державного університету імені Івана Франка Семен Сороківський і Богдан Єднорог налагодити приватне спілкування із цими студентами і проводили агітаційну роботу [19, арк. 293]. В цей час було залучено до ОУН кількох осіб, які згодом зайняли відповідальні пости. Зокрема мова йде про Йосипа Позичанюка та Пантелеймона Сака [508, с. 117].

Крім того, було доручено проводити агітаційну та пропагандистську роботу безпосередньо на Сході випускнику філологічного факультету Омеляну Пріцаку, якого прийняли на роботу в Києві в Академію Наук УРСР [407]. Після арешту К.-А. Березовського роботу по створенню осередків ОУН на Східній Україні координував Юрій Стефаник; в групу входила також кур'єр Людвика Малащук [18, арк. 63–64].

Ще одним шляхом поширення ОУН за межі колишньої Західної України було використання для підпільної діяльності законтракованих на схід робітників. На сьогоднішній день ми не маємо достовірних даних про кількість таких націоналістів та про обсяги їхньої роботи. Проте достовірно відомо про членів ОУН, які перебували в Сумській [63, с. 16–17], Вінницькій, Житомирській та Київській областях [270, с. 142].

Про оригінальний спосіб агітації “східняків” згадує у своїх спогадах С. Мудрик. За його словами, на територію Сокальщини для будівництва прикордонних укріплень привезли багато людей зі східних

областей України. Проживали і працювали вони фактично під постійною охороною, тому агітаційна робота серед них була утруднена. Проте ОУН могла похвалитися не просто поширенням самостійницьких чи націоналістичних ідей, але й успішними прикладами вербування: “Як виявилось, серед східняків значно більше таких, що стоять на антикомуністичних позиціях, ніж припускалось. Один із них – Василь Савицький з Вінниці – став членом ОУН і почав активно працювати серед своїх земляків [412, с. 184-185]”. Інформацію С. Мудрика підтверджують радянські джерела: “Организацией украинских националистов направляются усилия на втягивание в орбиту своего влияния и вербовку советских и хозяйственных работников, прибывших из Восточных областей УССР [65, с. 330]”.

У згадуваному звіті до І. Климів так оцінював пророблену роботу із географічного поширення діяльності: “Організацію, що її керму я перебрав, не лише задержав, але ще й розбудував; пройшов на СУЗ [37, арк. 2]”. Дані по членах ОУН зі східних областей він деталізував наступним чином: “Камінець Подільський: (Провідник Нарольський, шлюсар [шлюсар – Т. Г.]) має організованих до 20 станиць. Вінниця: до 100 станиць. Київ: група письменників (звязковий Стефаник і Головка) до 20 людей. Група Робітників й інтелігенції – до 80 осіб. Дніпропетровське: робітничі групи. Харків: до 200 членів ітд. [так в документі – Т. Г.]). Додатково зазначено: “Це крім того, що я вже Вам передтим подав. Це були ті кадри (основою були військові гарнізони – призовники), що на них я думав будувати нашу організовану силу на СУЗ. Вони власне ці люди зараз творять основне наше ядро там [37, арк. 2]”. Таким чином осередки ОУН на Східній Україні за підрахунками І. Климів нараховували приблизно 700 членів і прихильників. Щоправда, не маємо точніших даних про діяльність цих груп. Якщо дійсно склалися вони із призовників, то можливості для підпільної роботи були обмежені.

Відомо також, що Станіславська обласна організація курувала питання розвитку мережі ОУН на Буковині та Бесарабії [18, арк. 61]. Відповідальним за цю ділянку був призначений провідник Коломийської округи Василь Мельничук–“Славко”–“Чумак” [409, с. 56]. На думку членів ОУН з Галичини, це завдання було доволі важким, оскільки організація Буковини розвивалася до 1940 р. за принципом елітарного об’єднання, тобто без масової вишкільної роботи, без вивчення ідеології націоналізму. Такі принципи роботи запровадив Орест Зибачинський, засновник ОУН на Буковині та Крайовий провідник цього краю в 1934–1940 рр. Після включення Буковини до складу СРСР Провід ЗУЗ відразу ж скерував націоналістів для налагодження співпраці: за дорученням організаційного референта Л. Зацного Роман Дяків скерував до Чернівців Богдана Гончарюка–“Дана”. Останній встановив організаційні контакти із місцевою мережею ОУН [18, арк. 62; 19, арк. 297]. В підпільних матеріалах, датованих приблизно 1941 р. знаходимо таку інформацію про налагодження співпраці з буковинськими підпільниками: “після приходу більшовиків з Галичини переходить Мартин і звязавши деякі організовані місцевості між собою, передає ті звязки Петрові Войновському псд. [псевдо – Т. Г.] “Василь” [43, арк.1]”. У цитованому документі вкралася неточність: О. Зибачинський в червні 1940 р. перейшов закордон, а пост Крайового провідника спочатку зайняв Д. Яремчук (до жовтня, коли він від’їхав до Німеччини), а потім – Віктор Кулишір (до свого арешту 4 листопада цього ж року). Їхнім заступником, а відповідно – наступником і був П. Войновський–“Василь” [488, с. 465].

В. Мельничуку було також поставлене завдання створити осередки ОУН в Бесарабії, але за інформацією, поданою в підпільному документі, він не зміг його виконати: “Сам Чумак їде до Бесарабії в Акерман і хоче там працювати чи оставляти когось до праці. Побачивши одначе, що рівень свідомості в Бесарабії нище [так в тексті – Т. Г.] критики, залишає Акерман не зробивши там нічого [43, арк. 1]”. У той же час якась успішна

робота проводилася: відомо, що в 1941 р. в Акермані (тепер – Білгород–Дністровський) було заарештовано члена ОУН Василя Гетьманченка, зв'язкового із тими територіями [268, с. 49]. Можливо, поява осередку в Акермані стала наслідком роботи націоналістів, яких скерував В. Мельничук до Чернівців. Відомо, зокрема, що влітку 1940 р. до Чернівців прибули Роман Гошовський з Коломиї та підпільник на псевдо “Заяць” [43, арк. 1]. На початку 1941 р., для організаційної роботи на Буковині прибув ще один член ОУН з Галичини Роман Мокрій (з Тулукова Снятинського повіту) [409, с. 56]. Відомо також, що окремі організаційні контакти із Буковиною підтримували націоналісти Тернопільщини [35, арк. 16].

У той же час осередки П. Войновського і В. Мельничука працювали відокремлено один від одного. Пояснювалося це тим, що члени ОУН з Галичини критикували роботу П. Войновського, зокрема вважали, що він не проводив вишколу для нових членів, а більше працював для кількості. На їхню думку, саме тому чисельність ОУН на Буковині станом на червень 1941 р. складала близько 2.000 осіб. Натомість представники Галичини свою діяльність намагалися проводити зі строгим підбором кадрів, і в умовах суворої конспірації. Зокрема, “Заяць” зосередив свою діяльність в Чернівцях та довколишніх селах [43, арк. 1]. В результаті діяльності обох груп, за даними НКВС на території Північної Буковини нараховувалося близько 4.000 українських націоналістів. Щоправда, до них традиційно зараховували не тільки членів ОУН, але й діячів колишніх культурницьких організацій “Жіноча громада”, “Український кобзар”, “Союз студентів “Запорожжя”, “Залізник” та інших [71, с. 34].

На діяльність підпільної мережі Буковини впливав той факт, що вона опинилася в під впливом відразу двох керівництв: ПУН та РП ОУН. Так, Віктор Кулішир під час допитів згадував, що провід Буковини отримувал вказівки із Західної України щодо посилення вербування молоді до ОУН та накопичення зброї. Проте вже в жовтні 1940 р. до нього, як до

провідника Буковини, прибув від О. Зибачинського кур'єр Юрій Фурман. У вказівках, отриманих від закордонного кур'єра рекомендувалося максимально обмежити свою діяльність [488, с. 460]. Наскільки відомо, сам О. Зибачинський проживав у той час в Бухаресті, перебував у дружніх стосунках із Я. Барановським та належав до ОУН А. Мельника [409, с.58]. А про те, що контакти із мельниківцями не були суто дружніми, а характеризувалися як робочі, свідчить той факт, що В. Кулішир передав кур'єром звіт про стан організації на Буковині [488, с. 460].

Така ж подвійність підпорядкування зберігалася і в час, коли провід очолював П. Войновський. Так, у своїх спогадах він згадує зустріч із Р. Сушком приблизно в листопаді 1940 р., коли він дізнався про конфлікт і однозначно визначився на стороні А. Мельника. Натомість у свідченнях арештованого надрайонного провідника Василя Пелешатого знаходимо інформацію, що ОУН очолює Степан Бандера.* Навіть більше – сам П. Войновський в грудні 1940 р. заявляв, що на Буковину скоро приїде Бандера, щоб ознайомитися з кадрами. Остаточне розділення двох ОУН на Буковині, а точніше – визначення місцевого проводу щодо підпорядкування відбулося приблизно в березні–квітні 1941 р. [43, арк. 1]. Вже в квітні 1941 р. В. Мельничук брав участь в Другому Великому зборі ОУН в Кракові, як представник Буковини [43, арк. 1]. При цьому слід зазначити, що Буковина була єдиним краєм, де ОУН А. Мельника формально свої осередки. Але цей факт для підпільної діяльності не мав значення – більшість націоналістів Чернівеччини не були поінформовані про конфлікт у Проводі.

При розвитку підпільної мережі націоналісти усвідомлювали важливість її розгалуження. У звіті І. Климівка була виділена спеціальна графа “неохоплені оселі”, тобто ті населені пункти, в яких не було осередку ОУН [37, арк. 1].

* За інформацією І. Фостія, допит датований 8 лютого 1941 р. [488, с.461], що є помилкою, бо арешт В. Пелешатого відбувся тільки 23 лютого 1941 р.[488, с. 460]. Очевидно, повинно бути 8 березня 1941 р.

Таблиця 4. Кількість осередків ОУН червні 1941 р.

Область	Кількість станиць	“Неохоплені оселі”	Загальна кількість населених пунктів, за підрахунками проводу	% населених пунктів, у яких були створені осередки ОУН
Луцька	450	200	650	69%
Рівненська	500	180	680	73%
Львівська	700	70	770	90%
Тернопільська	690	100	790	87%
Станіславівська	400	250	650	61%
Дрогобицька	до 400	до 250	до 650	61%
Чернівецька	до 80	—	Невідомо	невідомо
Середні дані, без Чернівецької області				73.5%

Отже, як бачимо, на основі даних І. Климів–“Легенди”, на Західній Україні, не включаючи Чернівецьку область, у 73.5% всіх населених пунктів були створені осередки (станіці) ОУН. Є певне неузгодження наведених вище даних з іншим документом – підпільним звітом про діяльність обласних і повітових осередків пропаганди в Галичині від 30 липня 1941 р. У ньому є інформація, що в складі Дрогобицької області є округи: Стрийська (6 районів, 354 села), Самбірська (6 районів, 291 село), Перемишльська (4 райони, 265 сіл) [29, арк. 1]. Відповідно до цього звіту, кількість сіл на Дрогобиччині складає 910. Можемо припустити, що ці різнобіжності виникли внаслідок різних підходів у підрахунку референтури пропаганди та Крайового Провідника Івана Климів.

При вивченні даного питання потрібно визначити, наскільки дані ОУН відповідали даним існуючого в той час адміністративного поділу. Щоправда, даних з 1939 р. не маємо, тому керуємося повоєнними джерелами. Так, у довіднику “Реєстр населених пунктів Львівщини”, який подає інформацію станом на 1 вересня 1946 р. у Дрогобицькій області нараховувалося 1.141 населених пунктів (в тому числі хуторів), а в Львівській – 2.314. У ньому ж зазначено, що в повоєнній Дрогобицькій

області нараховувалося 672 сільські ради, у Львівській – 707 [533, с. 6, 42]. Таким чином, можна припустити, що у звіті І. Климівка подана чисельність станиць у населених пунктах із сільрадами – відповідно 650 у Дрогобицькій та 770 у Львівській областях.

Підтверджують високий ступінь розвитку мережі ОУН дані, які стосуються окремих районів. Так, дослідник українського визвольного руху Л. Шанковський, орієнтуючись на невказані джерела, стверджував, що влітку 1941 р. осередки Організації (станіці) в Підгаєцькому районі Тернопільської області були створені в 60 населених пунктах із 65, що складало охопленість 92.3% [502, с. 242] Подібним чином, хоча і без вказування чисельних характеристик, підсумовував Д. Куп'як наслідки своєї праці в Буському районі: “Мережа ОУН охопила майже всі села району [177, с. 119]”. В. Чижевський, підсумовуючи стан ОУН на Товмаччині Станіславської області, відзначав: “Навіть в тих селах Товмаччини, які колись були занедбані, або опановані радикалами з під стягу всесильного Макуха* Організація почала дуже гарно розвиватися [7, с. 36]”. При цьому він зазначав, що членство ОУН на терені його праці зростало за рахунок нових членів, які за часів Польщі не брали участі у підпільній роботі: “І це все неофіти. Люди які стали прихильниками ОУН щойно з приходом большевиків [7, с. 39]”. Навіть більше: на націоналістичні позиції переходили колишні політичні противники ОУН, зокрема колишні члени УСРП. Такі випадки були поширені, зокрема, в Коломийському повіті [7, с. 39] та в Товмацькому: “в багатьох случаях стали її найкращими членами бувші радикали [7, с. 36]”.

Активно розвивалася підпільна мережа на території Волинської і Рівненської області. Вже після війни Я. Гайвас, характеризуючи розвиток ОУН на ПЗУЗ, стверджував, що сама дійсність тоталітарного режиму СРСР сприяла тому, що прихильниками ОУН ставали навіть колишні

* Мова йде про членів Української соціалістично-радикальної партії – УСРП і про одного з депутатів від цієї політичної сили на Товмаччині Івана Макуха. У міжвоєнний період УСРП і ОУН перебували між собою у стані доволі гострої боротьби [див.: 400, с. 41].

члени КПЗУ: “З такими комуністами в різних тюрмах Польщі стрічалися українські в’язні, націоналісти, і їхня праця серед цих комуністів давала знамениті результати. Коли ОУН почала широку діяльність на Волині–Поліссі, впливи комуністів швидко поменшувалися, а советська окупація в 1939–41 рр. взагалі їх добила. Колишні комуністи ставали добрими націоналістичними підпільниками, а відтак вояками УПА [133, с. 1179].

Поширення організаційної мережі у різних областях проходило по різному. Так, частина провідників виступала за активізацію праці по залученню нових членів і створення масової повстанської структури. Такий підхід впливав із завдань, визначених ще В. Тимчієм: створення сильної, боєздатної, а також чисельної організації для повстання проти радянської влади. Зокрема, за масове вербування ОУН, як передумову до успішного повстання виступали Крайові провідники Д. Мирон та І. Климів. Натомість не всі обласні провідники схвалювали форсування збільшення чисельності. На їхню думку, масовість призводила до зниження якості роботи та недотримання вимог конспірації. В кінцевому результаті це послаблювало ОУН та призводило до провалів. Зокрема, проти масовості задля повстання виступав Станіславський обласний провід. У своїх спогадах “Артим” згадував, що в питанні розвитку мережі ОУН вони вирішили наступне: “На масову роботу постановляємо не йти, а даліше творити сильні провідні кадри, а зі сіл брати тільки найкращі провідні одиниці [7, с.31]”. Така позиція спричинила в Крайовому Проводі запеклу дискусію і певний конфлікт щодо правильності обраної тактики щодо розвитку мережі [7, с. 32]. В кінцевому результаті висновок був наступним: “Порадившись із Луцьким, стоємо на становищі, що коли б навіть йшло до взриву [тобто до початку повстання – Т. Г.], то треба підготовляти згори, а не знизу [тобто готувати керівні кадри – Т. Г.]. Село й так є всеціло наше, на кожний поклик, треба дати йому тільки добрий провід [7, с. 33]”. Зрештою, пізніші арешти, які пройшли восени 1940 р., привели В. Чижевського до висновку про “правильність нашої лінії з

весни, не йти на масовість і зрив, а тільки на якість, та працю на довшу мету [7, с.48, 64]”. Саме ж захоплення масовістю та форсування повстання керівники Станіславського обласного проводу називали “стометрівкою”, яка веде до даремної втрати кадрів та провалу [22, арк. 156].

Позиція проводу Станіславщини ґрунтувалася на випадках, які дійсно мали місце на території області, коли внаслідок надмірного захоплення вербуванням провідники на місцях взагалі не приділяли уваги безпеці. Один із таких випадків, стосується частини Товмацького повіту Станіславської області, який “попав під вплив Підгаєччини”. Як згадував В. Чижевський, “Провідником тої частини став молодий, недосвідчений ще в організаційній роботі учитель із с. Королів – Трач Ярослав. Він піддався настроям повстання і почав організовувати масову організацію... Виявляється, що він організував прямо “Сокіл”, чи “Просвіту”. У селі Вільшаниця 120 членів, Стриганці 80, Корилів [повинно бути Королів? – Т. Г.] около 100 [7, с. 35]”. Така ситуація призвела до виявлення підпілля органами НКВС: “Вислід був такий, що вже літом 1940 р. почалися всипи, та натворилося на той час ще не потрібних підпільників [7, с. 35]”. Через “занадто роздуту і розконспіровану організаційну сітку” довелося на Товмаччині проводити реорганізацію: “В Організації як активних членів залишається тільки найкращий боєвий і провідницький елемент. Людям уже розконспірованим кажу зійти в підпілля, а решту заявляється, що ніякої покищо організації немає [7, с. 36]”.

Питання вибору пріоритетів кількості кадрів над їх якістю постало і на Волині. Зокрема, І. Скоп’юк на зустрічі влітку 1940 р. із кур’ером КП ЗУЗ Євгенією Могильницькою–Трачук–“Оксаною” критикував практику масового вербування та проведення зустрічей із військової підготовки, в яких брало багато націоналістів. Він вважав, зокрема, що саме такі дії сприяють поширенню провалів [11, арк. 267–268]. Таку позицію І. Скоп’юк декларував постійно під час організаційних нарад [12, арк. 422]. Також І. Скоп’юк вважав, що націлення організаційної роботи

виключно на повстання може призвести до самочинних неконтрольованих повстанських акцій [11, арк. 268]. Одним із варіантів дій, які звучали в ході зустрічі була пропозиція “не ганятися за кількістю, а більше звертати увагу на якість, не створювати великих організацій в селах, а краще мати невелике ядро, але яке складається із перевірених людей [11, с. 267]. У свідченнях зафіксовано, що ці слова належать Є. Могильницькій–Трачук, але, ми вважаємо, що насправді таку думку висловив І. Скоп’юк. Підставами для сумнівів є навмисне заплутування у свідченнях І. Скоп’юка дійсних організаційних постів вже заарештованих членів ОУН. Крім того, такий підхід суперечив вказівкам безпосереднього керівника Скоп’юка – І. Климів та позиції Д. Мирона. Але тільки провідник обласної організації міг дозволити собі, відповідно до місцевих умов змінювати розпорядження проводу; кур’ери таких повноважень не мали.

На нашу думку, справжні причини росту чисельності підпілля полягали все–таки не у зміні адміністративного, а за ним – організаційного поділу мережі. Перш за все, треба врахувати бажання суспільства якоюсь мірою протистояти радянському режиму: “Скрізь куди не піти народ рветься до праці, щоб чимскорше позбутися зненавидженого большевицького ярма [7, арк. 36]”. Не останню роль відіграло підвищення якості організаційної роботи, зростання впливу ідеології українського націоналізму серед українського громадянства та відсутність конкуренції для ОУН серед політичних сил. Але, напевно, такі причини були для авторів занадто очевидним, щоб на них акцентувати свою увагу.

Окремим питанням кадрової політики ОУН стала започаткування і розбудова запасної мережі. Таке завдання поставив перед своїми найближчими підлеглими І. Климів, який, як вже зазначалося, з грудня 1940 р. очолив всю підпільну роботу ОУН на території СРСР. Потреба такої побудови випливала із необхідності захисту організаційної мережі від можливих провалів. На той час радянські вже могли похвалитися досягненнями як в питанні заслання агентури, так і у встановленні

персонального складу проводів ОУН різного рівня. Тому репресивна акція призвела б паралізації діяльності націоналістів. Цей стан справ і усвідомлював Крайовий провід. Іншою причиною створення паралельної мережі була потреба забезпечити тяглість підпільної роботи при терміновому від'їзді провідників закордон. Керівниками запасних проводів мали б стати члени ОУН, які перебували на нелегальному становищі. В діючому керівництві вони не повинні були себе активно проявляти, але зобов'язані бути в курсі організаційних справ та отримати всі необхідні контакти [11, арк. 225; 193, с. 35].

Виконання всіх завдань, покладених на українське підпілля, великою мірою залежало від рівня підготовки кадрів. Саме підготовка членів організації забезпечувала якість їхньої подальшої роботи у будь-якій ділянці. Для цього в ОУН існувала ціла система вишколів. Вишколи були як загально-організаційними (політична ситуація, історія України ідеологія українського націоналізму, принципи роботи), так і спеціалізованими (військові, санітарні, вишколи розвідників та радистів). Загальні вишколи могли бути не стільки навчальними чи ідеологічними, скільки інформативно-пропагандивною акцією, своєрідною зустріччю в колі однодумців. Протягом 1940–1941 рр. учасниками вишколів були як кандидати ОУН, так і давні її члени, зокрема, ті, що займали керівні пости. Провід кожного рівня мав різні можливості для проведення вишколів, тому у різних місцевостях така діяльність відрізнялася за тривалістю, фаховістю інструкторів та якістю в цілому.

У свідченнях Б. Івашка, який займав пост організаційного референта, знаходимо оцінку В. Тимчієм значення вишкільної роботи в ОУН. Він визнавав ефективність впливу радянської більшовицької пропаганди, але звертав увагу, що їй можна протиставити свою пропаганду, а точніше – ідеологічний вишкіл членства [15, арк. 71].

Потреба проведення вишколів була спричинена також і напливом нових кадрів до організації. У міжвоєнний період кандидатів на членів

ОУН могли залучати поступово, протягом кількох місяців. Їх ознайомлювали з ідеологією українського націоналізму, з окремими засадами конспірації, принципами організаційної роботи [177, с. 51, 60–61]. Засвоєння матеріалу перевірявся організаційним зверхником (керівником звена). Одночасно проходили приховані перевірки кандидата. Натомість інтенсивність підготовки до повстання в 1939–1941 рр. вимагала зміни форм підготовки членів, зокрема активізувати вишкільну роботу. Крім того, в умовах підпілля вишколи були своєрідною можливістю підтримати контакт між рядовими націоналістами та проводом, зустрітися з однодумцями, повідомити про нові розпорядження, обмінятися інформацією, порадитися щодо вирішення проблем.

При цьому кожен провідник певного рівня вибирав свій спосіб для підготовки нових членів ОУН: присвячені окремій тематиці сходини, завдання для самостійного опрацювання із перевіркою їх виконання, кількадевні зустрічі. Так, Д. Куп'як згадував: “Довгі зимові вечори я використовував на ідеологічно–політичні сходини, щоб нових членів, хоча б в загальному, познайомити з напрямними нашої боротьби. З огляду на конспірацію, такі сходини відбувалися за участю кількох членів, щоб, на випадок зради, потерпіло якнайменше людей [177, с. 118]”. Для членів Юнацтва вишкіл проходив за іншою програмою. Так, Марія Савчин–“Марічка” згадувала, що початковий вишкіл для неї проводила під час щотижневих прогулянок по Львову її ж однокласниця Оля Зеленюк. Його програма передбачала вивчення історії України в контексті боротьби за незалежність, а також географії українських етнографічних земель та ознайомлення із забороненими в СРСР літературними творами [220, с. 26]. Тільки опанування такого курсу українознавства почалися гутірки безпосередньо організаційного вишколу: завдання і програма Організації Українських Націоналістів [220, с. 27]. Крім теоретичних курсів нові члени ОУН виконували і практичні завдання: виготовлення схем розміщення споруд, збір розвідувальних даних про державні установи чи промислові

об'єкти [220, с. 28; 78, арк. 3; 19, арк. 294; 193, с. 337]. Іншим поширеним завданням для нових членів ОУН було проведення збору коштів для Організації серед українських громадян. Для цього випускали спеціальні квитки Бойового Фонду ОУН, т. зв. “цеголки”, які реалізовувалися за встановленою ціною [11, арк. 95].

І. Максимів у своїх зізнаннях повідомляв, що ще перед війною для членів Юнацтва проводилися низка вишколів, серед яких були ідеологічний, розвідувальний та військовий. Відповідні ідеологічні вишколи проходили за програмою: історія українського націоналізму, історія України, історія УВО та ОУН. Розвідувальні вишколи передбачали теоретичну та практичну частину. Програма теоретичної частини включала, зокрема, ознайомлення із розвідувальною літературою, схемою побудови поліції і т. п. Натомість під час опанування практичних знань вивчали шифри, набували навиків у користуванні симпатичними чорнилами, тренувалися у застосуванні кодів та досліджували терен. Військовий вишкіл проходив у напрямку вивчення структури та організації польської армії, системи військової підготовки, ознайомлення зі зброєю та розвідки місця її зберігання [18, арк. 207–208].

Система вишкільної роботи на Західній Україні почала відновлюватися відразу після визначення головних завдань ОУН. Так, у звинувачувальному вирокі І. Максиміва зазначено, що вже в лютому 1940 р. він, разом із членом КЕ С. Ніклевичем організував в Коломиї 6–денні “нелегальні курси” [19, арк. 397]. Зрозуміло, що вишколи за участю інструкторів із Львова призначалися не для новоприйнятих членів, а були розраховані, перш за все, на більш досвідчені кадри. В лютому 1940 р. у Львові був організований вишкіл, на якому викладали “історичний курс та військову підготовку”, відбувався у Львові в лютому 1940 р. Серед його учасників були представники різних областей, тобто вишкіл був крайовим [15, арк. 191, 12, арк. 346–347].

І. Скоп'юк свідчив, що при Волинському обласному проводі існувала група інструкторів із різних ділянок. Так, за культурно–просвітницьку роботу відповідав Степан Мазурець, провідник обласного “Юнацтва”, військову підготовку проводив Борис Пукса, який відбув на території Генеральної Губернії військовий вишкіл “під керівництвом німецьких унтер–офіцерів [12, арк. 360]”, а вишколи із санітарної справи проводила Мельник Олена, дружина І. Скоп'юка) [11, арк. 263].

Для покращення підготовки членства в ОУН було налагоджено випуск відповідної літератури з різних ділянок; частина видань переправлялася з-за кордону. Так, кандидати і нові члени організації вивчали основи конспірації за ґрунтовним підручником з цього напрямку роботи, відомим під назвою “Пашні буряки” [220, с. 31; 11, арк. 61; 333, с. 48]. Це видання, автором якого був В. Кук, неодноразово видавалося у підпільних друкарнях. І. Скоп'юк згадує, що під час особистої зустрічі в перших числах червня 1940 р., І. Климів передав йому видання, серед яких були і закордонні: кілька рефератів (спеціально опрацьованих доповідей або збірників програмних положень для роз'яснення позиції ОУН) по селянському і робітничому питанню, приблизно 10 друкованих на ротаторі примірників організаційної схеми побудови ОУН, інструкції по організації військових частин, декілька брошур “За правильну постановку і чистоту генеральної лінії політики ОУН”, правила для підпільників, інструкція по санітарній справі [11, арк. 99]. А наприкінці червня 1940 р. були передані: “Маніфест” (зміст документу не встановлений), пам'ятки по організації партизанських загонів, інструкції по організації запілля, організації диверсійної роботи та організації “Юнацтва”. Крім суто інструктивних та ідеологічних матеріалів, було надіслано 2 номери журналу “До бою” [11, арк. 95]. Вже на осінь 1940 р. референтура пропаганди розпоряджалася достатніми матеріальними і кадровими ресурсами, щоб журнал “До бою” видавати власними силами [1, арк. 359]. Фактично, кожна обласна

організація мала свої друкарські засоби для випуску необхідної літератури [18, арк. 120–122; 7, с. 41–42].

Крім підготовки рядового членства в ОУН була розроблена і діяла ціла система підготовки провідних кадрів. Д. Куп'як про це згадує наступним чином: “Відбувалися також вишколи провідників, як станичних, підрайонних, так і районних. Матеріалом для таких вишколів служила література, опрацьована Крайовим Проводом [177, с. 118]”. Проте, з огляду на потребу особистого спілкування, час-від-часу для довишколу членів окружних, повітових, районних та підрайонових проводів, відбувалися кількадевні т. зв. відправи-зустрічі як крайового, так і нижчих рівнів. Одна із них була скликана з ініціативи І. Климів та проходила в 10–х числах червня 1940 р. в с. Спасів на Сокальщині [12, арк. 356]. А влітку 1940 р., в селі Нивиці Кам'янко–Струмильського району відбулася нарада за участю членів проводу Сокальської округи [178, с. 136, 137]. Відомо також про інші зустрічі–наради керівників ОУН різного рівня [286, с. 382; 11, арк. 46зв.–47]. На відміну від конференцій українських націоналістів довоєнного періоду, присвячених ідеологічним та теоретичним питанням, на всіх зустрічах в 1939–1941 рр. обговорювалися практичні питання безпосередньої боротьби. Регулярність нарад свідчать, на нашу думку, про високий рівень особистої комунікації в ОУН та про вдосконалення системи підготовки провідних кадрів.

ОУН широко розгорнула й агітаційну роботу. Так, провідник Львівської міської організації Павло Габа–“Юрій Оріховський”–“Крук”–“Невідомий” свідчив, що у його розпорядженні була друкарська машинка “Адлер”, множильний апарат системи “Гарстнер–26” та шапірограф (в документі зустрічається назва – стеклогграф). На них було видруковано по 500 екземплярів ідеологічних документів ОУН: “Постанови Конгресу Українських націоналістів” від 1929 р., “Декалогу” (“Десять заповідей українського націоналіста”), “12 правил життя українського націоналіста”, а також азбука Морзе. Друкувалися також радіокомюніке про огляд

політичних подій у світі [15, арк. 220]. Вже в лютому 1940 р. кур'єр до І. Скоп'юка Лідія Ковалинська, яка проходила вишкіл у Львові після закінчення навчання привезла надруковану підпільну літературу та ротатор [12, арк. 346–347].

За даними НКВС у Львові працювала ціла “нелегальна типографія”. Про її існування дізнаємося із слідчої справи О. Дяківа. У протоколах допиту від 21–22 та 25 жовтня 1940 р. слідчий заявив, що відомо про перебування О. Дяківа у цій типографії. Проте останній заперечував про свою поінформованість із даного питання [333, с. 56–57]. Інших даних про роботу друкарні немає.

Також відомо, що в с. Залісся Коропецьке Буцацького повіту на Тернопільщині існував своєрідний поліграфічний центр. За словами Івана Крохмального, ця друкарня діяла дуже інтенсивно з березня 1940 р. до липня 1942 р.: “праця проходила майже безперервно 24 години денно й 7 днів у тижні.” Основна продукція видавалася на ротаторі, проте використовувалися аркуші, видані на лінотипі (можливо, завезені з іншої місцевості). Друкарня в Заліссі забезпечувала видавництво ряду книжок, які із готових сторінок складали члени місцевої мережі ОУН [146, с.55].

Також крайові провідники В. Гасин і О. Грицак започаткували, а їхні наступники – продовжили роботу із налагодження контактів та, по можливості, об'єднання усіх патріотичних організацій. Відомо принаймні про існування декількох таких структур. Так, в жовтні 1939 р. із тодішнім окружним провідником ОУН Б. Івашківим зустрівся адвокат із Бережан Володимир Бемко. Останній повідомив, що біля м. Рожнятова Станіславської області формується нова організація, яка готує повстання проти радянської влади. За словами В. Бемка, ця організація мала бути “більш дієвою, ніж ОУН” [15, арк. 186]. За даними Б. Івашківа та О. Грицака, керівником цього утворення були інженер–агроном Павло Білевич, який свого часу обіймав пост провідника ОУН в Бродівському повіті. До проводу належали священик в одному із сіл біля м. Стрия

(прізвище не вказане) та доцент Львівського політехнічного інституту Микола Туркевич [15, арк. 185–186; 16, арк. 106]. Також наприкінці листопада 1939 р. провідник Стрийської окружної організації Кость Цмоць–“Стрілець” інформував, що в Стрийському та Долинському повітах формується нова повстанська організація [15, арк. 132]. Припускаємо, що мова йде про це ж утворення. ОУН було відомо, що П. Білевич планував підняти повстання в ніч з 17 на 18 квітня 1940 р. але Крайовий провідник О. Грицак, заявив, що ОУН не готова до відкритих дій проти радянської влади, і таким чином не підтримав ініціативу повстання в квітні 1940 р.

Б. Івашків висловлював припущення, що формування цієї мережі ОУН відбувається в порозумінні з членом ПУН Ярославом Барановським. Останній для цієї мети скерував на Західну Україну Івана Бутковського. Ця інформація є доволі суперечливою, зокрема у частині причетності Я. Барановського до нової структури. З іншого боку, І. Бутковський дійсно в вересні 1939 р. разом із Ярославом Гайвасом прибув до Львова для в'язнення ситуації в місцевій організації та передачі розпоряджень від ПУН. Скерували їх Я. Барановський та Р. Сушко [131, с. 241, 271]. У той же час Б. Івашків стверджував, що В. Бемко пропонував йому вступати в нову організацію [15, арк. 136]. Цим певною мірою визнавалася відмінність цього нового утворення від ОУН. Немає жодних даних про цю організацію і в спогадах членів ПУН за кордоном. В. Мороз, на підставі т. зв. “Справи Кураха” вважає, що В. Бемко займав пост окружного провідника мережі ОУН під проводом Ю. Шепаровича. Цю мережу склали ветерани Січових Стрільців та Української Галицької Армії (очевидно, і УВО) [508, с. 121]. Очевидно, мова йшла про налагодження контактів між ветеранами українських військових формувань із діючою ОУН. На певному рівні у військових спеціалістів могло виникнути бажання активізувати повстанську роботу.

Відомо про існування в 1939-1941 рр. ще однієї нелегальної української організації – Пласту. В підпільних умовах пластуни називали

свою організацію “Вогні”, за назвою ідеологічно–виховного журналу Пласту в 1930–х роках. Відповідно, членів цієї організації називали вогниволями. Провідник Львівської обласної ексекютиви “Микола” в січні 1940 р. повідомляв, що членами організації є студенти вищих навчальних закладів. Переговори з пластунами щодо об’єднання організацій проводив згодом Д. Мирон, який досяг певних домовленостей щодо співпраці [16, арк. 107]. Проте сама пластова організація продовжувала діяти впродовж цілого періоду радянської окупації; частину її членів арештували вже в червні 1941 р. [508, с. 123; 1, арк. 1–3, 6].

Беручи до уваги інформацію про співпрацю, взаємні впливи чи об’єднання ОУН і Пласту (Вогнів) звернемо увагу на інформацію начальника управління НКВС по Тернопільській області О. Вадіса. Він, описуючи діяльність однієї з бойових груп у Тернополі, заявив, що організація проводила активну вербувальну діяльність нових членів і при цьому для нових членів була вироблена спеціальна нова присяга [67, с. 24]. Аналіз тексту присяги цієї групи, поданий О. Вадісом російською мовою, засвідчує, що ця присяга є насправді прямим переказом або перекладом церемоніальної пісні пластунів “Пластовий обіт”. Обіт виконувався в Пласті тільки при складанні присяги новими членами організації. Факт його використання свідчить або про великий рівень співпраці двох структур – ОУН і Пласту, або про помилковість висновків НКВС. Зрештою, налагодити співпрацю із підпільними пластунами не було великою проблемою, оскільки керівники та актив ОУН свого часу належали до Пласту, зокрема, В. Тимчій, І. Климів, Д. Мирон, О. Грицак, В. Робітницький, В. Гасин та інші [див. 394].

Обласний провідник Волині І. Скоп’юк свідчив про те, що на території області діяли представники УНАКОР-у – Українського Народного Козачого Руху. Сам І. Скоп’юк зустрічався із сотником Сиротою, одним із керівних членів УНАКОР-у на території України. Цією структурою керували Волошин і Полтавець–Остриця, колишній

генеральний секретар гетьмана П. Скоропадського. Відповідно до зобов'язань Німеччини і уряду П. Скоропадського, субсидувалася діяльність цієї організації із німецьких джерел, а її штаб–квартира була розташована на території Німеччини, в м. Мюнхен [11, арк. 220]. В своєму ставленні до цього руху ОУН виходила із того факту, що відчутної організаційної чи повстанської роботи унакорівці не проводили. Що ж стосується питань ідеології, то тут між націоналістами і козачим рухом були розбіжності. Так, однією із особливостей поглядів УНАКОРУ було твердження, що “Козацтво це є Нація. Погляд, що Козацтво – “войовнича кляса”, – [...] це наслідки пропаганди Москви і Польщі [39, арк. 4]”. За словами І. Скоп'юка, осередки УНАКОРУ були переважно на території Дубенського і Горохівського повітів Волинської області [11, арк. 220]. Згодом частина членів цієї організації була просто перевербована в ОУН [11, арк. 221].

Після арешту членів проводу, створеного Д. Мироном, слідчі окремо виділяли їхні зусилля по об'єднанню антирадянських сил. Зокрема, в акті обвинувачення виділено, що організаційний референт І. Максимів, виконуючи завдання Д. Мирона, встановив зв'язок із окремими молодіжними організаціями та підпорядкував їх крайовому проводу. Таку ж роботу по лінії молодіжних жіночих організацій проводила Люба Шевчик, студентські групи об'єднували Кость–Арпад Березовський і Семен Сороківський, а Володимира Ковалюк і Михайло Пакуляк діяли на підприємствах та в установах м. Львова [19, арк. 287]. Цим фактично визнавалася загроза об'єднання антирадянських груп.

Після переходу Д. Мирона закордон його наступник І. Климів продовжував діяльність по об'єднанню всіх протимосковських сил і ставив перед своїми підлеглими таке ж завдання [65, с. 332] Він, зокрема, ініціював залучення на ПЗУЗ до боротьби окремих представників духовенства. На них, зокрема, покладалася відповідальність за створення продовольчих баз у підготовчий період. Ці бази повинні були повністю

забезпечити партизанські загони на першому етапі повстання. На практиці ці дії виглядали б наступним чином: священики підшукували та підтримували б осіб, які безпосередньо проводили такий збір та зберігання продуктів. Натомість в час безпосереднього виступу духовенство забезпечувало б подачу мобілізаційних списків, створених на основі метрик, а також брали б участь у пропагандивних заходах. На виконання цього плану велися особисті переговори із священиками, більшість із яких погоджувалися допомагати [12, арк. 549–550]. Співпраця ОУН із Церквами не залежала від конфесії. Так, брат Івана Скоп'юка – Григорій в квітні 1940 р. зустрічався із єпископом УАПЦ Полікарпом Сікорським. Останній схвалив плани ОУН в боротьбі проти радянської влади [12, арк. 546–549]. Крім того, на Волині провід ПЗУЗ облаштував криївку, в якій переховувалося від арешту 6 православних священників (УАПЦ) [412, с. 186]. За особистим наказом І. Климівіва село Ременів Жовківського району на Львівщині опікувалося митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким. Для кращих контактів із керівництвом УГКЦ сестра–черниця Марія, яка походила із Ременова, виконувала функції зв'язкової між А. Шептицьким і І. Климівим [185, с. 67–68].

Підсумовуючи, зазначимо, що націоналісти знали про існування інших антирадянських груп намагалися налагодити з ними співпрацю. В окремих випадках члени ОУН просто підпорядкували собі такі групи або перевербовували їх членів.

3.3. Форми та методи боротьби українських націоналістів з радянським режимом

Встановлення системи радянської влади на Західній Україні означало початок нового, принципово іншого стилю життя для мешканців цих земель. Для відображення суті змін, які запровадила нова влада, в історіографії було запроваджено термін “радянська””. Радянська супроводжувалася виконанням декількох завдань: 1) створення видимості

демократичності влади та обґрунтування законності приєднання території, 2) націоналізацію економіки, зокрема запровадження системи колгоспів у сільському господарстві, 3) ліквідацію всього громадського життя, яке не було контрольоване владою, 4) насаджування єдиної ідеології більшовицької партії. Ці зміни запроваджувалися за допомогою сили, шляхом репресій та фізичного знищення [Вісин, автореф, 15–19]. З усіх українських інституцій, які існували на Західній Україні до вересня 1939 р., залишилося лише дві: Греко–Католицька Церква, по відношенню до якої влада тактично не розпочала явної боротьби та ОУН, яка продовжувала свою нелегальну боротьбу.

Актив організації переорієнтувався на дії в умовах радянського режиму. Навіть більше – в окремих виданнях РП ОУН навіть висловлювалося позитивне ставлення до об'єднання більшості українських земель [104, с. 11]. Проте для відновлення діяльності треба було вирішити ряд першочергових завдань. Труднощі у підпільній роботі були викликані тим, що діяльність ОУН на Західній Україні до 1939 року була спрямована найперше на боротьбу проти Польщі і в умовах польського законодавства. Відповідно, члени ОУН не були достатньо поінформовані про структуру та методи роботи радянських органів влади. Для них “советами” протягом багатьох років виступали місцеві радянофіли та члени КПЗУ. С. Мудрик так описав цю проблему: “справжнього образу большевиків ми ще тоді не мали[...] Окупацію Наддніпрянщини в галицькому селі уявляли на той же зразок, що й польську окупацію, лише ГПУ вважали за брутальніше. Знали ми, що москалі переслідують українську мову і нищать церкви. Про комуністичну ідеологію, про їхні прагнення знали лише члени ОУН, і то недокладно [196, с. 19]”. Для ознайомлення з новим режимом “відбувалися сходи, гутірки на тему нової суспільної ситуації [200, с. 17]”.

Поки налагоджувалася робота нових установ, осередки ОУН діяли досить вільно, хоча й відокремлено один від одного. Існуючі організаційні зв'язки внаслідок воєнного хаосу і переміщення населення порушилися,

тому кожен у роботі покладався на здоровий глузд і доцільність певних акцій. Крім того, основні завдання були визначені ще в передвоєнних інструкціях. При цьому, відомо, що окремі члени ОУН, не знаючи про секретні договори між СРСР і Німеччиною, розраховували на військове зіткнення між ними та готувалися боротися проти РСЧА [166, с. 136].

Важливим фактором для успішних дій ОУН стало те, підпільна мобілізація та готовність до участі в повстанні допомогла українським націоналістам найшвидше опанувати нову ситуацію. Перш за все, вони взяли активну участь у формуванні структур охорони порядку – червоної міліції. В багатьох населених пунктах і так були сформовані свої повстанські загони чи відділи самооборони, які продовжували виконувати свої обов'язки. В окремих місцевостях навіть після приходу Червоної Армії українські загони залишалися під командуванням своїх провідників із числа членів ОУН після офіційного перейменування на червону міліцію!

Для прикладу, створення міліції у Любіні Великому (сьогодні – Городоцький район на Львівщині) виглядало наступним чином: із приходом Червоної Армії члени місцевої самооборони “замінили синьо–жовті опаски на руках червоними”. Пізніше самооборону перейменували на червону міліцію та призначили нового коменданта, але основний склад залишився незмінним. Завдяки такому формуванню кадрів міліції, її працівниками стали декілька членів ОУН, що не були розконспірованими, зокрема районний провідник І. Магоцький–“Гонта” протягом певного часу був секретарем міліції [186, с. 81, 84, 100].

Подібним чином описував формування міліції на території Галицького повіту (зокрема, населені пункти навколо с. Бондарів) В. Чижевський: “[...] з авта висіло двох офіцерів і запитали селян, де у вас начальник. Їх спрямували до мене. [...] я пояснив, що я не є ніякий начальник, а тільки на час безвладдя взяв охорону порядку. Тепер, коли є армія, я думаю, що я непотрібний. Однак вони мені заявили, що я мушу

дальше остатися і держати порядок. Так я став волосним нач.[альником] міліції [7, с. 5]”.

Провідник ОУН на території Бібрського повіту Д. Сусік–“Морський”–“Річард” у своїх спогадах згадував: “Наша група самооборони, як мирні громадяни, зустрілися з советськими частинами. Вони заохочували нас створити сільську міліцію для охорони панських маєтків. На рукави ми наклали собі червоні пов’язки, засіли в сільраді вже як нова влада [226, с. 40]”. Згодом самого Д. Сусіка скерували на навчання в школу міліції та запропонували стати начальником паспортного столу. Навіть більше: перебуваючи на службі, він навіть отримав звання лейтенанта міліції [226, с. 45, 49]. Цей пост у радянських органах Д. Сусік зумів поєднувати із виконанням обов’язків повітового провідника ОУН. Формування міліції із членів партизанського загону в вересні 1939 р., яке відбувалося в іншій частині Бібрського повіту описував В. Гринів: “[...] спершу ми не мали зброї, а коли здобули її від поляків, то прийшла Червона Армія і ми рішили дальше [партизанської] акції не вести. З озброєних партизан створилася міліція... [16, арк. 220зв]”.

На перших порах ця акція відбувалася спонтанно, без будь-якої вказівки від проводу. Про це свідчать випадки, коли міліціонери-члени ОУН носили синьо-жовті пов’язки. Лише за деякий час, їм заборонили привертати таким чином до себе зайву увагу [165, с. 37]. Таке недотримання конспірації свідчить про те, що централізованого керівництва у нових умовах не було, або ж не всі вказівки доходили до членства. Згодом, провідники ОУН різних рівнів рекомендували і заохочували своїх підлеглих вступати до міліції. Так, відомо, про директиву ПУН членам ОУН щодо перших дій в умовах радянської влади: “Относится к Красной Армии положительно, к представителям советской власти враждебно себя не проявляют, обязательно всем членам ОУН занять руководящие места во всех учреждениях и организациях с тем, чтобы всюду у власти были члены ОУН [67, с. 336]”. Точний час виходу цієї

директиви не встановлений; очевидно, мова йде про 20–ті числа вересня або початок жовтня 1939 р. Про подібні вказівки згадують й інші учасники визвольного руху: “старатися бути всюди як у своїй державі, пхатися, але дуже обережно, до всяких комітетів, навіть і до міліції і різних мистецьких одиниць. Повертатися до студій і вступати до студентських ревкомітетів [71, с. 17]”.

Роботу в міліції члени ОУН використовували як можливість здобути своєрідний військовий вишкіл. Так очевидець з Підгаєцького району свідчив: “Виконуючи інструкції ОУН, в склад міліції увійшло багато молодих хлопців–українців. Наказ для них був такий: познайомитися зі зброєю. Відділи міліції були не тільки у Підгайцях, але і в навколишніх селах: Старе Місто, Галич, Сільце. Ці відділи існували недовго, до Народних Зборів Західної України,” після чого “міліціонери” під різними приводами покинули службу [231, с. 204]. Сама процедура “звільнення зі служби” у всіх місцевостях була досить простою через хаос в управлінні, який панував у перші повоєнні дні. Зокрема, не існувало ані офіційного списку міліціонерів, ані переліку осіб, які отримали посвідчення чи зброю. Онуфрій Максимів, який працював у відділі міліції в районі Цитаделі згадував, що “відійти з міліції було так само легко, як і до неї прийти: ніякі реєстри не велися, хто прийшов – діставав роботу, а не прийшов, то й не завважили. Одного ранку я залишився вдома і так скінчилося моє відношення до міліції [165, 40]”. Така ситуація із формуванням міліції була характерна для цілої Західної України. Вона впливала із реалій того часу і втілювалася як зі сторони українців, так і зі сторони нової влади, яка на початках свого урядування змушена була спиратися на місцеві кадри для охорони порядку та важливих об’єктів.

Масштаби опанування українськими націоналістами міліції в окремих місцевостях були досить значними. В. Харків, згадуючи події після приходу Червоної Армії, свідчив наступне: “В мойому селі створилася вже большевицька влада[:] міліція, і ревком. До речі кажучи ті

установи були обсажені в більшості нашими. Для приміру, Харчук Степан – засуджений на 5 років політв'язень за Польщі був начальником місцевої міліції. Одначе ходили вже чутки, що большевики починають цікавитися людьми політично заангажованими [38, арк. 13]”.

Також В. Чижевський, користаючи із своєї посади, призначав довірених людей на інші керівні посади: “Перші дні большевики майже не мішалися до адміністрації, ані не показуються. В той час обставив я всі села волости і сумежних сіл своїми людьми, так, що навіть як де були прокомуністичні елементи, не мали голосу. Подбав я, щоб своїми людьми була обсажена міліція. Двох з них були в міліції аж до 1941 р. Це Дяченко Петро, який [...] став начальником міліції [...] і Шумський Михайло [...]. Вони пізніше надавали тон у волості [7, с. 5]”.

Збереглися більш детальні спогади про створення української міліції у Львові. Українська “червона” міліція була створена під керівництвом членів ОУН у Львові. Її формування не було стихійною акцією активних громадян, а стало наслідком цілком офіційних рішень, які були прийняті “конференцією українських суспільних організацій”. Це зібрання проходило вночі з 21 на 22 вересня, відразу після вступу Червоної Армії у Львів. За словами одного із організаторів, члена ОУН “Володимира Кранського”, до офіційних обов’язків міліціонерів входила охорона українського населення від пограбувань та допомога втікачам, які планували втікати на Захід, а також збір (конфіскація) залишеної польською армією зброї [166, с. 135]. Крім того, українські формування стали протиставленням і захистом від польської та єврейської міліцій, до складу яких входили виключно місцеві комуністи, між ними навіть проходили бої [166, с. 136–137, 140–141]. Чисельність української міліції у Львові складала, за підрахунками “В. Кранського” близько 2.000 осіб. Це напіввійськове формування цілком автономно проіснувало приблизно тиждень, до того часу, коли червону міліцію у Львові повністю підпорядкували НКВС [166, с. 136, 143]. Інший член ОУН, Юрій Карманін,

відповідав за роботу міліції на Личаківській дільниці Львова. У спогадах він згадував, що в місті Львові за участі міліції ОУН велику частину конфіскованої зброї приховала [166, с.143].

Як вже зазначалося, процес вступу націоналістів у міліцію активізувався після отриманих від проводу наказів. Один із керівників ОУН на Дубенщині Винниченко спонукав “пролізти в міліцію, викликати довіру, точніше кажучи, замаскуватись і в потрібний момент зброю використати проти радянської влади [69, 9]”. Про подібні випадки на Радехівщині свідчили й інші підпільники: “Члени ОУН отримали вказівки, щоб вони самі й інші чесні українці ставали до праці в усіх установах – міській управі, пошті і т. ін. Хто хоче працювати в міліції, повинен повідомити про це свого організаційного зверхника і пройти окрему підготовку під керівництвом відповідного працівника Служби безпеки ОУН [200, с. 17].” Наведена вище цитата є певною мірою ідеалізацією стану справ. В дійсності, станом на 1939 р. Служба Безпеки в ОУН ще не була настільки ефективною, оскільки такий напрям був запроваджений в ОУН лише з лютого 1939 р. Першим керівником СБ став Богдан Рибчук, якого, проте, вже 20 березня арештували під час студентського Конгресу [279, с. 127]. Відповідно, в перші дні радянської влади не було і не могло бути розроблено певної програми підготовки членів ОУН для роботи в червоній міліції. Очевидно, все обмежувалося розмовою-інструктажем, узгодженням способів зв’язку і т. ін.

Після остаточного встановлення радянської влади на Західній Україні розпочалася детальна перевірка благонадійності працівників міліції. Тому більшість засланих членів ОУН не бажали привертати зайвої уваги до своєї довоєнної діяльності і звільнилися. Проте, навіть за короткий час своєї служби вони встигали налагодити канали постачання зброї та документів. Так, В. Чижевський згадував, що за час своєї роботи “виставляв людям, які втікали за кордон фіктивні посвідки, що вони походять із Заходу (із земель що припали німцям) і т.п. речі [7, с. 5]”. На

перших порах існування радянської влади на Західній Україні таких посвідчень було достатньо для будь-яких переміщень і навіть для легального виїзду в Генеральну Губернію: “Кордон перейшли ми зовсім легально, виказуючися перед большевиками посвідками, що вертаємося додому. Хто із групи не мав посвідки, тому з місця я виставляв на забраних бланкетах [7, с. 6]”.

Члени ОУН, які пройшли перевірку, продовжили працювати в міліції, і надалі допомагали організації, зокрема забезпечували чистими бланками документів для потреб нелегалів, найчастіше – паспортами [15, арк. 174]. У Львові, зокрема, через “коменданта одного із відділів” міліції Богдана Прийму (очевидно, начальника відділення) отримували зброю та паспорти, якими користувалися члени Крайового Проводу. Сам же Б. Прийма підробляв печатки радянських установ [15, арк. 6, 177]. Також відомо, що працівниця одного з паспортних відділень міліції у Львові (по вул. Городоцькій) Шведик (Шведяк?) Ірина була членом ОУН [15, арк. 207].

Протягом наступних двох років націоналісти, які залишилися працювати в міліції, постачали розвідувальну інформацію для ОУН. Про це свідчив, зокрема, Д. Сусік: “повітовий провід ОУН в усіх міліцейських станицях (п’ятьох) мав своїх хлопців, які [...] про все повідомляли провід [226, с. 48]”. Підтверджував значення роботи націоналістів–міліціонерів і С. Мудрик: “Дуже велике значення мало для ОУН те, що й серед міліції у Радехові були люди, які, крім подавання інформації, займалися розвідкою [412, с. 185]”. Збереглося багато й інших свідчень про наявність серед міліціонерів членів ОУН [71, с. 22–23].

Поряд з інформуванням та виробленням документів зафіксовані випадки більш активної допомоги. Так, в с. Чернихівці Збараського району комендантом міліції (існувала під назвою робітнича гвардія) працював член ОУН Данило Комар. В ніч на 19 грудня 1939 р., коли на Збаражчині

почалося повстання проти радянської влади, саме він забезпечував повсталих зброєю [65, с. 291].

Таким чином ОУН, використовуючи воєнний хаос, змогла заслати в органи міліції певну кількість своїх членів. Ті із них, які залишилися працювати в наступні роки вже на професійній основі, виконували важливу розвідувальну роботу.

Вже після остаточного встановлення радянської влади українські націоналісти розпочали акцію проникнення до інших державних органів. Для цього використовувалися три шляхи: 1) вибори, 2) участь в роботі радянських установ, 3) членство в комсомолі.

Найперше члени ОУН намагалися скористатися можливістю бути обраними під час всіх виборів, які проводилися на Західній Україні: делегатів Народних Зборів Західної України, депутатів до Верховної Ради 24 березня 1940 р. і депутатів до місцевих Рад – в грудні 1940 р. Найперше мова йшла про можливість бути обраними депутатом Народних Зборів Західної України, які проголошували возз'єднання із УРСР і СРСР. Процес висунення кандидатів, їх реєстрації як кандидатів та саме голосування були суворо контрольовані владою і завдяки цим виборам більшовики мали намір усунути від влади всіх неблагонадійних осіб. Тому, коли траплялися спроби висунути невігідних для нової влади кандидатів, їх просто не реєстрували або знімали з виборів за якимись формальними причинами. Зокрема, на виборах у Нападівському виборчому окрузі Кременецького повіту на Тернопільщині було обрано члена ОУН і відомого громадського діяча Олексія Арабського. Як згадував О. Гринько, політв'язень з 1941 р., “депутат Арабський не доїхав до Львова. Вже у Кременці, де збиралися депутати повіту його слід пропав.” Пізніше стало відомо, що він був арештований НКВС [351, с. 293].

Натомість В. Чижевський згадував, що під час виборів до Народних Зборів Західної України в його місцевості вдалося кампанію провести повністю за планами ОУН: “в терені моєї праці були обрані свої люди,

члени ОУН, так, як ми цього хотіли. Це були: Луцький Олександр, Сеньків Михайло (заст. обл. провідника) і один селянин, якого прізвища не пригадую [7, с. 5]”. Відомо, що ще один член ОУН – Євген Кисільчук з села Дермань Перший Здолбунівського повіту на Рівненщині також став депутатом Народних Зборів [69, с. 9].

Радянські джерела вказують, що намагання членів ОУН бути обраними депутатами Народних Зборів було частиною своєрідної легальної боротьби за незалежність. Згідно отриманих даних, депутати-націоналісти планували під час Зборів проголосити незалежність Західної України, а не приєднання до УРСР [65, с. 289]. Але через суворий контроль за проведенням виборів зірвав такий план.

Попри залучення до вибору “потрібного кандидата” Червоної Армії, нові керівники змушені були рахуватися, особливо на перших порах, із думкою населення та створювати видимість демократії. Так, 28 вересня 1939 р. було випущено звернення командуючого Українським фронтом С. Тимошенка “До трудящого населення Західної України”. У ньому закликалися населення створювати в містах Тимчасові управління, а в повітах і селах Селянські комітети. Як було зазначено у зверненні, “Селянські Комітети – є Ваша влада. Вони створюються самим народом на демократичних началах,” а тому закликалися: обирати “своїх кращих представників, вірних і відданих до кінця своєму народу [71, с. 17]”.

Вже після оформлення входження Західної України до СРСР, на початку лютого 1940 р. вийшла постанова ЦК КП(б)У, в якій дозволялося “внаслідок відсутності колгоспів на території західних областей Української РСР встановити, що право висування кандидатів у депутати в сільських місцевостях здійснюють поряд з обласними і районними органами громадських організацій і товариств трудящих – загальні збори селян по сільських Радах [289, с. 211–212]”. Завдяки цим уступкам з боку більшовиків, деяка кількість членів ОУН були обраними до органів влади різних рівнів.

Хоча, контроль з боку радянських органів був настільки пильним, що у виборах березня, а тим більше – грудня 1940 р. шанси зареєструвати та обрати кандидата, який не був повністю лояльним до нової влади, були досить невеликі. У той час радянське керівництво всіма можливими методами намагалася обмежити можливість для мешканців західних областей працювати у складі будь-яких новостворених органів влади. Для цього зі східних областей скеровувалися відповідні спеціалісти, або просто ідеологічно надійні працівники [69, с. 18–30]. Але така політика відразу ж викликала негативне ставлення до приїжджих спеціалістів, які насправді не відрізнялися високим рівнем освіти чи кваліфікації; часто зі сходу відряджали працівників, яких просто хотіли “позбутися” [384, с. 101–102]. Крім того, недовіра до місцевих працівників демонструвала розходження показового радянського демократизму із дійсним станом справ. Тому незабаром довелося залучати місцевих жителів до управлінської роботи, з чого і скористалася ОУН.

Є багато свідчень радянських джерел про наявність на різних постах державної влади та радянських організацій націоналістів. Щоправда, невідомо, наскільки ці дані є достовірними. Відомими є факти, коли в 1939–1941 рр. до “націоналістів” зараховували не тільки членів чи симпатиків ОУН, але й тих людей, які за часів Польщі просто належали до українських організацій чи партій, або ж насмілювалися привселюдно критикувати якісь події в СРСР. У зв’язку з цим наведемо характерний випадок на Станіславщині. До колишнього голови “Сокола–Батька” Михайла Хронов’ята наприкінці вересня зайшов співробітник НКВС і “запитав, чи до нашої організації належать поляки і жиди. На це я відповів, що поляки і жиди не мають жодного інтересу належати до нашої організації, бо у них є свої подібні... Він на це: “Это значит, что “Сокол–Батько” националистическая организация!”. І не допомогли йому ніякі пояснення, що тут зовсім інше становище, ніж у Советах [240, с.15]”.

В радянських джерелах знаходимо інформацію про те, що українські націоналісти перебували на керівних постах місцевих органів влади у різних селах: Сихів і Чернятино Городенківського району, Римне Долинського району на Станіславщині – керівники селянських комітетів, Хітар Лавочнянського району Дрогобицької області (біля кордону із Угорщиною) – голова сільради Сіньович належав до ОУН. Членами ОУН були голови сільрад Полянок Жаб'ївського (тепер – Верховинського) району, одного із сіл Гвоздецького районів і секретар сільради у Хорцевій [71, с. 21–22, 25–26]. Ще один член ОУН – Василь Онишко – працював секретарем сільської ради с. Дорнфельд Львівської області [313, с. 462].

Цікавими є дані наявності українських націоналістів у різних державних установах по Дрогобицькій області. Так, на керівні посади було призначено понад 8.000 осіб, як приїжджих, так і місцевих. Радянські джерела зазначають, що понад 3.000 осіб із числа працівників офіційних установ підозрювали у приналежності до “ворожих елементів” [Ярош, 46]. Крім того радянські діячі були схильні власні недоліки у роботі пояснювати саботажами і протидією націоналістів [478, с. 39–40]. Тому, на нашу думку, така кількість не просто неблагонадійних, а відверто ворожих до режиму працівників є перебільшена.

В окремих районах в органи влади дійсно потрапило дуже багато членів та симпатиків ОУН. Зокрема, на Радехівщині ситуацію описували наступним чином: “Через кілька місяців урядування советської влади виявилось, що серед нових працівників майже в кожній установі ОУН має своїх людей [412, с. 185]”. Ці ж дані підтверджує В. Лобай: “ми мали всюди в советській адміністрації своїх людей, але тільки таких, які ще не були нічим скомпромітовані: у сільрадах, у міліції, районі [185, с. 53]”.

На Волині один із відомих діячів ОУН Ростислав Волошин одноголосно був обраний секретарем селянського комітету в с. Озеряни Дубнівського повіту, став одним із організаторів транспортної профспілки на місцевій залізничній станції і очолив дільничну виборчу комісію по

виборах до Українських Народних Зборів. Його ж побратим Олекса Скоропад також очолював селянський комітет в Дермані Першому, де було обрано Євгена Кисільчука, про якого мова йшла вище [69, с. 9].

Завдяки проникненню в радянські державні установи, українські націоналісти мали змогу отримувати цінну розвідувальну інформацію. Так, І. Скоп'юк свідчив, що в січні 1940 р. він зустрівся із Миколою Пуксою, одним із членів ОУН, який був із ним на організаційному зв'язку. М. Пукса передав список націоналістів, які сиділи в Луцькій тюрмі (“приблизно людей на двадцять”). Отримав цей список через дівчину, до якої залицявся М. Пукса і яка раніше працювала в тюрмі [11, арк. 363]. Така інформація дозволяла забезпечувати від репресій всіх членів ОУН, які були відомі арештованим, тобто локалізувати можливі провали.

В кампанії проникнення українських націоналістів в радянські структури, окремо виділяється вступ до комсомолу. Значення участі українців в комсомолі було подвійним. Нова влада такі випадки використовувала із пропагандивною метою для демонстрації лояльності та співпраці із більшовиками. При цьому зверталось увагу на залучення до комсомолу найкращої молоді, яка повинна була в майбутньому ідеологічно впливати на однолітків. Натомість українці використовували комсомол як своєрідний засіб для отримання пільг та захисту від репресій.

Д. Куп'як, як активіст громадського життя в Буському районі стикнувся із агітаційною кампанією вступу до комсомолу. Так, агітатори, “на своїх нудних мітингах... постійно наполягали, щоб молодь вступала до комсомолу, бо... лише комсомолец має перспективи на майбутнє в нашій країні.” Звичайно, що така тактика не мала успіху. Коли ж траплялися випадки вступу, “великої користі з них для комсомолу не було: то був морально звихнений елемент, який не мав жодного впливу на нашу свідому молодь.” Після провалу тактики масового набору агітатори “почали вишукувати з-поміж молоді передові одиниці та примушувати їх вписуватися до комсомолу, аби змусити інших робити те саме [177,

с.102]”. Відмова від прямої пропозиції членства могла закінчитися арештом [177, с.102–108]. Сам Куп’як протягом довшого часу не мав зв’язків із проводом, тому відмовився від пропозиції вступу до ВЛКСМУ і змушений був перейти у підпілля.

Подібно описував ситуацію із вступом до комсомолу Степан Петелицький, член ОУН із Золочівщини: “[...] агітували мене та інших українців вступати в комсомол. Я відмовився. Через цю відмову, восени 1940 року я втратив роботу в кооперативі [208, с. 24]”. Підтверджує випадки погоні за чисельними показниками при формуванні комсомольських організацій і С. Мудрик: “Кожну молоду людину примушували записуватися до комсомолу, при тому обіцяли добру роботу або якісь пільги [412, с. 182]”. Відомі й інші свідчення про членство націоналістів у комсомолі [194, с. 345].

Після перших перевірок на благонадійність та перших арештів українських націоналістів, які почали працювати у новому державному апараті, ОУН швидко змінила тактику проникнення в радянські установи. Нову ставку було зроблено на нових членів організації, яких заохочували вступати до комсомолу. Таке рішення прийнято було приблизно на початку 1940 р. на крайовому рівні. Вже влітку 1940 р. І. Климів на нараді із обласними керівниками зобов’язував до засилання окремих членів ОУН до комсомолу, бо “всюди потрібно мати по кілька засланих до комсомолу розумних хлопців і дівчат, які, однак, не повинні знати один про одного. Крім того, треба ставити справу так, щоб від вступу молоді до комсомолу він [комсомол – Т. Г.] не мав ніякої користі [200, с. 25]”. Для підтвердження цілеспрямованого з боку ОУН характеру скерування до комсомолу українських націоналістів, наводимо приклад Осипа Дяківа. В березні 1940 р. він, будучи учнем Бережанської гімназії вступив до комсомолу і отримав комсомольський квиток №8943455. Але на той час О. Дяків вже два роки був членом ОУН і з 1939 р. став заступником референта розвідки Бережанського району Івана Майчука–“Богуна” [333,

с. 33]. О. Дяків у комсомолі проводив активну діяльність, прикриваючи нею розвідувальну роботу.

Для членів ОУН такі зв'язки з комсомолом були корисними і з огляду на комсомольські квитки, які виконували роль посвідчення особи та були підтвердженням благонадійності власника. Зокрема, Крайовий провідник Д. Мирон завдяки своєму комсомольському квитку міг безперешкодно їздити поїздами [19, арк. 275].

О. Ткачук визнає, що ОУН досягнула успіхів у питанні делегування свідомої молоді до комсомолу: "...в деяких селах західних областей України комсомольські організації були засмічені націоналістами", які повинні були "пролазити в комсомольські та інші молодіжні організації і розкладали їх зсередини", а окремі сільські комсомольські організації повністю склалися із "ОУН–"ЮНАКІВ"[478, с. 38].

Можна констатувати, що українські націоналісти на перших порах досить легко здобували відповідальні пости у новій владі. Однією з головних причин цього було те, що новий державний апарат потребував україномовних кадрів. Крім того, новоприбулі радянські функціонери не справлялися із своїми обов'язками. В результаті, нова влада в перші місяці не могла не те що боротися із своїми противниками, але й навіть організувати нормальне повсякденне життя громадян. В радянських органах влади націоналісти виконували насамперед розвідувальні функції. Вони ж неодноразово звертали увагу на обставину, що приїжджі працівники ставляться прихильно до української незалежницької ідеї [412, с. 184-185; 226, с. 54]. Проте вони також дійшли до висновку, що справжній центр прийняття рішень в радянській державі перебуває далеко за межами України. Це виключало будь-які майбутні спроби порозуміння чи компромісу із радянськими партійними функціонерами.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що після закінчення воєнних дій актив ОУН визначив головні завдання для підпільної діяльності у нових умовах. Було вирішено продовжувати розвиток організації в умовах

радянського режиму та взято курс на підготовку повстання. Доцільність такого кроку стала однією із суперечностей між Проводом Українських Націоналістів Андрія Мельника та Революційним Проводом Степана Бандери. В результаті виник конфлікт та розкол ОУН; крайові осередки в силу об'єктивних та особистих причин підтримали РП ОУН.

Виконуючи заплановані завдання, крайове керівництво ОУН провело велику роботу по відновленню, розбудові та вишколу підпільної мережі. Для посилення організації, із території Генеральної Губернії скеровувалися досвідчені члени ОУН, які проводили організаційну, вишкільну та військову роботу. Станом на червень 1941 р. чисельність ОУН на території УРСР складала від 22 до майже 50 тис. членів та прихильників, осередки ОУН діяли у більшості населених пунктів західних областей та були засновані у багатьох східних. Серед націоналістів велику частину складала молодь, яка не була запідозрена в приналежності до ОУН. Окремо в організації виділялися нелегали – особи, які перебували в підпіллі; саме вони виконували основну частину організаційної роботи.

Крайовий провід ОУН велику увагу приділив вишкільній ділянці в ОУН: всі націоналісти проходили організаційні, ідеологічні, українознавчі та інші вишколи. Також українські націоналісти створили можливості для видання різних видів літератури: ідеологічної, політичної, пропагандистської.

Одним із важливих напрямків діяльності ОУН стала акція проникнення в органи влади. Націоналісти ставали депутатами, секретарями і головами місцевих рад, йшли працювати в міліцію та вступали в комсомол. На своїх постах вони, як правило виконували розвідувальні функції. Ця акція була досить успішною та проходила у всіх західних областях України.

РОЗДІЛ IV

ПІДГОТОВКА ДО ПОВСТАННЯ ПРОТИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

4.1. Військово-мобілізаційна підготовка

В своєму плануванні боротьби проти радянського режиму українські націоналісти виходили із оцінки міжнародної ситуації в тодішній Європі. Поділ Польщі, на стороні якої виступали Англія та Франція, швидка окупація європейських країн, поява нових держав засвідчували мінливість кордонів та зміну договорів. Також союз Німеччини і Радянського Союзу розглядався як явище вимушене і тимчасове. Про це неодноразово заявляли і самі німецькі військові. Тому всі члени ОУН були свідомі неминучості конфлікту між учорашніми союзниками [131, с. 212].

Актив ОУН, який згодом сформував Революційний Провід, поставив завдання скористатися із наявної ситуації та докласти максимальних зусиль для здобуття незалежності. Українські націоналісти вбачали єдиним можливим способом досягнення мети формування власних збройних сил. На території Радянського Союзу такими українськими військовими формуваннями повинні були стати партизанські загони.

Вище вже йшла мова про те, що на території Генеральної Губернії озвучував заклик до підготовки повстання С. Бандера. Натомість є підстави вважати, що саме “Лопатинський”, спираючись на свій досвід та авторитет діючого керівника крайової структури, виступав головним прихильником боротьби проти СРСР саме у формі повстання. Вже в листопаді 1939 р. В. Тимчій перед своїми співробітниками в Крайовій Екзекутиві поставив завдання проводити як організаційну роботу (тобто відновити та розвинути підпільну мережу ОУН), так і розпочати активну військову діяльність, спрямовану саме на підготовку повстання [16, арк. 96]. При цьому знаємо, що в жовтні В. Тимчій перебував в Кракові, але там

не отримав жодних вказівок щодо діяльності крайової структури від членів Проводу. Тобто рішення про повстання прийняв “Лопатинський” самостійно, без узгодження з ПУН. Можливо, на його думку вплинуло перебування в Кракові в товаристві С. Бандери [163, с. 269], але на той час ОУН перебувала у стані невиясненості щодо своїх подальших планів. Зрештою, С. Бандера на той час не мав повноважень віддавати накази В. Тимчію.

Вже під час наступного візиту до Кракова, в січні–лютому 1940 р. потреба повстання була остаточно узгоджена із С. Бандерою, як речником “крайовиків”. Члени ПУН і надалі перебували у стані вичікування та не запропонували свого плану роботи, тому вся ініціатива та відповідальність за роботу покладалася на членів крайового керівництва.

У свідченнях члена військового штабу ОУН В. Гриніва–“Кремінського” згадано, що остаточно рішення про підготовку повстання було обговорено, прийнято і оголошено широкому загалу С. Бандерою та В. Тимчієм після їхнього візиту до А. Мельника в Рим, який відбувся в січні 1940 р. Він, зокрема, згадував, що після приїзду із Риму було прийнято рішення створити повстанський штаб в Кракові [16, арк. 221]. Тому В. Гринів прийшов до висновку: ““Лопатинський” і Бандера мені не казали, які конкретні вони отримали завдання від Мельника, але роблячи висновок з їх практичних заходів я думаю, що Мельник дав їм вказівку про підготовку збройного повстання проти Радянської влади [16, арк. 232]”. Як ми сьогодні знаємо, насправді ініціатива активізації діяльності ОУН та підготовка повстання проти радянської влади поруч з іншими, стали одними з основних розбіжностей між сторонами конфлікту в ОУН. Тобто А. Мельник навпаки, якраз був противником підготовки повстання. Навіть більше – в грудні 1939–січні 1940 рр. ПУН видав директиву, яка зобов’язувала утримуватися від активних дій на території західних областей УРСР для запобігання непотрібним втратам. Натомість

націоналістам доручалося підготовку повстання приурочити до німецького нападу [67, с. 337].

Ще один факт вказує на непричетність до планів повстання ПУН: на час створення Революційного Проводу 10 лютого 1940 р. до України вже вирушили члени Першого пробойового відділу. Згідно з спогадами Б. Казанівського, саме Бандера затверджував його членів. Також він же визначав завдання для роботи і проводив інструктаж [158, с. 118].

Можливо, що В. Гринів–“Кремінський” був непоінформованим про деталі поїздки в Рим, оскільки перейшов кордон в другій половині березня. На той час існувало сподівання, що вимоги Революційного Проводу будуть прийняті. З іншого боку, припущення, яке висловив “Кремінський” щодо позиції А. Мельника в питанні повстанської роботи, було висловлене під час допиту в НКВС. Тому В. Гринів або дійсно не знав детальних обставин поїздки, або намагався (що також можливо) приховати дійсний стан речей і заплутати слідство.

Таким чином, спочатку вся діяльність ОУН на території Західної України проходила без узгодження із ПУН, під керівництвом місцевих Екзекутив (мова йде про Крайові Екзекутиви ЗУЗ і ПЗУЗ, а також керівництво ОУН нижчих рівнів). Ця робота особливо активізувалася після того, як 10 березня в Кракові за ініціативи РП ОУН було створено повстанський штаб, який очолив Дмитро Грицай–“Сірко”.*

Що стосується крайової організації, то відповідно до інструкцій, які були отримані наприкінці березня 1940 р. від В. Гриніва–“Кремінського”, КЕ ОУН підпорядковувалася Революційному Проводу. Тим самим крайова структура уникнула участі в конфлікті та дискусій щодо правильності позицій. Вся робота ОУН на території СРСР була скерована в напрямку

* Склад штабу був наступний: Олекса Гасин–“Тур” (заступник начальника з оперативних справ), Володимир Гринів–“Суп” (заступник начальника з організаційних справ), Лев Харкевич–“Цабай” (помічник Гриніва), Микола Лебідь–“Чорт”–“Вільний”–“Ігор” (керівник військової розвідки), Осип Карачевський–“Свобода” (керівник військового навчання), Роман Шухевич–“Щука” (керівник кур’єрського зв’язку), Гошовський (технічне забезпечення зв’язку), Лев Зацний–“Вік” (помічник Шухевича), Павло Клим (керівник військового постачання), Василь Кук–“Медвідь” (керівник загального постачання, Євген Врецьона (керівник санітарного напрямку) [16, арк.187–188].

підготовки збройного повстання. Для цього на засіданні 24 березня 1940 р. при військовому референтові створювався крайовий військовий штаб. Завдання штабу полягали у розробці планів та підготовці напрямних повстання, а також організація школи підготовки військових фахівців [16, арк. 122]. Деякі пости штабу співпадали за обов'язками із аналогічними в КЕ ОУН: керівник штабу С. Новицький–“Вій”, заступник начальника штабу – В. Гринів–“Кремінський”, організаційний референт – С. Ніклевич–“Вірко”, референт розвідки – О. Мацілінський–“Мацько”, референт вишколів і мобілізаційної роботи – Я. Горбовий–“Буй”, референт пропаганди – Д. Мирон–“Селюк Мирон”, референт постачання (або, як у документі – керівник підпілля) – Онуфрій Максимів–“Кривоніс” [16, арк. 197–198]. Керівником відділу зв'язку штабу планували призначити Василя Зеленого–”Шпака”–“Василя”–“Зенка” [17, арк. 97зв.].

На цьому ж засіданні було також оголошено, що на наступній нараді, запланованій на 15 квітня, буде обговорюватися час початку повстання [16, арк. 104]. Крім того, члени військового штабу отримали доручення до 15 квітня скласти план озброєння членів ОУН, проведення військових вишколів та вивчення санітарної справи [16, арк. 103].

Як вже зазначалося, вже в листопаді 1939 р. на одній із зустрічей Крайовий Провідник В. Тимчій вперше поставив своєму заступнику О. Грицаку завдання готуватися до масового повстання проти радянської влади. Зокрема, було доручено: “творити повну Краєву Екзекутиву, яка моглаби діяти і в скорому темпі (докладно протягом 3–4 місяців) приготувитись під кожним оглядом до зриву:

а) створити військовий штаб, який мавби приготувити подрібний плян праці й керувати нею. До штабу мають увійти люди фахово військові і провідник Краєвої Екзекутиви ОУН.

б) поробити старання і підшукати джерела набування зброї.

в) переводити військові вишколи в цілі створення фахово–військових інструкторів.

г) створення курсів санітарних для вишколу санітарного членів.

г) будівництва радіонадавчих апаратів і в тій цілі підшукати фахових людей [16, арк. 119]”.

Дане свідчення важливе з огляду на декілька моментів. По перше, станом на листопад 1939 р. крайове керівництво ОУН визнавало відсутність надійного постачання озброєння. По друге, В. Тимчій непрямо визнав важливість скоординованих дій повстанців різних місцевостей, оскільки озвучив потребу рацій (радіонадавчі апарати). По третє, ОУН, запланувавши повстання, не узгоджувала свої дії з Німеччиною, оскільки проблеми озброєння можна було вирішити силами Вермахту. Крім того, О. Грицак повідомив, що “Тимчій сам вибирався закордон, щоби порозумітися з Проводом [тобто Проводом Українських Націоналістів на чолі з А. Мельником – Т. Г.] в тій саме цілі і на випадок інших чи розбіжних думок переважити у рішенню. Між іншим Тимчій мав поладнати за кордоном справу грошевої підмоги і висилку потрібних матеріалів та військових спеців [16, арк. 119]”. Із наведених слів знову бачимо, що станом на листопад 1939 р. навіть Крайова Екзекутива не була підготовлена до широкої повстанської діяльності і потребувала допомоги, зокрема, кадрової, із-за кордону.

Важливо, що термін виконання цих інструкцій був визначений 4 місяці, але неодноразово В. Тимчій застерігав від надмірних сподівань на війну весною 1940 р. [15, арк. 70зв.]. Проте не виключаємо, що саме планування готовності крайової структури до повстання на весну 1940 р. могло бути досить умовним, без прив'язки до істинних планів. На нашу думку, 3-4-х місяців, виділених “Лопатинським” на підготовку масового повстання, було недостатньо із кількох причин. По перше, навіть у березні–квітні 1940 р. мережа ОУН ще не була остаточно відновлена після масового переходу закордон розконспірованих членів. Зрештою, на засіданні 24 березня повинні були тільки обговорювати питання дати

повстання. Як бачимо, ОУН насправді не була готова розпочати повстання вже весною 1940 р.

По друге, члени організації не мали належного військового вишколу, а також не були забезпечені озброєнням. По третє, на випадок активних повстанських дій на Західній Україні ті члени ОУН, які перебували на території Генерал–Губернаторства, не надали б суттєвої допомоги повсталим через свою невідповідність. Тобто будь–які збройні виступи не мали передумов до масовості.

Проте радянські органи отримали інші дані, коли на початку грудня 1939 р. при переході кордону на території Рава–Руського прикордонного відділу НКВС був затриманий зв'язковий до Крайової Екзекутиви Василь Глух–“Андрусин Андрій” [17, арк. 241]. Як зазначено в документах НКВС, В. Глух передав інструкцію членам ОУН для роботи на ЗУЗ. Вказівки, які скерували з Кракова,* зводилися негайної активізації роботи і підготовки повстання. Крім того, в цій інструкції, за даними НКВС, було зазначено: “Организация украинских легионов проведена полностью, они готовы к выступлению против СССР [67, с.336]”. Даний документ викликає застереження: жодне інше джерело не відображає такої готовності українських військових загонів на території Генеральної Губернії. Навіть більше – станом на грудень 1939 р. закордоном загострилися суперечності між членами ПУН, які зайняли вичікувальне становище щодо роботи на території СРСР і групою “крайовиків”. Тобто націоналісти на території Генеральної Губернії не мали змоги взятися за підготовку повстання. Тому припускаємо, що інформація арештованого В. Глуха була усною і швидше відображала бажаний, а не дійсний стан справ.

Ще один факт, який свідчить про неготовність повномасштабного повстання зимою 1939–1940 рр.: на згадуваній зустрічі В. Тимчія і

* Згідно радянських документів, в грудні 1939 р. всією роботою на території Генеральної Губернії керувала так звана “краківська екзекутива” під керівництвом С. Бандери. Членами екзекутиви НКВДисти вважали Д. Гриця, М. Лебеда, Р. Шухевича, а також членів ПУН Р. Сушка, Я. Барановського та О. Бойдуника [67, с. 335–336].

О. Грицака, в листопаді 1939 р. було заявлено зброю для повстання, яку облікували на той час. В розпорядженні націоналістів було 45–50 кулеметів, 5.000 гвинтівок і багато патронів. Крім того, в одній з округ зберігали в розібраному вигляді 4 літаки. Такий стан озброєння визнавався обома співрозмовниками недостатнім для великого повстання [16, арк. 97].

Оскільки велике значення мала особа Крайового провідника В. Тимчія–“Лопатинського”, то потрібно нагадати, що його саме він організував повстання проти Польщі у вересні 1939 р. [140, с. 562]. Тому і в питаннях, які стосувалися повстанської боротьби орієнтувався найкраще. Мали значення й особисті якості “Лопатинського”: “Тимчій був людиною широкої вдачі, енергійний, ініціативний, повний розмаху, жадний слави, людина амбітна о великих аспіраціях на майбутнє. Позатим був великий оптиміст... [16, арк. 118зв]”. В. Тимчій був особисто знайомий із націоналістами, які складали актив “крайовиків” у Кракові, а С. Бандеру беззастережно визнавав за авторитетного провідника. Даний факт має важливе значення, оскільки в ОУН, як структурі підпільного типу, часто велику роль відігравали особисті якості її членів та взаємовідносини довіри між ними. Саме від їхньої ініціативності та фаховості залежала вся подальша доля організації та визвольної боротьби. У питанні повстання обоє керівників були одностайні, як і одностайно виступали за невідкладність повстання.

Можливо, короткі терміни підготовки, які визначили провідники українських націоналістів, були спричинені першими діями радянської влади: зовнішньою українізацією поряд із знищенням організованого українського національного життя, початком масових арештів та депортацій. Масштаби каральних дій НКВС перевищували поліційний терор в Польщі, який був відомий членам ОУН. Тому ці дії радянських органів влади у певний момент спонукали до виконання плану дій на випадок масових репресій. Цей план С. Бандера описував наступним чином: “Якщо большевики розпочали масове винищування чи

виселювання національного активу на окупованих західних землях, щоб знищити головну базу організованого руху, тоді ОУН повинна розгорнути широку революційно-партизанську боротьбу, не дивлячись на міжнародну ситуацію [111, с. 445]”. Можливість повстання, яке б розпочалося незалежно від ступеня готовності, також обговорювалося в крайовому проводі. За словами Б. Івашківа В. Тимчій говорив, що до вимушеного повстання могли призвести дві події. По перше, масові вивози населення. Тоді націоналісти “разом з масами вже в розпуці мусілиби зробити повстання.” А по друге, початок війни Німеччини проти СРСР також мав стати сигналом до повстання [15, арк. 71].

Ще одну вірогідну причину форсування підготовки повстання у таких несприятливих умовах назвав під час допитів в НКВС Лев Харкевич, один із членів ОУН, якого Революційний Провід скерував для підготовки військового повстання. Він, зокрема, свідчив, що члени ОУН в Кракові проходили теоретичну підготовку (вишкіл) з різних питань партизанської роботи. Однією із важливих тем була історія повстанського руху проти більшовиків на Наддніпрянщині. Зокрема, були прочитана лекція “Історія повстанської боротьби Петлюри з більшовиками” (лектор – не ідентифікована особа у військовому ранзі сотника, прізвище якої починається на Н.) і аналітична доповідь “Про недоліки минулого повстанського руху” (лектор – В. Гринів–“Кремінський”) [17, арк. 145]. В ході обговорення тем, члени ОУН дійшли до висновку, що однією із причин перемоги більшовиків над повстанськими рухами на Україні в 1920–х і в 1930–х роках стало затягування із початком масової боротьби. Це призвело до спаду активності повстанців і всього населення, а також дало можливість радянській владі провести контрзаходи.

В грудні 1939 – січні 1940 р. в кількох повітах та районах західних областей відбулися локальні повстання, які свідчили про високий ступінь радикалізації населення та його готовність до боротьби проти радянського режиму. На сьогоднішній день маємо неповні і суперечливі дані про ці

збройні виступи, зокрема, про чисельність та озброєння підпільників у різних районах, про ініціаторів акції та про завдання, які ставили перед собою повсталі. Найбільше інформації збереглося про повстання ОУН в Збараському повіті.

Так, відомо, що його початок був запланований в ніч на 19 грудня 1939 р. Очолювали його Василь Добротвор, Комендант та повітовий провідник ОУН Михайло Данилевич [65, с. 289]. Повстанські загони формувалися в Збаражі та в декількох селах навколо міста: Чернихівці, Кобилля, Іванчани, Розношинці, Лисичинці [65, с. 290-292], Курники [70, с. 11] та Верняки [70, с. 12]. Згідно плану, повстання передбачало три стадії:

- 1) захоплення влади на місцях, оголошення мобілізації та формування ударних груп;
- 2) захоплення районного відділення НКВС, подальше захоплення влади у місті за допомогою підкріплення із навколишніх сіл;
- 3) наступ на Тернопіль, об'єднання з іншими повстанцями та поширення повстання на інші області [65, с. 290-292].

Опис планів повстанців викликає запитання щодо їх реалістичності. Відомо, що Організація Українських Націоналістів ще не відновила свою мережу у повному обсязі, відповідно, чільники ОУН не могли будувати настільки далекосяжних планів без належної підготовки. Крім того, дії збараських націоналістів не були узгоджені з іншими районними організаціями. Про це свідчить бажання об'єднатися з іншими повстанцями при наступі на Тернопіль, але достовірних даних про виступи повстанців у інших районах немає. Відомо тільки що члени ОУН Вишневецького району планували також на 19 грудня 1939 р. подібну повстанську акцію [67, с. 21-22]

В ході допитів заарештованих учасників повстанських загонів було отримано інформацію про мету і завдання повстанців. Згідно з

інформацією, яка подана в доповіді начальника управління НКВС по Тернопільській області О. Вадіса за січень 1940 р., повстанці не мали на меті скинути радянську владу. Радянських функціонер стверджував, що учасники загонів цілком усвідомлювали нерівність сил. Натомість дана акція була перш за все пропагандивною, і виконувала виключно політичні завдання. Зокрема, цитуються слова невідомого учасника повстання, зашифрованого в документі під позначенням “Б”*: “Радянська влада скрізь в пресі пише, що українське населення активно допомагає в організації Радянській владі на території Західної України і підтримує комуністичну партію і Радянську владу, тому ОУНівці не могли і не мали права виступати закордоном від імені українського народу, який населяє Польщу, для них потрібні були яскраві факти вияву незадоволення Радянською владою зі сторони українського населення, ось з якою метою і було організовано збаражський виступ проти Радянської влади, про нього на третій день знали закордоном, цього і потрібно було закордонному проводу ОУН [67, с. 25-26]”*.

Повстання в Збаразькому районі викликає різні запитання, спричинені протилежними свідченнями. Зокрема, як свідчить один із учасників Данило Скалецький із с. Чернихівка: “перед святом Миколая провідники молоді Збаражчини і Тернопільщини отримали повідомлення про майбутнє повстання. В селі знали про це всі люди [70, с. 11]”. Таке недотримання конспірації призвело до того, що органи радянської влади були поінформовані про підготовку збройного виступу. Навіть на засіданні бюро Тернопільського обкому КП(б)У було зроблено зауваження бюро Збаразького повіткому КП(б)У на неприпустимість “благодушного

* Очевидно, мова йде про Бригадера Михайла. Такий висновок робимо на підставі вивчення супровідного листа наркома держбезпеки В. Меркулова датованого 28 серпня 1944 р., в якому подано короткий опис-“орієнтування” про організації українських націоналістів. В документі Бригадера Михайла названо одним із організаторів збройного повстання. М. Бригадеру приписують наступні слова: “эти выступления должны были продемонстрировать перед заграницей “яркие факты того, как украинское население принимает советскую власть” [67, с. 337]. Очевидно, пояснення причин повстання, яке надав М. Бригадер, було найбільш правдоподібним для радянських органів, тому його цитували в загальних документах.

* Текст подано в зворотньому перекладі автора, зі збереженням стилістики та знаків пунктуації.

ставлення, яке виявилось в нереагуванні на сигнали, що надходили з місць, та невжиття заходів, що забезпечили б простеження положення, що трапилося в ніч з 17 на 18 грудня ц.р. [70, с. 11]”. Якщо витлумачити мову радянських документів, то доходимо до висновку, що партійні діячі Збараського повіту навіть не допускали, що може бути організована якась масова акція протесту проти радянської влади. У той же час органи НКВС, згідно з свідченнями Д. Скалецького, у деяких селах радянські органи встигли провести контрзаходи. Виглядала ситуація наступним чином: “Біля клубу звели соломку. Розставили пости біля дзвіниці, як тільки буде даний приказ, вогонь спалахне, це сигнал до повстання... Тихенько під’їхала легкова машина, а з нею вантажна з червоноармійцями з рушницями в руках. Вони арештували 3–х чоловік... Тоді від’їхали на Збараж, звідкіля чути було кулеметні вистріли. В селі всі з переполоху розбіглись [70, с. 11–12]”. З опису епізоду в с. Чернихівка зі слів учасника подій можна зробити висновок про неякісну підготовку самої акції, зокрема про повну відсутність конспірації та низький бойовий рівень учасників, багато з яких були на наступний день арештовані. З іншого боку, у доповіді військового спеціаліста – начальника обласного управління НКВС О. Вадіса – знаходимо визнання професійності дій повстанців: “Выступление было организовано по всем правилам военного искусства: подразделения во главе с командиром, план нападения на НКВД, советские учреждения, разведка, связные, заслоны и т. д. [70, с. 26]”. Таку суперечність в оцінках ми наразі не можемо пояснити. В будь-якому разі, повстання в Збараському повіті 18 грудня 1939 р. було придушене, а його керівник Данилевич Михайло перейшов у підпілля, виїхав до м. Станіслав, де проживав під прізвищем Рубинського Василя Петровича до свого арешту по іншій справі восени 1940 р. [19, арк. 301].

В доповіді О. Вадіса також згадується про свідчення заарештованого “С”, який заявив, що “организации Тарнополя, Погаецкого и Бережанского уездов подготовлены к восстанию, которое все же будет

начато в 1940 г. [70, с.22]”. І дійсно, були зафіксовані спроби організації масових збройних виступів проти радянської влади в Бережанському, Кременецькому, Вишневецькому, Копичинському, Бучацькому і Заліщицькому повітах Тернопільської області та в Стрийському, Жидачівському і Миколаївському повітах Дрогобицької області [478, с. 50, 64, 67, с. 21–22].

Відомо також, що в січні 1940 р. в м. Чортків Тернопільської області також відбулися скоординовані збройні напади на військові об’єкти та на деякі державні установи. Вони не набули характеру масового повстання через випереджаючі репресії з боку НКВС. Зокрема, за причетність до події у Чорткові акції було арештовано 128 осіб [478, с. 64]. Щодо подій у Чорткові, то О. Ткачук вважає, що їх організаторами були члени ОУН. Проте інші дослідники стверджують що його намагалися організувати польські підпільні організації в січні 1940 р. Метою повстання мало б стати створення своєрідного “коридору” для того, щоб втекти закордон і там вести боротьбу за незалежність Польщі [281, с. 66–78]. Можливо, О. Ткачук допустився помилки, і не врахував існування польських нелегальних організацій, приписавши їхню акцію українським націоналістам. Зрештою, малоімовірно, щоб повітове містечко стало своєрідним центром дій українських і польських повстанців.

На думку радянських органів, “збройний виступ українських націоналістів в Збаразькому повіті в грудні 1939 року, організовано за прямою вказівкою закордонного проводу ОУН [70, с. 25]”. Цей висновок вважає правильним і В. Сергійчук [70, с. 12]. Натомість інший дослідник, І. Патриляк, вважає, що повстання не організовувалися закордонним проводом, а мали стихійний характер. Навіть більше, на його думку, повстання грудня 1939 – січня 1940 рр. і стали головною ознакою революційної ситуації на Західній Україні. Це і спонукало членів ОУН, яких І. Патриляк назвав краківським проводом, почати роботу по організації та координації дій членів ОУН [427, с. 17]. За оцінкою

В. Мороза, “такі напівстихійні виступи не могли мати успіху”, а причинами збройної боротьби те, що “члени ОУН часом фактично змушені були брати зброю в руки, захищаючись від арешту і не бажаючи загинути без опору [508, с. 118]”.

Вважаємо висновок про безперспективність зимових повстань 1939–1940 рр. правильним, адже для успішних дій повстанців потрібно було провести набагато більшу підготовку. Але на нашу думку, причиною цих акцій не був звичайний опір арештам: все-таки повстання в Збараському повіті мало явно наступальний характер. Досить широка географія повстань, відсутність координації у часі дій українських націоналістів у різних повітах свідчить про їх стихійність. Крім того, дії місцевих осередків ОУН відзначалися надмірним поспіхом у втіленні плану, переоцінкою власних сил і незнанням методів дій НКВС. Такі акції були невиправдано ризикованими і призвели до невдачі непідготовлених повстань українського підпілля на Тернопільщині та Дрогобиччині в грудні 1939 р. – на початку 1940 р. Тому вважаємо, що збройні акції були найперше реакцією опору на перші дії радянської влади – радянізацію і перші репресії, а спричинила їх переоцінка власних можливостей та сил. До такого висновку доходимо і через відсутність прямої вказівки чи принаймні рекомендацій Крайового Проводу ОУН для початку повстання взимку 1939–1940 рр., оскільки В. Тимчій зобов’язував провести підготовчу роботу протягом 3–4 місяців, тобто до квітня 1940 р. Ще одним поясненням може бути той факт, що члени ОУН перші місяці після встановлення радянської влади дуже часто діяли на власний розсуд, без узгодження із проводом, можливо, навіть під впливом певної ейфорії внаслідок вересневого повстання 1939 р. Очевидним є і те, що спроби повстання співпадали із радикальними настроями в суспільстві.

Після того, як в грудні 1939 р. В. Тимчій знову вирушив до Кракова, В. Гасин повторно сформулював завдання для ОУН: 1) реорганізувати наявну мережу та розпочати вербування нових членів; 2)

добувати і переховувати зброю; 3) встановити військову розвідку за частинами РСЧА та військовими об'єктами; 4) активізувати вишкільну роботу (дослівно звучало: “виховувати членів ОУН в антирадянському дусі”) [15, арк. 150–152]. В грудні зміст вказівок було продубльовано в інструкціях, які з-за кордону приніс кур'єр Іван Зубрій–“Орленко” [15, арк. 154].

Першочерговим завданням при підготовці повстання стали збір та накопичення зброї. Важливість цього питання усвідомлювали радянські органи безпеки, які приділяли йому велику увагу. Так було отримано дані по Тернопільській області станом на серпень 1940 р. було обліковано 1859 гвинтівок і майже 150.000 патронів до них, 897 пістолетів і більше 14.000 патронів, 21 кулемет, 759 гранат, 65 мін, 211 кг вибухових речовин, а також компаси, протигази, біноклі та топографічні карти [254, с. 338]. Під час арештів чи в ході слідства неодноразово вилучалася цілі склади та окремі одиниці зброї. Так, протягом літа–осені 1940 р. на території 5 округ (Бережанської, Тернопільської, Буцацької, Стрийської та Коломийської) було вилучено 2070 гвинтівок, 43 кулемети, 600 револьверів, 80.000 патронів та інші зброя [478, с. 69]. А за час від січня до середини червня 1941 р. у всіх західних областях було конфісковано 3 станкові кулемети, 14 ручних кулеметів, 304 гвинтівок та карабінів, 296 револьверів, 29 обрізів, 114 гранат, 46.452 патрони [65, с. 354]. Всього ж протягом неповних двох років нової влади на Західній Україні в 1939–1941 рр. радянськими органами було конфісковано 7 гармат, 200 кулеметів, 18 тис. гвинтівок, 7 тис. гранат [270, с. 141].

З іншого боку, рівень озброєння окремих повітових організацій був доволі низьким. Так, в перехопленому листуванні між І. Климівим і Д. Мироном містилися дані про наявність зброї у 7 повітах Львівської області: 269 гвинтівок, 25.000 патронів, 158 револьверів та 116 гранат. Цієї кількості не вистарчало навіть для половини членів та прихильників ОУН.

Сама наявність у підпільників зброї часто спонукала до її застосування. Це об'єктивний процес, на який не завжди мали вплив керівники підпілля. Доходило до випадків, коли учні гімназій чи шкіл, які належали до ОУН і побоювалися арештів, на заняття з собою брали зброю [214, с. 311]. Наявність достатньої кількості зброї дозволила створити майже в кожному районі кожної області боївки або ж відділи самооборони, які підпорядковувалися районним проводам. Для прикладу, Л. Шанковський, характеризуючи стан справ на в Стрийській окрузі, зазначає, що через Стрийщину йшла головна лінія підпільного зв'язку на Угорщину, тому села Кальне, Либохора, Хітар стали центрами, через які постійно мандрували в обидва боки озброєні групи [503, с. 197]. Також відомо про існування спеціальних бойових груп при обласних проводах Станіславської [501, с. 166] та Дрогобицької [228, с.103] областей. Боївки ОУН, чисельністю 5–15 осіб займалися акціями самооборони, нападали на радянських чиновників та знищували сексотів. Так, на Бережанщині, під час виселення жителів с. Конюхи влітку 1940 р. боївка боєм прогнала відділ НКВД, який проводив акцію. В іншому випадку самооборона знищила вантажні машини, призначені для вивозу людей (напади між селами Вербова і Нараєво, та в селі Потутори) [253, с. 229]. Такі акції мали на меті найперше морально підтримати населення, а також пропагувати серед людей збройну боротьбу, як спосіб боротьби за незалежність. Також зрозуміло, чому особливо активізувалася така самооборонна діяльність ОУН з початком 1941 р., коли війна між Німеччиною та СРСР стала очевидною [231, с. 205] і доходило до відкритих закликів до боротьби. Наприклад, в березні 1941 р. в Козівському районі на Тернопільщині були поширені листівки ОУН, у яких закликали до активної боротьби проти радянської влади та безжалісного винищення радянського партійного активу [65, с.349].

В межах підготовки ОУН до повстання велику увагу приділялося військовим вишколам. Завдання, які стояли перед націоналістами вимагали

підготовки якісних військових кадрів, які б безпосередньо командували партизанськими загонами. Це питання для підпільної організації було завжди актуальним. Одним із способів отримати фаховий військовий вишкіл була служба в Червоній Армії, до якої заохочували членів ОУН [15, арк. 154; 186, с. 147].

Вже в першому повоєнному складі Крайового проводу цю посаду займав Орест Гринів–“Орський” [15, арк. 150; 17, арк. 243]. Усім окружним структурам було видано розпорядження організувати збір зброї та запровадити військову підготовку членів ОУН. Для проведення місцевих військових вишколів пропонувалося запровадити посаду військових інструкторів відповідного рівня. Такі референти військових вишколів були б подвійно підпорядковані у питаннях загальної роботи місцевому (тереновому) проводу Організації, а по лінії вишкільної діяльності – військовому інструктору вищого рівня [15, арк. 152]. Із початком повстання військові інструктори повинні були очолювати партизанські загони [15, арк. 71зв.].

Референтура військових вишколів ОУН відразу ж після свого створення розпочала активну роботу. Відомо, що перші військові інструктажі проводилися в ОУН з листопада 1939 р. [16, арк. 119зв]. На початку 1940 р. у цих навчаннях брали участь члени ОУН з цілої Західної України. Так, О. Гринів–“Орський” з 10 по 16 січня 1940 р. проводив військовий вишкіл для підпільників із Волині та Полісся у Львові. Проходив він у Львові, на конспіративній квартирі за адресою вул. Глибока, 21 [15, арк. 191]. На сьогоднішній день ми не маємо точних даних про цей та інші вишколи, організовані Крайовими проводами. Зокрема, невідомо, які саме теми вивчалися на цьому та хто були інструкторами ділянок. Проте знаємо, один із учасників такого вишколу для підпільників ПЗУЗ – Качинський Сергій–“Остап” – дійсно застосовував здобуті знання на практиці, коли згодом, в 1942 р., став одним із організаторів партизанських загонів на Волині.

О. Гринів також розпочав організаційну роботу по відновленню системи військових вишколів у різних місцевостях заходу України. Про це свідчать дані із звинувачувальному вироку О. Гриніву, де зазначено, що він “виїжджав в інші місцевості для інструктування керівних кадрів” [313, с. 48] Очевидно, система військового навчання дійсно була створена і почала функціонувати, бо в крайовому повстанському штабі, створеному 24 березня 1940 р. вже передбачалася окрема посада відповідального за військові вишколи [16, арк. 158]. Крім того, націоналістам рекомендувалося вступати в Червону Армію, щоб отримати військовий вишкіл [15, арк. 154].

Якість вишколів зросла з весни 1940 р., після того, як на території Генерал–Губернаторства ОУН налагодила систему роботи інструкторських курсів. Після цього для проведення початкового навчання на Західній Україні часто залучали спеціалістів із–за кордону [17, арк. 191]. Більшість із лекторів на цих навчаннях були досвідченими членами ОУН, перебували в підпіллі та приділяли організаційній роботі весь свій час.

Так, на терені Дрогобиччини з кінця весни 1940 р. військове навчання проводив Володимир Білас. Він був членом ОУН щонайменше із 1934 р., коли був заарештований польською поліцією. В. Білас, як військовий інструктор прибув в Україну із Генерал–Губернаторства. Про його роботу збереглося свідчення, що він “проводив 3–х місячне “військове навчання” для членів ОУН” на Дрогобиччині [287, с. 761]. Після того, як В. Білас підготував достатню кількість нових інструкторів військової справи, він повертався знову в Генеральну Губернію, але загинув у бою з прикордонниками [596, с. 17]. На нашу думку, тривалий термін військового вишколу за допомогою присланих інструкторів на теренах області свідчив про велике значення, яке приділяв Дрогобицький обласний провід цьому напрямку роботи.

Щодо напрямків військових вишколів, наведемо для прикладу теми спеціального інструктажу, який проходили перед від’їздом із Кракова

члени ОУН, які йшли в Україну: “Виклади про партизанку” (лектор Богдан Гнатевич), “Конспірація в терені і підпільне життя” та “Мінерка” (Василь Кук–“Юрко Медвідь”–“Леміш”), Орієнтація в терені з бусолею [з компасом] і без” (практичне заняття на місцевості біля Кракова, проводив Ярослав Горбовий) [7, с. 20; 17, арк. 145]. Для окремих груп програма інструктажу відрізнялася: “Історія повстанської боротьби Петлюри з більшовиками” (лектор – не ідентифікована особа у військовому ранзі сотника, прізвище якої починається на Н.), “Про недоліки минулого повстанського руху” (лектор – В. Гринів–“Кремінський”), “Про вибухові речовини” (Василь Кук) та ще одна тема, яку читав Осип Карачевський–“Свобода”, який в повстанському штабі відповідав за вишкільну роботу [17, арк. 145].

Під час вишколів суто військова підготовка могла чергуватися із загальнополітичною. Таке поєднання було характерним, зокрема, для Бережанщини. Один із членів обласного проводу Тернопільщини Іван Гірняк, згадує про програму вишколів: “Колишній адвокат Михайло Степаняк–Лекс обговорював питання московсько–комуністичної ідеології, член крайового проводу Ворон [Микола Свистун – Т. Г.], викладав про політичні події у світі, а Роберт–Арпад [Юліан Гаврилюк – Т. Г.] і Голяш–Бульба [окружний провідник Григорій Голяш–“Бульба”–“Бей” – Т. Г.] навчали молодих підпільників військової справи і нової партизанської тактики [286, с. 384].

Військові вишколи у різних місцевостях, як і в довоєнний період, відрізнялися за якістю викладення навчального матеріалу, в залежності від кваліфікації військового референта чи інструктора окремої місцевості. Так, в окремих місцевостях військова підготовка була поставлена на такому високому рівні, що були зорганізовані постійно діючі вишкільні одиниці. Це, зокрема, стосується одного із районів Станіславщини, де районний

провідник Дмитро Кирич–“Мороз”^{*} утворив цілу сотню для проходження військового вишколу [71, с. 36].

Для вишкільної роботи також використовували й офіційну радянську літературу, зокрема військову. В акті обвинувачення “Процесу 59–х” знаходимо інформацію про те, що націоналісти на гроші, переслані з Кракова та членські внески скуповували “у великій кількості” військову літературу, устами, різноманітні інструкції та топографічні карти. Цими матеріалами забезпечувалися члени Організації під час підготовки повстання [19, арк. 288]. Відомо також, що І. Скоп’юк скерував до Львова кур’єра Чесюка Олексія–“Степового”, який отримав радянські статuti стройової служби та військової підготовки, книги про сучасну стрілецьку зброю, маскування та навіть книги з авіації [274, с. 272].

У той же час, на території окремих повітів військові вишколи до весни 1941 р. проходили менш інтенсивно. Для прикладу наведемо ситуацію в Кам’яно–Струмилівському повіті. Хоча місцевий провід перебував у постійному контакті із найближчими співробітниками Крайового Провідника І. Климів–“Легенди”, але масової військової підготовки на території повіту не проводилося аж до кінця травня 1941 р. Всі військові інструктори–вихідці із повіту перебували на території Генерал–Губернаторства. Туди ж скеровували і всіх членів ОУН, які переходили у підпілля. Така практика була запроваджена Д. Мироном восени 1940 р., з огляду на наближення зими та враховуючи відтермінування початку війни між Німеччиною і СРСР [67, с. 164]. Тільки після того, як стало однозначно відомо про початок в червні 1941 р. війни, один із членів Проводу І. Климів Микола Свистун–“Ворон” розпорядився призначити для групи нелегалів, які переховувалися на території повіту військового керівника, який “переводив з ними військовий вишкіл, запізнав зі зброєю” [178, с. 140]. Військовим інструктором став Михайло Куп’як, який, хоча насправді і не був професійним військовиком, але, на

^{*} Можливо, прізвище повинно бути Кирпич. [див. 71, с. 36 і 812].

думку місцевого проводу, володів достатньою кваліфікацією для виконання завдання і перебував на нелегальному становищі. М. Куп'як на основі цієї групи створив ядро майбутнього загону. Подібна ситуація склалася в Городоцькому повіті. Як згадував член повітового проводу І. Магоцький, з початком весни 1941 р. нелегали у своїй роботі повинні були “змінити тактику: таборувати по лісах більшими групами та готуватися до широких дій партизанської війни [186, с. 220]”.

На прикладі Кам'яно–Струmilівського та Городоцького повітів бачимо тенденцію, що військова робота була спрямована на сформування із підпільників дієвого партизанського відділу – своєрідного повстанського ядра. Перехід від масової військової підготовки до організації командного ядра загону був зумовлений наближенням війни та потребою підготувати найперше керівні кадри для майбутньої армії. Очевидно, у більшості випадків вже не було потреби проводити початкову військову підготовку членства. В одному із оглядів НКВС про боротьбу з українським підпілля було визнано, що члени ОУН мають кращий рівень володіння зброєю, зокрема, ручними гранатами, ніж самі працівники міліції [65, с. 358]. Зрештою відомо, що після арештів березня–квітня 1940 р. при Крайовому проводі навіть не створювалися окремі військові штаби. На нашу думку, це свідчить про те, що будь–яка праця проводу була невід'ємна від військової ділянки.

Наприкінці 1940 р. в ОУН була навіть зроблена спроба стандартизувати програму військового вишколу тривалістю 10 днів. Але, наскільки відомо, цей план не був введений в дію. Можливо, легше було скеровувати придатних до військової ділянки осіб для посиленого вишколу на територію Генеральної Губернії, а початкову підготовку проводили на місцях. Крім того, за кордоном проходили спеціалізовані вишколи для членів ОУН, зокрема відомо про підготовку радистів. Після навчання підпільників скеровували на територію СРСР. Вважаємо, що наявна інформація про навчання радистів свідчить, між іншим, і про певну роль у

вишкількій роботі німецької армії. Так, за словами одного з учасників підготовки радистів, С. Левицького, викладачами були “українські інженери”, але членів ОУН перед переходом кордону споряджали рацією [147, с. 244]. Очевидно, її можна було отримати тільки від представників німецької армії.

Як зазначалося вище, головною ціллю крайової ОУН в 1939–1941 рр. була підготовка повстання проти радянської влади. Дати його початку визначалися декілька разів. Спочатку члени Революційного Проводу переоцінювали революційність ситуації та свій вплив на українське населення і планували самим повстанням спонукати Німеччину до вступу у війну проти СРСР [24, арк. 156]. Саме тому і датами повстання визначалися травень 1940 р., а після арештів членів Екзекутиви і військового штабу в березні–квітні – вересень 1940 р. Вже влітку 1940 р. Крайовий Провід ЗУЗ більш об’єктивно оцінив можливий успіх повстання та кількість можливих жертв при його здійсненні. Члени ОУН на Західній Україні розробили і подали на затвердження в Краків свій варіант плану повстання, у якому пропонували уникати непотрібного ризику, і початок виступу прив’язували до зовнішніх обставин – початку війни між СРСР і Німеччиною, Балканськими країнами чи Туреччиною. Проте самостійне повстання українців без огляду на міжнародну ситуацію чи навіть ступінь його підготовленості, як варіант розвитку подій, у крайовому плані не відкидався [18, арк. 215; 19, арк. 289]. Зовнішньополітична ситуація, початок зими 1940–1941 рр. та дії радянських органів безпеки відклали реалізацію плану повстання на весну 1941 р.

З точки зору самого проводу, ступінь готовності місцевих організацій визначався кількома показниками: рівнем мобілізації та військової підготовки членів ОУН, розробкою детальних планів повстання та підготовкою майбутньої адміністрації. Кожна місцева організація була зобов’язана виконати наступні завдання: скласти мобілізаційні та “чорні списки”, провести детальну розвідку свого терену, визначивши

першочергові цілі при повстанні, скласти “місцевий” план дій та сформувати адміністрацію. Тому можемо говорити про військово–мобілізаційний, розвідувально–диверсійний та адміністративний напрями цієї підготовки. На сьогоднішній день ми маємо змогу досліджувати велику частину теоретичних матеріалів, зокрема плани, інструкції та вказівки. При вивченні цих документів потрібно, однак, пам’ятати, що на час ознайомлення з ними чекістів, акценти в роботі могли бути змінені, а вказівки таким чином були недійсними.

Першим документом, який визначав напрямки дій при підготовці та втіленні повстання, і став відомий чекістам в серпні 1940 р. називався “Завдання ОУН”. Цей документ має загальний характер, тобто в ньому приділено увагу як організаційно–кадровій, так і військовій ділянці. Проте, на думку І. Патриляка, даний документ є ознакою найвищого ступеня мілітаризації в історії ОУН. Про це свідчить, зокрема, той факт, що із 6 пунктів першочергових завдань 4 присвячено військовій справі. Проте в документі немає інструкцій для ведення конкретної роботи; вона більше ставить завдання для роботи. Це дає підстави вважати його найбільш раннім та датувати створення інструкції весною 1940 р. [424, с. 108–109].

Восени 1940 р. заарештований референт пропаганди крайового проводу Микола Вовк–“Андрій” свідчив про те, що в ході підготовки повстання вже були розроблені три документи: план повстання, опис методів партизанської боротьби та звернення до українського народу [18, арк. 283]. Однією із складових підготовки повстання було створення “Мобілізаційного плану”, який передбачав формування ударних частин, облік та мобілізацію резерву для тривалої боротьби, проведення військової і суспільної розвідки та створення державного апарату. Цей план був розроблений крайовою організацією та схвалений Військовим штабом у Кракові [18, с. 241–248].

Відомо про існування ще одного документ під назвою “Єдиний генеральний план” [59, с. 409–413]. В. Сергійчук вважає, що даний

документ був створений Краківським крайовим проводом навесні 1940 р. [67, с. 22].* За інформацією НКВС, документ призначався крайовому провіднику Д. Мирону [67, с. 150]. План включав вказівки щодо військово–бойової підготовки, підготовки партизанського руху і власне початку повстання.

В другій декаді грудня 1940 р. окружні організації отримали черговий мобілізаційно–оперативний план під назвою “Організація армії”. В ньому було виділено три етапи підготовки повстання: 1) військовий вишкіл, 2) перевірку сил 3) повстання на території Львівської області та захоплення її з метою подальшого поширення повстання. Було передбачено виконання диверсійних актів як в момент підготовки, так і в ході проведення повстання [65, с. 333]. Важливими для розуміння складових українських загонів, є вказівки щодо співпраці із групами парашутистів та врахування можливості бомбардування військових об’єктів [65, с. 333–334].

На основі Єдиного генерального плану було створено військовий розділ найбільш детальних інструкцій Революційного Проводу “Боротьба й діяльність ОУН під час війни”, відомих під назвою “Напрявні” [424, с. 114]. Крім того, в “Напрявних” було подані вказівки щодо співпраці з українськими регулярними військовими частинами, які мали входити до складу німецької армії.

Мобілізаційні списки, про які мова йшла в документах, формувалися членами ОУН, які проживали у відповідному селі. Їхнє створення мало на меті облікувати осіб, які відбули службу у колишній польській армії. Після початку повстання ці кадри планували залучити до лав української національної армії [66, с. 101]. Очевидно, цей план мав

* Очевидно малося на увазі Революційній Провід, очолюваний Степаном Бандерою. У іншому документі цього ж збірника подається інформація, що даний документ був вилучений у кур`ера Теодора Мельника під час його арешту 22 листопада.149 Згодом чекісти встановили, що автором плану є член Військового штабу при ПУН Віктор Курманович [67, с. 339]. Можливо, мова йшла про матеріали, які розроблялися в ОУН ще до утворення Революційного Проводу С. Бандери і навіть до початку Другої світової війни, а згодом були модифіковані. Виникає певне запитання щодо узгодження цього та серпневого планів, на яке поки що не маємо відповіді.

втілювати сформований повстанцями уряд шляхом офіційної державної мобілізації. Також в окремих місцевостях (наприклад, Бережани) обліковувалися українці окремих спеціальностей – механіки, монтери, телеграфісти, залізничники та водії. Їх усіх планували залучати до переправлення повсталих загонів до Львова [67, с. 153; 15, арк. 20]. Після арештів вересня 1940 р. Д. Мирон рекомендував усі організаційні документи, в тому числі мобілізаційні списки, знищити, щоб у випадку арешту відповідальної особи локалізувати можливий провал [11, арк. 130]. Тому надалі мова йшла про усний облік придатних до військової служби.

Особливий напрям роботи у підготовці повстання стосувався підготовки адміністративних кадрів майбутньої української держави. В попередньому розділі вже йшла мова про завдання “Першого пробойового відділу” С. Пшеничного, який переходив кордон в січні 1940 р. Його членам доручалося готувати адміністративний апарат майбутньої держави [158, с. 117]. Згодом, в червні 1940 р. питання формування цивільної управлінської вертикалі було поставлено І. Климівим перед членами Проводу ПЗУЗ. Його вказівки базувалися на інструкції про організацію запілля, переданої з Кракова або із Львова. Суть формування цивільної влади полягала у наступному: рекомендувалося намітити людей, яких можна було б призначити на керівників цивільних установ, підприємств і торговельної мережі. Важливо, що цією інструкцією передбачувалося підбирати людей без огляду на партійну приналежність, а виходячи із загального світогляду і знання тієї чи іншої області робіт. Лише у відділ безпеки (міліцію) рекомендувалося виділити осіб із числа членів ОУН [12, арк. 356].

В свою чергу на ЗУЗ Д. Мирон до організації адміністрації приступив також в червні–липні 1940 р. Він найперше планував залучити до майбутніх управлінських структур місцеву інтелігенцію, не залучену до лав ОУН. Ця праця проходила досить активно, хоча у різних областях були свої особливості. Так, на Станиславщині адміністративний апарат

передбачалося створити на основі “сектора інтелігенції”, про який вже згадувалося [7, с. 33]. На Бережанщині, в умовах розвинутої мережі ОУН не було потреби створювати додаткового управлінського чи посередницького органу, тому всі розмови із кандидатами проводилися безпосередньо членами повітового проводу [286, с. 384]. Відомо про роботу зі створення адміністративного апарату, яка проводилася в Калуші [18, арк. 249].

В самому Львові роботу по створенню майбутнього управлінського апарату проводив провідник міської організації Михайло Пакуляк. Було заплановано створити “сеньйорат” (в радянських документах подано назву “синьйорат”) – групу відомих громадян, переважно старших віком, які повинні були стати основою державного, господарського та політичного апарату [19, арк. 297].

За інформацією Л. Шанковського, в РП ОУН розглядали сценарій залучення до створення держави осіб, які займали офіційні пости за радянських часів. Розглядалися два можливих сценарії проголошення незалежності: на зборах громадян (такий спосіб і був реалізований Актом відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.) та на зборах представників радянських виборних органів. У другому випадку передбачали у Львові скликати збори депутатів Верховних рад СРСР і УРСР, які не евакуювалися на схід. Ці збори проголосили б вихід Української ССР із ССРСР (на підставі 17 параграфу Конституції ССРСР) та оголосили про початок війни із РСФСР і вступити в антикомінтернівський пакт [499, с. 56]. Отож лідери ОУН намагалися діяти не силою зброї, забезпечити максимальну законність своїм діям.

На початку квітня 1941 р. низовим структурам ОУН на Західній Україні було передано інструкцію за підписом “Легенди” (І. Климів) про підготовку до військового конфлікту між Німеччиною та СРСР. Черговий раз головним завданням, яке ставилося перед націоналістами, була підготовка сільських, волосних та повітових органів влади, які повинні

були розпочати своє урядування з перших днів відходу більшовиків [186, с. 237]. Можна говорити про постійну увагу, яку ОУН приділяла питанням формування української владної вертикалі та створенню цивільної адміністрації. Крім того, формування української адміністрації в інших областях покладалося на членів Похідних Груп – спеціально скерованих членів ОУН, які організовували органи місцевого самоврядування. За даними окремих джерел їх чисельність становила від 3.000 до 5.000 осіб [361, с. 117].

Ці дії ОУН вказують ще й на той факт, що українські націоналісти планували із початком повстання діяти, як офіційна державна влада. Це передбачало формування органів управління, які, в свою чергу, зайнялися б організацією української армії. До такого висновку приходимо при аналізі “Напрямних” – документу-плану дій ОУН під час війни та аналізу подальших дій [80, с. 15-53].

Із початком німецько–радянської війни, відповідно до розроблених планів розпочалося повстання ОУН. Статистичні підсумки повстанських акцій червня–липня 1941 р., зокрема, кількість здобутих трофеїв, свідчать про великий його розмах. Так, лише на Волині втрати націоналістів у боях становили 500 осіб; з боку РСЧА загинули 2.100 осіб, а 900 потрапили в полон [427, с. 44]. Повстанці самостійно захопили 19 містечок та здобули 15.000 гвинтівок, 7.000 кулеметів, 6.000 ручних гранат, велику кількість автоматів, набоїв, гармати, міномети і танки [427, с. 48]. Крім того, бойові акції супроводжувалися масовим встановленням української влади. Так, за даними крайового проводу ОУН, із 200 районів західних областей УРСР, у 187 провідні пости зайняли націоналісти революційної ОУН, ще у 4 – члени ОУН А. Мельника [37, арк. 1]. Також українську владу було проголошено в Хотинській та Вижницькій округах, а на території, яка організаційно визначалася, як СУЗ – у 22 районних центрах [37, арк.2–3] Влітку 1941 р. (орієнтовно, не раніше серпня) РП ОУН випустив дві брошури, у яких містилися дані про бої повстанських загонів ОУН. В одній

із них – “За українську державність” провідники ОУН оцінювали, що населення було “більше чи менше” готове до повстання, на підтвердження чого наводили приклади найбільш вдалих боїв із різних областей [46, арк. 4зв–6]. Конкретизована інформація про бої наводилася в виданні “Збройна боротьба Організації Українських Націоналістів за Українську Державу” [45, арк. 2–10зв]. Ці дані засвідчували наявність у кожній місцевості на заході України партизанських загонів. У радянських звітах та радянськими істориками визнавалися великі масштаби дій націоналістів [478, с. 104–107; 427, с. 31] Саме тому провід ОУН дуже позитивно описував результати партизанських дій і вважав, що повстання мало великий потенціал до поширення. Ці припущення мають під собою підставу: до листопада 1941 р. серед 3.6 млн. полонених радянських солдат 1.3 млн. склали українці [345, с. 73]. Тобто суто військовий потенціал для боротьби існував.

Натомість німецькі урядовці не визнавали політичні вимоги українців, а тому уникали згадок про будь-яку допомогу з боку повстанців [427, с. 30]. Німецькі урядовці, очевидно, виходили із того, що РП ОУН розробив свою програму державного будівництва [292; 481]. Ця програма свідчила, що ОУН намагається виступати офіційним представником українського народу, і побудувати відносини з Німеччиною на основі рівноправного партнерства [напр. 51, с. 58-71]. Всі дії Українського державного правління (УДП) Я. Стецька офіційні джерела ОУН вважали державним будівництвом [46, арк. 7-7зв]. Такі плани націоналістів викликали різко негативну реакцію німецьких урядових чинників, внаслідок чого почалися репресії проти членів УДП та спроби примусити ОУН відкликати проголошення Акту відновлення української державності від 30 червня 1941 р. [361, с. 112].

З цієї точки зору характерними є пояснення щодо мотивів своїх дій невстановленого члена ОУН “Степана”, який з власної ініціативи, без узгодження із проводом проголошував встановлення української влади в

селах Славського району на Львівщині. Він зазначав: “при цій постанові руководився, я слідуючими міркуваннями. Угорські війська вступили на українську територію з невідомими для нас замірами. Час, потрібний до відступу сов[єтського] війська і приходу угор[ського] війська належало використати на проголошення Української Держави, щоби тим заманіфестувати, що населення само хоче і розв'язує питання свого політичного існування в рамках Української Держави. Таке проголошення Української Держави може мати в майбутньому важне значення. Коли б Угорщина евентуально зголосила які будь претенсії до південної полоси ЗУЗ [30, арк. 2]”.

Оцінюючи результати дій українського підпілля в 1939–1941 рр. можна вибудувати аналогію із боротьбою польських нелегальних структур. Відомо, що НКВС через низку своїх інформаторів були поінформовані про головні плани, кадровий склад, зв'язки та матеріальне забезпечення польських груп. Майже всі вони були повністю знешкоджені, а в своїй роботі проводили політику вичікування [детальніше див. 331]. З іншої сторони, у їхніх програмових документах не було визначено завдань, які повинні були виконуватися до певного часу. Можливо, низька активність закордонних центрів і призводила до послаблення польського підпілля. Через брак доступних історичних праць немає можливості вибудувати аналогію із діяльністю антирадянського підпілля на території Білорусі та прибалтійських республік. Відомо, зокрема, про відновлення Литовської республіки, яке проголосив 23 червня 1941 р. Фронт литовських активістів [234, с. 75].

В питанні оцінки діяльності ОУН в 1939-1941 рр. І. Патриляк вказав на декілька безсумнівно позитивних здобутків: 1) важливість збереження структури ОУН в 1939–1941 рр. в умовах жорстоких репресій, 2) політична підтримка діяльності націоналістів, яку вони здобули в населення західних областей України та 3) підтримка повстання, яке відбувалося згідно планів ОУН [427, с. 44]. Також потрібно говорити про

великий досвід військової підготовки, який здобули члени ОУН. Є підстави говорити про використання здобутків 1939–1941 рр. у вдосконаленні ідейних принципів, основ організаційної роботи та військової програми ОУН в пізніших роках.

4.2. Військове протистояння ОУН і радянських органів безпеки

Служба в червоній міліції та причетність до нових органів влади дала українським націоналістам, крім суто розвідувальних даних, неоціненні знання щодо принципів роботи радянського державного апарату, його структури. Мова йде найперше про ситуацію навколо кадрових перевірок службовців у нових установах. Під час звичайних розмов із чекістами члени ОУН пересвідчилися, що працівники НКВС отримали доступ до архівів польської поліції і є достатньо поінформованими про довоєнне українське громадське життя. Крім того, відразу ж після приходу радянської влади на Західну Україну велика частина службовців польської поліції – як офіційних працівників, так і таємних агентів – пішли на співпрацю із НКВС і максимально допомагали новій владі боротися проти українського підпільного руху. Зокрема, за певний час стали відомим факти передачі списків запідозрених у причетності до ОУН, які були складені польською повітовою поліцією в Бібрці [71, с. 15]. За іншими даними, отриманими членами ОУН, в Тернополі співпраця колишніх польських службовців із недавніми ворогами дійшла до того, що “один із комісарів польської поліції особисто передав органам НКВД архів із даними про діяльність українських націоналістів у Тернополі і зобов’язався прокоментувати ці документи [191, с. 13]”. Ця інформація із мемуарної літератури частково підтверджується радянськими джерелами, зокрема, повідомленням НКВС УРСР в НКВС СРСР щодо розробки архіву Тернопільської пляцувки №5 [59, с. 128]. Крім того, відомими є факти співпраці польських поліцаїв (в тому числі із числа працівників таємної поліції) із своїми недавніми

ворогами в Скалатщині та Кременеччині. У вказаних повітах вчорашні польські державні службовці повідомляли енкаведистам інформацію як про відомих членів ОУН, так і про тих, які підозрювалися у націоналістичній діяльності. Також були передані до подальшого використання особові справи конфідентів [281, с. 44]. Окремо потрібно виділити ситуацію в Бережанах, де до рук НКВС потрапив евакуйований з Кракова архів польських спецслужб [281, с. 45].

Не слід також забувати, що ще перед формальним вступом СРСР у війну, були сформовані спеціальні оперативно–чекістські групи НКВС [59, с. 70–73]. Перед працівниками НКВС ставилися завдання, зокрема по арешту представників українських партій, до яких зараховували й Організацію Українських Націоналістів. [59, с. 79–81; 328, с. 179]. Відразу ж після початку бойових дій з Польщею постало питання про збільшення чисельності таких груп через надмірну їхню завантаженість у роботі.

Починаючи із жовтня 1939 р. активізувався та набув планомірного характеру збір працівниками органів НКВС інформації про українське організоване життя. Про це згадували і самі українські націоналісти. На перших порах енкаведисти намагалися залучити до “співпраці” керівників або активістів колишніх громадських організацій. При цьому їм обіцяли прощення всіх антирадянських злочинів, широкі можливості до навчання і роботи в СРСР, зокрема і у військових школах. Навзамін потребували інформації про відомих громадських діячів, їхнє коло знайомств, свідчення про їх антирадянські настрої. Невідомо, який відсоток звичайних мешканців дійсно погоджувався ставати донощиком; переважна більшість членів ОУН після таких розмов змінювали місце проживання, переховувалися на нелегальному становищі або переходили на територію Генерал–Губернаторства [165, с. 42–47; 166, с. 137, 144].

Потрібно зазначити, відсутність масових арештів з боку НКВС в вересні–жовтні 1939 р. були продиктовані не ліберальним ставленням радянських органів до мешканців Західної України, а пояснювалися двома

об'єктивними причинами. По перше, ще не були завершені формальності із виборами до Народних Зборів Західної України та “добровільним” приєднанням до СРСР. А по друге, показова ліберальність відповідала тактиці розробки агентури із числа місцевого населення. Ці вказівки були подані в директиві Наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії від 15 вересня 1939 р. №720 у наступній редакції: “Зайняти в'язниці, перевірити весь склад ув'язнених. Всіх арештованих за революційну та іншу антиурядову діяльність звільнити, використавши ці заходи для вербування агентури і проведення політроботи серед населення [328, с. 179]”*. Оскільки на час вступу Червоної Армії на Західну Україну майже всі українські політв'язні були вже звільнені, чекістам доводилося проводити вербування серед просто активних в громадському житті або авторитетних громадян. Окремо піддавалися вербуванню розконспіровані члени ОУН, які з тих чи інших причин не виконали наказу про перехід закордон [див. 137, с. 30].

Про те, що Провід зробив правильну оцінку небезпеки з боку нової влади, свідчить і Онуфрій Максимів–“Кривоніс”. Він зокрема, згадує, про свої перші візити для ознайомчих бесід в обласне управління НКВС. Тематика розмов стосувалася життя українських громадських організацій, економічних українських підприємств, політичних партій та ОУН. На здивування О. Максиміва, його співрозмовники із НКВС були добре ознайомлені із станом справ на Західній Україні до 1939 р.: “Хоч і намагався я говорити якнайменше і подавати тільки те, що з мене витягнули – до нічого те не здалося. Вони знали так багато, що нераз нічого й було мені щось додавати, а при тому на диво добре поінформовані були про мене самого [165, с. 42]”. Також Юрій Карманін (Карманин?), згадував, що він сам був звільнений із львівської тюрми Бригідки лише 18 або 19 вересня. Проте вже 28 вересня його запросили на розмову із працівниками НКВС, які були достатньо поінформовані про його

* До речі, в збірнику документів “Органы государственной безопасности” вказівку щодо вербування агентури пропущено [Див.59, с. 80].

антипольську діяльність і про причетність до націоналістичного руху. Тоді ж він отримав пропозицію щодо співпраці у якості агента [166, с. 144].

Невідомо, скільки осіб погодилося “співпрацювати” з НКВС, але, припускаємо, що результати роботи серед українців були незадовільними. Після провалу тактики вербування, НКВС почали детальніше вивчати матеріали колишніх судових процесів: “НКВД–дисти почали дуже цікавитися політичними процесами з минулих років, наказавши всім колишнім суддям, адвокатам та колишнім судовикам, розшукувати такі судові акти” [253, с. 221]. Для планованості цієї архівної роботи була видана спеціальна директива НКВС УРСР “О высылке списков и материалов архивов бывших польских карательных органов, уличающих украинских националистов”, яка датована 19 жовтня 1939 р. [240, с. 16]. Також С. Мудрик згадував, що для нової влади великим інформаційним джерелом про роботу ОУН служила легальна українська преса часів Польщі: “енкаведисти забирали з усіх читалень “Просвіти” і бібліотек річники українських газет, в яких містилося чимало інформаційних повідомлень про діяльність політичних партій, українських організацій і про перебіг судових процесів над членами ОУН [191, с. 13]”. Крім того, “чекісти, вбрані в цивільне, розпитували в людей про оунівців, які були карані поляками [191, с. 13]”. Член ОУН з Радехівщини “Василь Турко” згадував, що після встановлення радянської влади у вересні 1939 р. “по двох тижнях НКВД мав уже від сільради списки усіх, хто за Польщі був арештований чи суджених за ОУН [227, с. 167]”.

Досвід, який здобули українські націоналісти у протистоянні з радянською владою протягом 1939–1941 рр. хоча і здобувався великим жертвами, але і став неоціненним для подальшої праці. Дане питання є найтрагічнішою сторінкою визвольного руху, а хронологічне змалювання таких подій взагалі подібне на нескінченну чергу арештів та смертей. Але в цьому полягає специфіка підпільного руху, що про провали в діяльності маємо докладнішу інформацію, ніж про повсякденну роботу. Крім того,

специфіка джерельної бази – слідчі справи арештованих членів ОУН – також створює враження тотальних невдач і провалів.

Радянські органи, як партійні, так і каральні, чітко усвідомлювали небезпеку діяльності націоналістів на території СРСР і з перших днів встановлення радянської влади розпочали проти них активну боротьбу. Навіть більше – ще до офіційного початку війни СРСР проти Польщі, а саме 8 вересня 1939 р. наказом наркома Л. Берії були створені окремі оперативно–чекістські групи. Перед ними ставилося завдання провести арешти політичних діячів, які вороже ставилися до більшовизму на території, яку планувала завоювати Червона Армія [65, с. 42–45, 46–49]. Станом на 21 вересня 1939 р. на Західну Україну було скеровано 420 працівників НКВС [65, с. 54], а наказом наркома внутрішніх справ Л. Берії від 5 листопада цього ж року передбачалася довести чисельність органів НКВС (без міліції) тільки на Західній Україні до 1526 осіб [65, с. 73–74]! Тому до кінця вересня 1939 р. вже були закінчені слідчі справи, заведені на перших арештованих членів ОУН [65, с. 214–216]. І вже 8 жовтня 1939 р. командуєчий Українським Фронтом С. Тимошенко у своєму зверненні приділив увагу “бандитам–націоналістам”, які “намагаються підірвати діяльність радянської влади [68, с. 15]”. Згодом до боротьби проти українського визвольного руху були залучені як працівники НКВС, так і працівники нової структури – Народного Комісаріату Державної Безпеки (НКДБ), яка була створена 8 лютого 1941 р. Радянські органи використовували також і дані сексотів, чисельність яких на Західній Україні станом тільки на 1 січня 1941 р. складала 22.000 осіб [270, с. 137]. Наслідки цієї роботи стали відомими значно пізніше: колонійська газета “Воля Покуття” в 1941 р. інформувала читачів про те, що після втечі більшовиків в червні 1941 р. в міському відділі НКВС було знайдено кілька об’ємних книг інформаційно–довідникового змісту. У них, зокрема, містилася детальна характеристика усіх українських організацій, які діяли

на території повіту до 1939 р., із описом усіх активних членів; а також окремих визначних громадян міста [240, с.14].

Здобутий внаслідок у перші тижні досвід допоміг підпільникам посилити конспірацію в ОУН та вчасно розпочати протиакцію. Слід нагадати про результативність наказу про перехід закордон усіх розконспірованих націоналістів, про який мова йшла вище. Зрештою радянська влада навіть не намагалася налагодити співпрацю із населенням західних областей, а мова йшла тільки про знищення негативно настроєних суспільних груп. До таких належали всі активісти громадського життя, особливо ті, яких арештовували за часів Польщі. Як правильно зауважив Г. Дем'ян, під час радянських судових процесів 1939–1941 рр. “факти перебування підсудних у польських тюрмах послідовно використовувався тут як вагомий докази їхньої вини і підстави для позбавлення волі [313, с. 45]”. Судимість за протипольську діяльність навіть додатково впливала на засудження окремих членів ОУН за радянських часів до смертної кари, як це було у випадку учасників т. зв. “Процесу 13–х” Павла Габи, Василя Зеленого і Володимира Войтюка [17, арк. 293, 319]. Зрештою, вже в перші дні встановлення радянської влади 17–21 вересня 1939 р. низка колишніх діячів УВО, ОУН або українських легальних партій також були арештовані і засуджені за свою діяльність під час існування Польщі [328, с. 181–182; 384, с. 94].

А вже 17 травня 1940 р. в орієнтуванні НКВС про історію та стан ОУН було сказано, що “Будучи нелегальною організацією в був. Польше и находясь все время в подполье, “ОУН” накопила большой опыт деятельности в нелегальных условиях, который использует в борьбе против Советского Союза [65, с. 114]”.

Боротьба радянських органів безпеки проти ОУН протягом 1939–1941 р. не була подібна на звичайні слідчі дії, а набувала характеру військового протистояння. Проходила вона на підставі низки статей Кримінального кодексу УРСР (розділ “Контрреволюційні злочини”),

прийнятому в 1927 р., і які були чинними в 1939–1941 рр. До учасників національно–визвольної боротьби найчастіше застосовували звинувачення за статтею 54 (частини 2 і 11). Частина 2 визначала покарання, включно із розстрілом, за “збройне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на радянську територію [...] зокрема, щоб силоміць відірвати від Союзу РСР і окремої союзної республіки будь–яку частину її території [530]”. А частина 11 говорила про таке ж покарання за “всяку організаційну діяльність, спрямовану на підготування або вчинення передбачених у цьому розділі злочинів, а також за участь в організації, утвореній для підготування або вчинення одного з злочинів, передбачених у цьому розділі [530]”. Крім того, багатьом учасникам підпілля інкримінували участь в “озброєних бандах”. Ознаки “озброєної банди” були визначені статтею 56 (п. 17) кодексу: а) участь у ній не менше двох осіб; б) озброєність хоча б одного члена банди, причому характер зброї не мав значення (револьвер, рушниця, кинджал, ніж, сокира і т.д.); в) наявність об’єднуючої для всіх членів банди мети – здійснення злочинів. Зрозуміло, що завдяки методам слідства, які застосовувалися до арештованих, можна було довести наявність всіх із вищеперелічених ознак. Важливо також, що покарання за цією статтею передбачалося не менше ніж три роки, із конфіскацією частини майна, а при наявності обтяжуючих обставин – вища міра покарання [240, с.12]. Як правило, для радянських органів не було жодною проблемою ці обтяжуючі обставини знайти або вигадати будь–який привід для арешту. Для прикладу, наведемо підставу для звинувачення у членстві в ОУН, зафіксовану в с. Крушельниця Сколівського району (сьогодні – Львівська область). Восени 1940 р. на підставі показів свідків, в селі було арештовано 9 осіб. Їхня провина полягала у тому, що “хлопці йшли вниз по селі і співали “Ще не вмерла Україна” і те саме співали як йшли верх села [302, с. 36–37]”.

В першій половині 1940 р. найбільшим успіхом радянських органів безпеки став арешт Крайового провідника і більшості членів проводу. Ця

акція стала наслідком тривалої операції НКВС проти ОУН. Перша її частина проходила з грудня 1939 р. по березень 1940 р. Зокрема, 12.02.1940 р. під час переходу кордону були арештовані референт розвідки Ілярій Собашек і заступник Крайового провідника Володимир Гасин, 21.02.1940 р. арештували організаційного референта Богдана Івашківа, а в кінці лютого при переході кордону загинули Крайовий провідник Володимир Тимчій і його заступник Микита Опришко. Крім того, 03.03.1940 р. під час спробі арешту на конспіративній квартирі по вул. Каневського, 11/1, в перестрілці із працівниками НКВС загинув керівник військової розвідки Володимир Гошко і провідник Львівської області Степан Олійник—“Орест”, а 23.03.1940 р. при спробі арешту отруїлася керівник зв'язку і жіночої мережі Галина Левицька.

Але, на жаль, на основі доступних радянських документів ми можемо будувати тільки власні припущення. Перевірити їх неможливо, через недоступність агентурних та інших внутрішніх матеріалів НКВС. На підставі судових матеріалів доходимо висновку, що перші провали, або згідно з тодішньою термінологією – “всипи” – стали, найвірогідніше, наслідком арешту одного із кур'єрів Екзекутиви із закордоном В. Глуха—“Андрія Андрусичина”. Його затримали в грудні 1939 р. при переході кордону на території Рава—Руського прикордонного відділу НКВС [17, арк. 241]. Після тривалих допитів чекісти дізналися від нього адресу однієї з конспіративних квартир у Львові – по вулиці Лісній 5/6. Серед інших, цю квартиру відвідували заступник провідника Володимир Гасин і референт розвідки Ілярій Собашек. Очевидно, за ними було встановлено спостереження і 12 лютого 1940 р. їх разом із Іваном Винничуком—“Сичем”, колишнім районним провідником ОУН на Снятинщині, арештували при спробі переходу кордону [313, с.45]. Також 20 лютого 1940 р. під час обшуку за адресою по вул. Лісній, був арештований організаційний референт Богдан Івашків—“Топір”. На час арешту Б. Івашків був хворий; крім того, до нього інтенсивно застосували

радянські “методи слідства” (окремі протоколи підписані іншою особою). Таким чином, здобуті дані, зовнішнє спостереження за приміщенням, арешти підозрілих осіб, які туди приходили, дозволили виявити ще ряд конспіративних квартир, на яких перебували окремі члени Проводу: Пельникарській 10/14, Потоцького 99/2, Львівських дітей, 57б, Бема, 20, Шептицьких, 1а/7 [16, арк. 98, 100, 102, 193].

Члени Крайової Екзекутиви не легковажили небезпекою і знали про її наближення. Господарський референт КЕ О. Максимів згадував, що 24 березня проходило засідання Крайового проводу, на якому провідник О. Грицак вже повідомляв про загрозу арештів. Навіть сама нарада проходила під збройною охороною, а присутніх О. Грицак попередив: “Почавши від найближчого засідання Крайової Екзекутиви всі її члени будуть постійно носити при собі зброю. Дістанемо крім того отруту ціанкалі [ціанистий калій – Т. Г.] [165, с. 52]”. Особливо небезпечною визнавав провідник ситуацію арешту: “Досвід оказує, що незвичайно трудно опертися методам большевицької поліції, що диявольськими способами вміє висотувати з людей не тільки власне признання до вини, але і “всипи” інших. Небезпека для Організації з того величезна, годі описати її словами... Одинока рада – не датися живим в руки. Смерть одного рятує десятки інших і дає життя Організації [165, с. 52–53]”. Також О. Грицак доручив організаційному референту С. Ніклевичу змінити усі конспіративні квартири, але останній не встиг зробити цього через власний арешт [16, арк. 67]. Інші заплановані засоби безпеки також не були впроваджені через арешти більшості із присутніх на засіданні найближчими днями.

Друга хвиля арештів членів Крайової Екзекутиви розпочалася 28 березня. На той час органам НКВС стало відомо про прибуття із-за кордону великої групи членів ОУН для посилення організаційної роботи та підготовки повстання проти радянської влади. Нагадаємо, що той час НКВС вже було відомо про конспіративну квартиру по вул. Каневського,

11, яку також відвідували новоприбулі [17, арк. 42]. З іншого боку, ще 23 березня на підставі здобутих під час слідства над іншими членами ОУН свідчень, був арештований член міської організації Юрій Левицький–“Кзимс”, який проживав на основній конспіративній квартирі по вул. Потоцького, 99 [17, арк. 262] Недолік цього приміщення полягав у тому, що всі підпільники, які приходили з–за кордону, прибували в першу чергу за адресою по вулиці Потоцького. Там також проживала сестра Ю. Левицького керівник кур’єрського зв’язку крайового проводу Галина. Хоча Ю. Левицький на перших допитах нічого не повідомляв (перший протокол зі свідченнями датований через два місяці – 22 травня 1940 р. [16, арк. 205]), а Г. Левицька під час арешту отруїлася [17, арк. 226], але про цей провал конспіративного приміщення ніхто із проводу ще не знав. Очевидно, завдяки зовнішньому нагляду за квартирами, НКВС встановило місцеперебування майже всіх членів проводу та крайового військового штабу. Новоприбулі націоналісти не встигли зорієнтуватися в обстановці та змінити адреси перебування, коли почалися арешти.

Акція проти членів ОУН розпочалася із запасного конспіративного приміщення по вул. Пельникарській 10/14, де проживали кур’єрка Мирослава Шавалюк–“Стребог” та її матір. 28 березня біля цієї квартири, яка, очевидно, була під наглядом, був заарештований Ярослав Горбовий–“Буй”, а вночі, в ході нападу НКВС на це приміщення до рук радянських спецслужб потрапили М. Шавалюк, її мати, а також прибулий із Кракова В. Зелений [17, арк. 80, 84зв.]. На самій же квартирі було влаштовано засідку, в яку потрапили 29 березня – керівник Львівської міської організації Павло Габа [15, арк.205; 16, арк. 6зв.], 30 березня – Володимир Войтюк [17, арк. 176зв], Теодор Федечко [17, арк. 10зв.] і новий організаційний референт Степан Ніклевич [16, арк. 9]. Згодом затримали заступника керівника крайового військового штабу Володимира Гринів (3.04). Приблизно у той же час були арештовані і О. Гринів, Л. Харкевич (31 березня) [17, арк. 112зв], а член крайового військового штабу і

керівник військової розвідки Остап Мацілінський загинув у бою з НКВС. Врешті 17 квітня 1940 р. був арештований новий Крайовий провідник Осип Грицак [16, арк. 89]. Таким чином були арештовані майже всі члени Крайового проводу. Із числа арештованих було виділено 11 осіб, слідчі справи яких були об'єднані в один процес, який відбувся у Львові 29 жовтня 1940 р. [17, арк. 263–281].

Перед своїм арештом О. Грицак призначив Д. Мирона–“Максима” новим організаційним референтом, а референтом розвідки – Лавріва Романа–“Камінського”. Останній невдовзі також був арештований, але він був єдиним наявним контактом до представників крайового проводу, які були на волі. Тому йому запропонували піти на співпрацю з НКВС, на що він погодився. Після свого звільнення Р. Лавріву вдалося втекти з–під нагляду радянських органів безпеки і перейти в підпілля [165, с. 66–67, 16, арк. 59]. Проте подальша його доля залишається невідомою, можливо, загинув при переході кордону. Натомість Д. Мирон, який очолив Крайовий провід, зреагував на небезпеку найбільш оперативно й адекватно: змінив усі місця свого проживання, які могли стати відомими НКВС. Зокрема, у свідченнях Т. Федечка від 31.03.1940 р. сказано про те, що Д. Мирон проживав на конспіративній квартирі по вул. Красінського, 24 [17, арк. 19–20]. Проте після перших арештів Д. Мирон на цій квартирі не з'являвся.

Крім керівників українського підпілля, пройшли арешти в низових структурах: весною 1940 р. тільки на території Волинської, Рівненської та Тернопільської областей було арештовано 658 членів ОУН [478, с. 68]. При цьому окружного провідника Коломийщині Богдана Тичинського–“Джота” і Чортківську провідницю Клавдію Чайківську–“Лискавку” арештували на тій же конспіративній квартирі по вул. Потоцького 99/2. Арешти відбулися в перших днях квітня, коли обоє прибули на чергову зустріч із керівництвом, але потрапили в засідку [13, 14, 20, 21].

Ці всі арешти завдали дійсно важкого удару для українського підпілля. В. Чижевський у своїх спогадах згадував атмосферу страху і

невизначеності, яка запанувала на декілька перших днів після початку чекістської операції. Акція проти ОУН почалася після приїзду перших представників з Кракова, а сам В. Чижевський і О. Луцький з'явилися у Львові 29 або 30 березня, коли вже відбулися перші арешти. Відповідно, прибулі з-за кордону ще не встигли зорієнтуватися в ситуації і налагодити роботу, як почалися провали: “Розміру катастрофи ще годі збагнути... Мирон [Дмитро] сам приголомшений катастрофою і арештами, не знає що діється [7, с. 27–29]”. У тій ситуації особливо небезпечним було те, що всі організаційні зв'язки вимагали відновлення і перевірки. Навіть склалася ситуація, що Револьюційний Провід у Кракові взагалі деякий час не отримував жодної інформації від крайового керівництва. Тому для в'яснення дійсного стану справ в травні 1940 р. на Західну Україну було скеровано Ярослава Гайваса, члена аналітичної групи “сімка” при Проводі Українських Націоналістів [413, с. 13]. Як згадував С. Мудрик, ця місія не була виконана, бо “у місті панували страх і непевність. Адреси і люди, відомі у Кракові, у більшості вже були провалені [200, с. 36]. Згодом цей факт відіграв свою роль у поширенні конфлікту між прихильниками вичікувальної позиції та прихильниками активізації роботи. Зокрема, представники ПУН вважали активізацію підпільної діяльності причиною непотрібних жертв і пропонували дочекатися більш придатного моменту [40, арк. 4; 44, арк. 136]. Натомість члени РП ОУН виступали за подальшу активізацію боротьби та розгортання повстанської діяльності, як єдиного способу врятувати населення від неминучих, на їхню думку, репресій [37, арк. 1].

Попри жорстокість методів слідства та вироків діяльність ОУН не припинялася. Так, сформований Д. Мироном провід впритул наблизився до організації повстання в вересні 1940 р., про що мова йшла вище. Особливу небезпеку у цьому випадку представляв той факт, що “вопрос о вооруженном восстании против Советской власти украинскими националистами, ставился не только в момент благоприятной

политической ситуации, которой считается начало войны СССР с Германией, Балканскими странами или Турцией, а также и отсутствии этих условий [19, арк.289]”. Тривожною ця інформація для радянських органів була з огляду на безсумнівне наближення війни, а тому була проведена протиакція: 3 вересня 1940 р. внаслідок спецоперації був арештований організаційний референт І. Максимів. Він був затриманий із дуже детальними письмовими матеріалами про склади зброї та переліком кур’єрів ряду округ і повітів [18, арк. 31–34]. Затриманий відразу ж пішов на співпрацю з чекістами і розповів їм усю відому інформацію про підпілля. Із матеріалів слідства можна зробити висновок, що причиною цієї хвилі арештів стало чергове недотримання конспірації. Так, сама особа І. Максиміва як провідного члена ОУН фігурувала в матеріалах НКВС вже з квітня. Інше упущення в підпільній роботі стосується використання приміщення по вул. Бема, 20, де часто перебував І. Максимів і яке було вже відоме органам безпеки із березня–квітня 1940 р. На додаток до цього, при Максиміву були знайдені письмові записи із переліком членів ОУН.

На основі отриманих від організаційного референта даних розпочали масову акцію проти підпілля. Так, 10 вересня арештували членів проводу М. Вовка і М. Матвійчука,^{*} а також була арештована керівник зв’язку Л. Шевчик. Проте вона скористалася із бажання НКВС встановити місцеперебування Д. Мирона і під пильним прихованим наглядом була відпущена на “зустріч”. Проте в дорозі їй вдалося втекти від своїх конвоїрів і попередити крайового провідника про ситуацію, що склалася [200, с. 37; 78, с. 5]. Проте арешти вересня–жовтня 1940 р. зачепили велику кількість керівників різного рівня та рядових членів ОУН. Зокрема, радянські джерела повідомляють, що на основі показів Максиміва було арештовано 107 “наиболее активных оуновцев”, а всього в літньо–осінній

^{**} Особа М. Матвійчука вже була відома спецслужбам раніше, але чекісти намагалися встановити його організаційні зв’язки [478, с. 74] Затримання І. Максиміва змусило прискорити арешт М. Матвійчука, щоб останній не перейшов в підпілля.

період 1940 р. на Західній Україні було арештовано 1108 членів ОУН [478, с. 69].

Ці дії НКВС знову на певний час дезорганізували українське підпілля. В радянських джерелах, зокрема, наводиться свідчення керівника Тернопільського обласного проводу Константина Вальчика–“Сума”: “В этот период времени удары органов НКВД по оуновским кадрам наносились настолько быстрыми и ощутимыми темпами, что даже мы, руководящие участники ОУН, не говоря уже о низовке, были буквально ошеломлены и растеряны [478, с. 69]. Щоправда, ми вважаємо дане твердження не зовсім правдивим. Можливо, такою була особиста позиція К. Вальчика, але й не можна відкидати, що його слова насправді були відредаговані чекістами. Підстави для такого висновку наступні: 1) В ОУН не вживалося визначення “оунівські” кадри, а тільки “націоналістичні”. Цей мовний зворот вказує на те, що слова наведені не дослівно або не належать К. Вальчику; 2) рядові члени ОУН, з огляду на конспірацію, не могли знати про масштаби арештів. Також саме НКВС не було зацікавлене передчасно виявляти наближення репресій, бо націоналісти, які відчували загрозу для себе, могли перейти у підпілля; 3) О. Луцький, як обласний провідник Станіславщини зазначав, що повстання у вересні 1940 р. не відбулося згідно рішення Революційного Проводу та С. Бандери особисто. Їхня позиція про відтермінування була озвучена ще влітку, тобто до початку арештів [22, ар 156 зв.]; 4) у спогадах членів повітових проводів ОУН немає підтвердження великої розгубленості внаслідок арештів.

Отож, в слідчих та судових матеріалах на членів ОУН, за винятком згаданих свідчень К. Вальчика, все-таки немає інформації про катастрофічну дезорганізацію в лавах націоналістів. Більше того, поведінка арештованих часто була показово-стійкою, навіть виключною; під час слідства та суду вони заявляли про свою відданість боротьбі за незалежність [для прикладу: 219, с.6–8; 170, с. 21, 42–43]. Це знайшло відображення і у судових вироках над членами ОУН. Так, у вирокі

“Процесу 59–х” вказано, що суд керувався такими мотивами: “Беручи до уваги суспільну небезпеку злочину та осіб, які його скоїли, беручи до уваги, що майже всі підсудні заявили в судовому засіданні, що не хочуть зупинити ворожої діяльності проти Радянської влади та заявили, що будуть продовжувати ворожу роботу при всяких умовах [19, арк. 401]”. Враховуючи непримиренність арештованих членів ОУН, із 59 підсудних на цьому процесі було засуджено до вищої міри покарання – розстрілу 42 особи, серед них – 11 жінок.

Нові кадрові втрати в ОУН на межі 1940–1941 рр. були спричинені наближенням зими. Природні умови утруднювали перебування в підпіллі, зокрема вимагали додаткових умов для проживання, харчування, матеріального забезпечення і ведення підпільної роботи. Саме тому провід прийняв рішення про виведення закордон членів ОУН, які перебували на нелегальному становищі. Так, радянські органи отримали інформацію, що восени 1940 р. з Кракові надійшла директива, яка зобов’язувала:

“а) отстранить от активной работы всех нелегалов и лиц, попавших в поле зрения органов НКВД;

б) в каждом округе оставить по 2 начальника (способных организаторов), а всю остальную работу возложить на членов ОУН, находящихся на легальном положении;

в) нелегальщиков организованно, применяя все активные меры, вплоть до вооруженного прорыва, перебросить за кордон (чтобы сохранить эти кадры от репрессий и подготовить их к обратной переброске в УССР для активных действий весной 1941 г.) [60, с. 181–182]”.

На думку НКВС, на виконання цієї директиви було заплановано скерувати закордон близько 1.000 членів ОУН. Чекісти вважали, що абсолютна більшість із таких груп були затримані при переході або змушені були повернутися [67, с. 165]. На той час кордон вже перебував під пильною охороною НКВС, тому із переходом пов’язана найбільша кількість арештів членів ОУН. Так. І. Патриляк подає інформацію, що

взимку 1940–1941 рр. боротьба проти ОУН найбільше активізувалася на території Львівської, Станіславської, Дрогобицької обласних та Володимир–Волинської окружної організації [427, с. 24]. При цьому він не звернув увагу на той факт, що мова йде про місцевості, через які відбувався перехід закордон. Вважаємо наш висновок правильним, оскільки статистичні дані, які подають радянські джерела, також засвідчують небезпеку переходів кордону для членів ОУН. Зокрема, за період від вересня 1940 р. до лютого 1941 р. радянські прикордонники зафіксували 86 випадків прориву кордону [478, с. 70]. У випадку, коли групу виявляли прикордонники чи чекісти, підпільники, як правило, вступали в бій. Для більш повного висвітлення питання небезпеки при перетині кордону, наведемо ситуацію із Д. Мироном. 8 грудня 1940 р. він разом із досвідченим поводитирем переправлявся через кордон. Хоча сам він був досвідченим підпільником, але змушений був пробиватися з боєм через хащі і снігові замети, форсуючи зимову р. Сян. Під час переходу Д. Мирон втратив весь верхній одяг (шапка, куртка) і взуття, а поводитир загинув або потрапив до рук НКВС [7, с. 59]. Як бачимо, не було однозначно успішних способів виконання цього завдання. Ці акції завжди таїли в собі небезпеку, і частина провалів в ОУН стала наслідком невдалих спроб перетину кордону кур'єрами чи окремими керівними членами ОУН. Для прикладу, назвемо арешти в 1940 р. при спробі переходу кордону членів Крайового Проводу Володимира Гасина, Ілярія Собашека, Костянтина Вальчика, загибель Володимира Тимчія, Микити Опришка та Зеновії Левицької [478, с. 73–75; 67, с. 151]. Багато операцій радянських спецслужб також базувалися на агентурному опрацюванні даних, отриманих від прикордонників протягом 1940 р.

У той же час радянські органи не переоцінювали свої успіхи у боротьбі проти українського визвольного руху. Зокрема, визнавали, що план повстання в вересні 1940 р. не був втілений з двох причин: як через низку “крупных провалов ОУНовских организаций”, так і “ввиду

изменившейся международной обстановки [65, с.329]”. Було також відомо, що ОУН, незважаючи на труднощі в роботі для під час зими, продовжувала підпільну роботу. Щоб стримати розвиток ОУН, було вирішено 21–22 грудня 1940 р. у західних областях провести чергову (вже третю за рахунком) масову операцію по ліквідації підпілля. Внаслідок дій чекістів, було арештовано 996 осіб, зокрема, у Львівській області – 520, Станіславській – 235, Тернопільській – 133, Дрогобицькій – 42, Станіславській – 235, Волинській – 56 та Рівненській – 10 [67, с. 161]. Проте із даної інформації також можемо зробити висновок про те, що операція не досягла успіху: у трьох перших областях було арештовано 888 осіб, а в інших – ще тільки 108! Тому виникає також питання, чим зумовлена така диспропорція і чи не було серед арештантів тих, які не мали відношення до підпілля і були затримані “для кількості”? Питання не риторичне, оскільки за деякими даними протягом неповних двох років на Західній Україні за обґрунтованою чи вигаданою підозрою у приналежності до ОУН було арештовано понад 35.000 осіб [270, с. 132]. А ця кількість значно перевищує підрахунки чисельності самих націоналістів. Також про рівень та методи роботи слідчих органів можна говорити враховуючи слова першого секретаря Станіславського обкому КП(б)У М. Груленка на засіданні бюро, присвяченому веденню слідчих справ: “Я считаю, что если нет состава преступления по врагам народа – петлюровцам, офицерни, кулакам, то на суде надо прямо создать дело и чтобы они сгнили. Если Верховный суд отменит, все равно, он еще раз попадетсся [71, с. 64].”

Окремо хочемо виділити інформацію, яку подав у доповідній записці про хід розслідування справ членів ОУН, заарештованих у Львівській області під час операції в грудні 1940 р. наркому державної безпеки СРСР В. Меркулову нарком внутрішніх справ УРСР І. Ткаченко. Зокрема, знаходимо наступні дані: “Из общего количества арестованных к настоящему времени [записка датована 18 лютим 1941 р. – Т. Г.] дали

показання о своей причастности к “ОУН” и проведения контрреволюционной деятельности – 185 человек [65, с. 329]”. Фактично, за неповних 2 місяці інтенсивного слідства відомими методами тільки третина арештованих призналися у якійсь причетності до антирадянської діяльності! На нашу думку, це може свідчити або про високий рівень підготовки членів ОУН, або про надзвичайно великий відсоток непричетних до визвольної боротьби серед арештованих.

Зрештою, про різке падіння результативності боротьби НКВС проти ОУН свідчать і статистичні дані першої половини 1941 р. Так, радянські органи безпеки на основі агентурно–слідчих даних дійшли до висновку, що черговою датою початку повстання (або принаймні мобілізації) визначено період між 20 квітня і 1 травня 1941 р. [65, с. 163, 342]. Тому було прийняте рішення про початок 2 квітня чергової (четвертої за рахунком) операції із боротьби проти українського націоналістичного підпілля. Для виконання завдання керівники відповідних спеціально створених опергруп були наділені додатковими повноваженнями: мали право залучати агентуру і особовий склад відділень НКВС, підрозділи внутрішніх військ і частини Червоної Армії. В окремих випадках перевіреним агентам спецслужб, засланим в українське підпілля, дозволялося навіть “фізично ліквідувати” провідників та членів ОУН [65, с. 173]. Попри усі повноваження і способи, операція не була успішна: не арештували жодного члена Крайового чи обласних проводів [65, с., 173]. Навіть більше – в директиві 31 травня 1941 р. нарком держбезпеки УРСР П. Мешик визнавав провал роботи УНКДБ по Львівській області: “Если в начале апреля [...] был известен состав краевой экзекутивы, то на сегодня [...] ни состав, ни местонахождение, ни последние методы работы краевой экзекутивы – нам не известны [67, с. 203]”. Не меншої критики заслужили керівники управлінь НКДБ по Тернопільській, Волинській, Станіславській та Рівненській областях [67, с.203–204]” А за період з січня

по 15 червня 1941 р. було ліквідовано тільки “38 политических и 25 уголовных банд с общим количеством 273 активных участников [65, с.353]”.

Радянські органи за умов неефективності прямих арештів та допитів зробили основну ставку на впровадження агентів НКВС в ОУН. Такий спосіб забезпечив успішність цілої низки чекістських операцій. Відомо, що окремі успіхи чекістів, здобуті виключно завдяки засланим агентам [478, с.64–65, 67–68, 74–75]. Так, радянські джерела стверджують, що результати операції 21–22 грудня 1940 р. був забезпечені найперше даними агентури. Тому, на кінець червня 1941 р. було заплановано розпочати нову масштабну операцію на основі засланих агентів. Перед ними ставилося завдання із ліквідації вже відомих керівників і членів підпілля, засилання в ОУН цілих лже–груп або створення легендованих (підставних)проводів [270, с. 146; 245, с. 172–173, 237–238, 345, 347]. У боротьбі проти націоналістів чекісти планували застосувати й інші методи: активізувати вербування донощиків, залучити на боротьбу проти ОУН особовий склад НКВС із сходу України, розпочати акцію масового виселення жителів західних областей чи просто компрометувати окремих провідників задля того, щоб їх ліквідувала СБ ОУН [270, с. 205–206, 241; 245, с. 172–173] Серед цих методів особливо великі надії покладали більшовики на виселення членів сімей підпільників [65, с. 173; 67. с. 227–228]. Хоча ці заходи не були здійснені через початок війни, їхнє масове застосування розпочалося в боротьбі проти українського визвольного руху в 1943–1945 та повоєнних роках.

На таку ситуацію ОУН зреагувала посиленням конспірації та активізацією контррозвідки Служби Безпеки. Вже у березні 1940 р. у складі крайового проводу та крайового військового штабу були визначені відповідальні за розвідку і контррозвідку. Під час арештів березня–квітня 1940 р. керівники відповідних відділів загинули під час арешту, а тому детальнішої інформації про роботу Служби безпеки радянські органи не отримали. Проте вже в травні цього ж року в орієнтуванні УДБ НКВС

УРСР було вказано, що розвідка ОУН формується відділено від звичайної організаційної мережі. Згідно інструкцій, до складу кожного осередку, починаючи зі станичного рівня, повинен був входити відповідальний за розвідувальну роботу [12, арк. 359]. Навіть більше, І. Патриляк наводить інформацію, датовану весною 1941 р., що в кожному зені (3–5 рядових членів ОУН) був таємний інформатор есбістів [427, с.29].

За даними чекістів, розвідка ставила за мету збір даних про розташування військових частин, їх кількість, озброєння, а також про прізвища командирів [65, Товс, с. 358]. Велика частина цієї інформації мала значення виключно при проведенні наступальних дій великих з'єднань. Пояснюється це тим, що зібрані розвідувальні дані ОУН передавала, а більш правильно – продавала німецькій розвідці. Так, в одній із директив, пересланих з Кракова, було зазначено: “шлите побольше шпионских сведений, топографических карт и военной литературы, за все это немцы нас обеспечат оружием и деньгами [65, с. 172, 316; 313, с. 49; 427, с. 29]”.

Натомість іншим напрямком роботи СБ стала боротьба проти НКВС та сексотів. СБ вивчала розташування частин НКВС і міліції, їх особовий склад, збирали інформацію та складали характеристику на радянських і партійних працівників. Крім того, ставилося завдання вербування українців–працівників міліції, або навіть і НКВС [65, с. 115; 19, арк. 294]. Ефективність їхніх дій визнавав відомий кадровий розвідник Павло Судоплатов. Він, наприклад, згадував, що СБ у Львові досить швидко встановила всі явочні квартири НКВС [245, с. 24].

Також на основі зібраних розвідданих розроблялися конкретизовані плани повстання для кожної місцевості: встановлювалися сигнали початку дій, визначалися місця збору повстанців та першочергові завдання для них. Як пізніше свідчив О. Луцький, потрібно було “тщательно предусмотреть, что должен делать каждый член ОУН в момент восстания [22, арк. 154зв-155]”.

В умовах фактичної війни з радянським режимом націоналістичні органи безпеки отримали повноваження діяти згідно законів військового часу, в тому числі проводити відповідні ліквідації. На думку проводу, іншого способу боротьби із радянською агентурою в тих умовах не було, а кожне милосердя до ворога оберталось новими арештами. Тому вже з осені 1940 р. директива з Кракова у питаннях безпеки вказувала: “Соблюдать строгую конспирацию, физически уничтожая каждого участника организации, допустившего нарушение этих условий [60, с. 182]”. Взагалі, протягом 1940 р. ставлення до членів ОУН, яких підозрювали у співпраці з радянськими органами змінювалося. Так, на початку 1940 р., націоналістам, яких арештовували, дозволялося підписувати заяву про співпрацю з радянськими органами. Їх зобов’язували дезінформувати про роботу підпілля, ухилятися від зустрічей, а в крайньому разі – переходити на нелегальне становище. Для таких осіб в ОУН існувало навіть умовне визначення – декларанти. Річ в тім, що Служба Безпеки крайової ОУН на перший пораз не могла розгорнути широкої діяльності відносно перевірки своїх членів. Проте приблизно в жовтні–листопаді 1940 р. І. Климів подав вказівку ліквідувати всіх декларантів, мотивуючи неможливістю встановити істину хто щиро працює на НКВС, а хто тільки декларує [12, арк. 358]. Також в орієнтуванні 3–го Управління НКДБ СРСР від 31 травня 1941 р. вказувалося, що “Оуновцы, заподозренные в сотрудничестве с Советской властью, физически уничтожаются членами организации [60, с. 180]”.

Зібрані дані використовувалися також для здійснення терактів над представниками партактиву та радянських установ, а також різноманітних диверсій. Ці дії були одним із способів боротьби проти радянського режиму і слугували своєрідним пропагандистським тлом посиленої підготовки до збройного повстання, своєрідним мобілізаційним закликком. Серед планів, які розроблялися членами ОУН, були як виключно демонстративні – здійснення замаху на членів радянського уряду [65, с.

329], так і практичні – напад на Замарстинівську тюрму у Львові та на військову частину, яку прилягала до неї [67, с. 165–166; 65, с. 331]. Також планувалася диверсія на електростанції у Львові, яку готував інженер Семен Магальяс. Суть диверсії полягала у знеструмленні міста після початку повстання. Цим порушувалося функціонування зв'язку між усіма радянськими установами, зокрема, між військовими частинами.

В червні 1940 р. на нараді із членами проводу ПЗУЗ І. Климів детально роз'яснював інструкцію зі здійснення диверсійної роботи. Відповідно до вказівок, планувалося створення груп для диверсій різного призначення. Перш за все, члени таких груп повинні були псувати шосейні дороги, а також телеграфні та телефонні лінії на них. Друга частина груп зосереджувалася на акціях, пов'язаних із залізницею: пошкодження залізничного полотна та споруд, які мали військово–стратегічне значення. Третя група, т. зв. “ліквідаційна” повинна була займатися арештами і ліквідацією радянського та партійного активу [12, арк. 357]. Для здійснення останнього завдання складалися “чорні списки”, в які включалися особи, що підлягали першочерговій ліквідації [19, арк. 288].

Спочатку передбачалося, що всі ці диверсії розпочнуться лише із початком повстання, але репресії другої половини 1940 р. змусили розпочати акти індивідуального терору. Їх дозволялося здійснювати у випадку необхідності, тобто за умов, коли була встановлена співпраця із НКВС. При цьому, якщо зраджував член ОУН, санкцію на смертний вирок міг надати тільки крайовий провід [12, арк. 357]. Натомість, коли внаслідок дій будь–яких громадян виникала безпосередня загроза викриття, рішення про їх ліквідацію міг прийняти повітовий провідник. При цьому наголошувалося, що за відсутності безпосередньої загрози зі сторони радянського активіста, теракт проводити небезпечно, оскільки він тільки деконспірує місцеву мережу [12, арк. 358]. Серед об'єктів нападів націоналістів були таємні агенти НКВС, особи, які надали радянським органам інформацію про членів підпілля, представники місцевої влади,

активісти КП(б)У тощо. За даними окремих джерел, тільки в другій половині 1940 р. членами ОУН було здійснено 30 нападів. Їхніми об'єктами, зокрема на Тернопільщині, стали інструктор Струсівського райкому КП(б)У І. Риболовка, прокурор Монастирського району Дорошенко та інші [478, с. 40].

Із посиленням боротьби проти ОУН, націоналісти почали застосовувати практику диверсій та терактів частіше. Про це свідчать перехоплені в грудні 1940 р. чекістами листи І. Климів, у яких він закликав до готовності здійснити демонстраційний теракт над чільниками радянського уряду, а для прикладу наводив замах на Кірова чи Перацького. Резонанс від замаху мав би бути настільки значним, щоб про нього заговорили навіть в умовах більшовицької цензури та блокування інформації. Ці теракти мали б стати, за словами І. Климів, передвісниками збройного повстання [65, с. 329, 335]. В одній із спільних директив НКВС–НКДБ по Рівненській області було визнано, що з початку 1941 р. диверсійну та терористичну діяльність було значно посилено [67, с. 195]. Так, в жовтні було здійснено 15 терактів над представниками місцевих органів влади [478, с. 75], в квітні 1941 – 38 [60, с. 194], а в травні – 58 нападів, здійснених членами ОУН [60, с. 240]. На підставі цих даних можна говорити про широкий розмах диверсійної діяльності ОУН.

Крім того, усі масштабні дії НКВС, із залученням великої кількості чекістських і військових груп, стикалися із протидією ОУН. Часто такі акції перетворювалися на небезпечні військові операції. При цьому найважливішу роль у протистоянні відігравали особисті характеристики підпільників: “оуновцы–нелегали представляют собой хорошо обученные в смысле нелегальной техники, закаленные и весьма агрессивные кадры. Как правило, при арестах оуновцы оказывают вооруженное сопротивление, пытаются покончить жизнь самоубийством [60, с. 180]”. Тому з часом чекісти зрозуміли–таки, що на допитах члени ОУН повідомляють дуже невеликий обсяг інформації, незважаючи на всі методи

слідства, які застосовували до заарештованих. У боротьбі проти ОУН радянська влада навіть намагалася залякати жителів Західної України показовими судами та суворими смертними вироками. Серед найвідоміших судилищ можна згадати “Процес 11–х” (Львів, 29.10.1940 р., 10 смертних вироків), “Процес 59–х” (Львів, 15–18.01.1941 р., 42 смертні вироки), “Процес 39–х” (Львів, 12–13.05.1941 р., 15 смертних вироків), “Процес 64–х” (Дрогобич, 17–22.02.1941 р.), “Процес 62–х” (Дрогобич, 7.05.1941 р., 30 смертних вироків), а також “Процес 39–х” (Дрогобич, 9–15.05.1941 р., 22 смертні вироки) [508, с. 153; 54, с.81–82, 99–100] та інші [66, с. 114]. Зрештою, до червня 1941 р. було репресовано майже 10% населення Західної України. Але, як зауважив І. Патриляк, ефект від суворості був протилежним: підпільники не розраховували на прощення від ворогів і боролися до кінця, а в вплив ОУН серед населення тільки зростав [427, с.26]. Про правильність цього висновку свідчить і частина звіту Крайового провідника І. Климів–“Легенди”, яка стосується втрат ОУН за 1939–1941 рр. Він, зокрема, стверджував, що “На 5000 арестованих членів ОУН – сипало [тобто “розколювалися” на допитах і давали покази – Т. Г.] не більше 100 людей, а призналося не більше 500. На 700 обскочених чекістам здалося не більше 20 (двадцять). Решта знала тільки одно “Не вміємо руки вверх” [підкреслення в тексті документа – Т. Г.]. Жінки розсаджували себе гранатою (Жовківщина) [37, арк. 4]”.

Нескореність членів ОУН проявлялася навіть після їхнього арешту. Так, відомі випадки нападів ув’язнених членів ОУН на слідчих під час допитів. Наприклад, член проводу Демидівського району Рівненської області Петро Сич був арештований 26 грудня 1940 р. Його причетність до ОУН була встановлена на очній ставці. Тому 28 грудня, на черговому допиті він за допомогою мотузки задушив оперуповноваженого Зарицького, забрав його пістолет та намагався втекти. Інший член ОУН цього ж району, Олександр Гімбаржевський, двічі намагався здійснити втечу, а під час однієї зі спроб також напав на слідчого [66, с. 113].

Підсумовуючи зазначимо, що ОУН з листопада 1939 р. розпочала підготовку до повстання проти радянської влади. На той час в західних областях склалася небезпека стихійних повстанських акції. Ініціатива боротьби виходила від В. Тимчія-“Лопатинського” і була схвалена Революційним проводом ОУН.

Дата повстання декілька разів переносилася: весна 1940 р., осінь 1940 р., весна 1941 р. Причинами цих змін були як внутрішня ситуація в ОУН (неготовність як крайової, так і закордонної структури до повстання), так і зовнішні фактори (арешти крайових проводів та відтермінування початку війни між Німеччиною і СРСР).

В рамках підготовки до повстання націоналісти проводили збір зброї, військові вишколи, проводили розвідку та розробляли плани нападів на радянські урядові установи. Окремим напрямком стала підготовка адміністрації майбутньої держави, яка свідчила про бажання надати максимальної легітимності діям ОУН та забезпечити ефективність дій нової влади.

Вся діяльність ОУН викликала серйозне занепокоєння радянської влади. Боротьба проти українського визвольного руху була досить напруженою, із застосуванням великих військових ресурсів. Проте, ні підступність методів, ні суворість вироків не приносили бажаного ефекту. Навіть більше – впливи та чисельність ОУН зростали. Тому основна ставка в боротьбі проти націоналістів була зроблена на впровадження агентури та масові вивози населення. У відповідь націоналісти посилювали диверсійну роботу та почали ліквідувати представників радянської адміністрації, органів влади та сексотів.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми, здійснений на основі джерельної бази з використанням методів науково–історичного дослідження дозволив сформулювати такі **висновки**.

1. Сучасна історіографія українського визвольного руху на початку Другої світової війни висвітлює багато питань, пов'язаних з боротьбою за незалежність в середині 20 ст. Проте наявна історіографія зосереджувала свою увагу переважно на подіях, які відбувалися на території Генеральної Губернії, зрідка подаючи окремі факти, які мали стосунок до подій на території західних областей України. Ця диспропорція пояснюється найперше недоступністю джерел до історії ОУН. Ці матеріали зберігаються в державних та громадських архівах на території України, та за її межами. Таким чином є підстави заявляти про потребу комплексних досліджень з цієї проблематики.

2. Німецько-польську війну вересня 1939 р. Організація Українських Націоналістів розглядала, як нагоду для здобуття незалежності України. Крайова екіпіва на чолі з В. Тимчієм–“Лопатинським” напередодні Другої світової війни провела велику підготовку до повстання проти Польщі. Перші протипольські акції озброєних членів ОУН зафіксовані 9 вересня 1939 р., більш масові виступи розпочалися з другої декади вересня. Партизанські збройні відділи націоналістів діяли у більшості повітів Західної України. Їхня активність залежала від кількості зброї, яка була у розпорядженні повстанців, від кадрового потенціалу місцевої ОУН та від дієздатності польської адміністрації.

3. Кінцевою метою дій членів ОУН було проголошення незалежності, починаючи із окремих населених пунктів. Дане явище не стало масовим, проте має особливе значення для розуміння цілей, які ставили перед собою націоналісти.

Повстання не досягнуло своєї мети через швидке наближення німецької армії та вступ у війну Радянського Союзу. Проте дії повстанців

засвідчили реальність планів здобуття незалежності, які розробляла і впроваджувала ОУН. Цей чинник мав велике значення для подальшої боротьби.

4. Військовий потенціал партизанських загонів, організованих ОУН, був недостатнім для тривалої боротьби проти польської влади. Особливо відчутним був брак озброєння та недостатній військовий вишкіл партизанів. Це також свідчить про те, що повстанці у своїх діях не підпорядковувалися інтересам держав-агресорів.

5. Після вступу Червоної армії на Західну Україну Організація Українських Націоналістів залишилася єдиною політичною структурою, яка продовжувала існувати на Галичині та Волині. Першочерговим завданням для націоналістів стало відновлення, розбудова та вишкіл підпільної мережі в рамках підготовки повстання проти радянської влади. Особливо активізувалися дії націоналістів після створення Револьюційного Проводу ОУН (С. Бандери).

В результаті активної кадрової роботи чисельність організації станом на червень 1941 р. становила **не менше 20.000 осіб. Всі члени ОУН проходили вишколи, на яких вивчали українознавчі та організаційні теми. Виконуючи завдання проводу, багато націоналістів проникнули в червону міліцію, у виборні органи влади та в комсомол, де виконували розвідувальні функції. Ознайомлення із принципами управління в радянських органах влади, засвідчило принципову відмінність ідеологій ОУН і КП(б)У, що виключало можливість співпраці чи компромісів.**

6. Із листопада 1939 р. Крайова Екзекутива ОУН Західно–Українських Земель, очолювана Володимиром Тимчієм–“Лопатинським” розпочала активну підготовку до повстання., поставивши за мету на весну 1940 р. бути готовим до початку дій проти радянської влади. При плануванні повстання проти радянської влади націоналісти орієнтувалися на успіхи та недоліки повстання вересня 1939 р.

Крайовий провід ОУН, який діяв у тісній співпраці із Револуційним Проводом Степана Бандери у Кракові декілька разів встановлював і переносив орієнтовну дату початку повстання: весна 1940 р., вересень 1940 р., весна 1941 р., а також на час початку військового конфлікту СРСР з Німеччиною чи Балканськими державами.

7. Повстання проти радянської влади відповідало інтересам населення західних областей України. Свідченням цього є локальні стихійні повстання, які відбулися в різних повітах взимку 1939–1940 рр.

В межах підготовки повстання члени ОУН на місцях повинні були провести військовий вишкіл, підготувати мобілізаційний план для формування повстанських загонів та скласти “чорні списки” із переліком осіб, проти яких потрібно повести боротьбу в першу чергу. Націоналісти розраховували на допомогу в повстанні третіх держав, найперше – Німеччини, але не ставили свої дії у повну залежність від них.

8. Протягом 1939–1941 рр. мережа ОУН на території Радянського Союзу розросталася. Чисельність українських націоналістів на території Західної України, Західної Білорусі, **Північної Буковини, Бесарабії та в інших областях УРСР складала не менше 30.000 членів та симпатиків. При цьому можна відзначити, що осередки ОУН були створені майже у всіх населених пунктах Західної України. Члени ОУН** регулярно проходили різноманітні вишколи: ідеологічні, організаційні, військові, пропагандистські, санітарні та інші, а також спеціальні курси для провідного членства. Встановлені факти дають можливість по новому оцінити успіхи дій українських націоналістів на території СРСР.

9. Поряд із здобутками підпільної роботи, ОУН зазнала великих втрат внаслідок дій радянських органів безпеки. На сьогодні важко встановити справжню кількість арештованих та засуджених в 1939–1941 рр. членів ОУН та їхні справжні пости. Відомо, що майже повністю були арештовані члени трьох складів крайового проводу, окремі обласні та окружні провідники, члени їх проводів. У той же час репресії проти

націоналістів на спинили розвиток організації та не стали на перешкоді підготовки повстання.

Зі свого боку націоналісти розгорнули збройну боротьбу проти представників місцевих органів влади, радянських партійних структур та органів влади. В рамках протистояння, члени ОУН проводилися також диверсійні акти.

10. Дане дослідження є одним із етапів більш масштабного вивчення історії українського визвольного руху в цілому та Організації Українських Націоналістів зокрема. Необхідно більш детально з'ясувати діяльність усіх обласних, окружних та нижчого рівня організацій, зв'язки та співпрацю Крайового проводу та Революційного проводу ОУН, реалізацію повстанських та організаційних планів в червні–серпні 1941 р. Також для повноти висвітлення ситуації в ОУН необхідно провести комплексне дослідження діяльності українських націоналістів на території Генеральної Губернії та інших країн.

11. Досвід повстанської боротьби, вишкільна та організація діяльність, яку здійснювали націоналісти в 1939-1941 рр. заслуговують на популяризацію та використання національно-патріотичному вихованню молоді та Збройних Сил незалежної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. 1. Архівні матеріали

Архіви громадських організацій України

1. Архів Пласту – Національної скаутської організації України. – Криницька Т. Спомин / Т. Криницька. – 7 с.
 2. Архів ОУН у м. Києві, ф. 1, оп. 1, спр. 233. Звіти обласних, окружних і повітових провідників.
 3. Архів ОУН у м. Києві, ф. 1, оп. 2, спр. 27. Звіти про підготовку збройного повстання на західноукраїнських землях.
 4. Архів Центру досліджень визвольного руху (АЦДВР). – Матла О. Спомини Олька Матли. Машинопис. – 25 с.
 5. АЦДВР. – Мудрик-Мечник С. Ненависть – психічна хвороба. Машинопис. – 16 с.
 6. АЦДВР. – Постанови II Великого Збору Організації Українських Націоналістів. Машинопис. – 14 с.
 7. АЦДВР. – Протокол нарад Ради сеніорів і Української Національної Ради. Від липня 1941 до лютого 1942. – 143 с.
 8. АЦДВР. – Стецько Я. Спогади. (Відредагований текст розмов достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолієм Бедрієм, переведений і записаних на 12 касетках від 17 до 23 червня 1985 року). – 62 с.
 9. АЦДВР. – Чижевський В. Спогади із праці в ОУН в рр. 1939-1945 (47). Машинопис. – 75 с.
 10. АЦДВР. – Шанковський Л. Думки про визволення. Машинопис. – 125с.
- Архіви Управління Служби безпеки України (АУСБУУкраїни) та Галузевий державний архів Служби Безпеки України (ГДА СБУУкраїни)
11. АУСБУУкраїни у Волинській області, спр. 6824, т. 1.
 12. АУСБУУкраїни у Волинській області, спр. 6824, т. 2.
 13. АУСБУУкраїни в Івано-Франківській області, спр. 10660П, т. 1.
 14. АУСБУУкраїни в Івано-Франківській області, спр. 10660П, т. 2.

15. АУСБУ України у Львівській області, спр. П-33834, т. 1.
16. АУСБУ України у Львівській області, спр. П-33834, т. 2.
17. АУСБУ України у Львівській області, спр. П-33834, т. 3.
18. АУСБУ України у Львівській області, спр. П-34440, т. 1.
19. АУСБУ України у Львівській області, спр. П-34440, т. 8.
20. АУСБУ України у Тернопільській області, спр. 9955-П, т. 1.
21. АУСБУ України у Тернопільській області, спр. 9955-П, т. 3.
22. ГДА СБУ України, ф. 5, спр. 67418, т. 1.
23. ГДА СБУ України, ф. 5, спр. 67418, т. 2.
24. ГДА СБУ України, ф. 6, спр. 33282фп.
25. ГДА СБУ України, ф. 6, спр. 75135фп.

Інші державні архіви України

26. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ), ф. 3833 (Крайовий провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) на західноукраїнських землях), оп. 1, спр. 1.
 27. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 2.
 28. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 13.
 29. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 14.
 30. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 15.
 31. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 24.
 32. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 29.
 33. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 41.
 34. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 42.
 35. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 44.
 36. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 45.
 37. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 57.
 38. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 60.
 39. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 61.
 40. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 70.

41. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 74.
42. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 80.
43. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 83.
44. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 210.
45. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 2, спр. 32.
46. ЦДАВОВУ, ф. 3833, оп. 2, спр. 80.
47. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф. 1 (Центральний Комітет Комуністичної партії України), оп. 23, спр. 527.
48. ЦДАГОУ, ф. 57 (Колекція документів з історії Комуністичної партії України), оп. 4, спр. 343.

I.2. Збірники та опубліковані документи

49. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953 : суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн / Іван Білас. – Кн. 2. – К. : Либідь-Військо України, 1994. – 688 с.
50. Документы изобличают : сборник документов и материалов о сотрудничестве украинских националистов со спецслужбами фашистской Германии [авторы и сост. Г. Ткаченко, А. Войцеховский, А. Ткачук. – 2-е изд., доп. и испр. – К. : [б. в.], 2004. – 317 с.
51. Косик В. Розкол ОУН (1939-1940) : збірник документів. – 2-е вид., випр. і доп. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Львівський державний університет ім. І. Франка, . – 136 с.
52. Кучерук О. Щоденні записи учасника Легіону Р. Сушка (вересень – листопад 1939 р.) / О. Кучерук // Військово-історичний альманах. – 2004. – Ч. 1 (8). – С. 143-160.
53. Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки / упор. С. Кокін, Н. Сердюк, С. Сердюк / за заг. ред. В. Сергійчука. – К. : ПП Сергійчук М. І., 2006. – Т. I. – 920 с.
54. Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади / відп. ред. Я. Лялька. – Кн. I. – Львів : Просвіта, 1993. – 800 с.

55. Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади / відп. ред. Я. Лялька. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 1997. – 664 с.

56. Літопис УПА: Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали / упоряд.: С. Богунов, В. Даниленко, А. Кентій, С. Кокін, В. Лозицький, М. Посівнич. – Київ ; Торонто, 2007. – 832 с.

57. Матеріали та документи Служби безпеки ОУН(Б) у 1940-х рр. / упор. О. Є. Лисенко та І. К. Патриляк. – К., 2003. – 253 с.

58. НКВД-МВД ССРСР в боротьбі з бандитизмом і вооруженим націоналістическим підпольем на Западній Україні, в Западній Білорусії і Прибалтиці (1939-1956): сб. докум / сост. Владимирцев Н. И., Кокурин А. И. – М. : Объединенная редакция МВД России, 2008. – 640 с.

59. Органи державної безпеки ССРСР в Великій Вітчизняній війні : збірник документів / сост. В. П. Ямпольський і др. ; ред. С. В. Степашин. – М. : А/О “Книга і бізнес”, 1995. – Т. 1. Накануне. – Кн. 1 (ноябрь 1938 г.–декабрь 1940 г.). – 452 с.

60. Органи державної безпеки ССРСР в Великій Вітчизняній війні : збірник документів / [сост. В. П. Ямпольський і др. ; ред. С. В. Степашин]. – М. : А/О “Книга і бізнес”, 1995. – Т. 1 Накануне. – Кн. 2 (1 января–21 июня 1941 г.) – 398 с.

61. ОУН в 1941 році. Документи. Ч. 1 / упор. О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук ; відп. ред. С. Кульчицький. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. — 336 с.

62. ОУН-УПА на Сумщині / автор-упоряд. Іванущенко Г. М. – [Суми?], 2009. – Т. 2. – 232 с.

63. ОУН-УПА на Сумщині / упоряд. Іванущенко Г. М. – К. : Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2006. – Т. 1. – 156 с.

64. Посівнич М. Відозва комітету поляків зі східних кресів 1939 року / Микола Посівнич // Україна: культурна спадщина, національна

свідомість, державність / гол. ред. кол. Я. Ісаєвич; упор. Ю. Сливка. – Львів, 2005. – Вип. 13. – С. 345-347.

65. Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р. : документи ГДА СБ України [упоряд. Василь Даниленко, Сергій Кокін]. – К. : Вид. дім. “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 1311 с.

66. Реабілітовані історією. Рівненська область / редколегія тому: В. А. Королюк (співголова), С. І. Павлюк (співголова), та ін.; упорядник А. Жив’юк. – Рівне : ВАТ “Рівненська друкарня”, 2009. – Кн. 2. – 612 с.

67. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940-1950) / за заг. ред. Володимира Сергійчука. – К. : ПП Сергійчук М. І., 2007. – Т. 1. – 640 с.

68. Сергійчук В. Правда про “Золотий вересень” 1939-го / Володимир Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1999. – 129 с.

69. Сергійчук В. Український здвиг : Волинь. 1939-1955 / Володимир Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.

70. Сергійчук В. Український здвиг : Поділля. 1939-1955 / Володимир Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.

71. Сергійчук В. Український здвиг : Прикарпаття. 1939-1955 / Володимир Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.

72. Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939-1959) / за заг. ред. Володимира Сергійчука. – К. : ПП. Сергійчук М. І., 2009. – Т. 1. – 680 с.

73. Степан Бандера: документи і матеріали (1920-1930 рр.) / упор. М. Посівнич. – Львів, 2006. – 248 с.

74. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. / упор. Володимир Косик. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1997. – Т. 1. – 384 с.

75. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 / упор. Орест Дзюбан ; заг. ред. Ярослав Дашкевич і Василь Кук. – Львів ; Київ : Літературна агенція “Піраміда”, 2001. – 557 с.

76. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. В. Д. Гончаренка ; уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. – 3-є вид., перероблене. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 800 с.

77. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich / M. Siwicki. – Т. 1. – Warszawa: Nakładem autora, 1992. – 317 s.

I.3. Документи із архіву автора

78. Булка О. Тиждень медичної науки. Машинопис / Орест Булка. – 6 с.

I. 4. Періодика

79. Б. п. 1.220.000 українців жертвами польського терору // Краківські вісти. – Ч. 19. – 13 березня 1940. – С. 6.

80. Б. п. Польське дикунство // Краківські вісти. – Ч. 45. – 31 травня 1940 р.

81. О. Т. Кривавий вересень у Старосамбірщині // Краківські вісти. – Ч. 40. – 19 травня 1940. – С. 4-5.

82. Пахаль І. Страшні звірства поляків у Стрийщині / І. Пахаль. – Краківські вісти. – Ч. 29. – 17 квітня 1940. – С. 4.

I. 5. Публіцистика, інтерв'ю, ідеологія

83. Беляєв В. Я обвиняю! / Владимир Беляєв. – М. : Политиздат, 1978. – 160 с.

84. Даниленко С. Дорогою ганьби і зради. (Історична хроніка) / Сергій Даниленко. – 2-е вид., доповнене. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 1972. – 340 с.

85. Дмитрук К. Безбатченки. Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР / Клим Дмитрук. – Львів. : Вид-во “Каменяр”, 1974. – 239 с.

86. Дмитрук К. Жовто-блакитні банкроти : документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті / Клим Дмитрук. – К. : Вид-во художньої літератури “Дніпро”, 1982. – 400 с.

87. Дмитрук К. Приречені : Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції / Клим Дмитрук. – Львів : Каменяр, 1981. – 327 с.

88. До питання української воєнної доктрини // Війна й Техніка. Воєнно-науковий збірник. – Париж, 1938. – С. 7-10.

89. Донцов Д. За яку революцію / Дмитро Донцов ; репринтне відтворене видання 1957 р. – Львів, 1990. – 84 с.

90. Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. – Лондон ; Торонто : Українська Видавнича Спілка, 1966. – 363 с.

91. Іваненко В. На задвірках історії / В. Іваненко. – К. : Вид-во політичної літератури України, 1969. – 72 с.

92. Капустянський М. Військова підготовка ОУН / Микола Капустянський // ОУН 1929-1954. – Париж, 1955. – С. 115-141.

93. Кровавые злодеяния Оберлендера. Отчет о пресс-конференции для советских и иностранных журналистов, состоявшейся в Москве 5 апреля 1960 года. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1960. – 56 с.

94. Левицький Б. Національний рух під час Другої світової війни / Борис Левицький // Діялог. – 1979. – Ч. 2. – С. 4-31.

95. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори / Степан Ленкавський / упор. О. Сич. – Івано-Франківськ, 2002. – Т. 1. – 600 с.

96. Муратов О. Про УПА – від першої особи / О. Муратов // Дзеркало тижня. – №5 (634). – 10 лютого 2007. – С. 14.

97. Б. а. “Насамперед – Держава!” але яка? – [Мюнхен?], 1946. – 16 с.

98. Ольжич О. Незнаному воякові / Олег Ольжич / упор. Л. Череватенко. – Київ, 1994. – 432 с.

99. Ривак В. Життя переконує / В. Ривак. – К. : Видання Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном, 1962. – 56 с.
100. Сватко Я. Доба і люди / Я. Сватко // Визвольний шлях. – 1992. – Кн. 3. – С. 266-274.
101. Сватко Я. Місія Бандери / Я. Сватко. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2002. – 64 с.
102. Сватко Я. Розвідник воюючої України. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2005. – 64 с.
103. Сватко Я. Світоглядні засади виконавців Акту 30 червня та проблеми сприйняття їх сучасним українським суспільством / Я. Сватко // Народознавчі зошити. – 2002. – Зошит 5-6 (47-48). – С. 443-445.
104. “Чому була потрібна чистка в ОУН”. – [Краків?], [1941?]. – Ч. 1 “З ким ідемо, з ким не підємо ніколи”. – 32 с.
105. “Чому була потрібна чистка в ОУН”. – [Краків?], [1941?]. – Ч. 3 “Другий архів Сеника”. – 34 с.
106. “Чому була потрібна чистка в ОУН”. – [Краків?], [1941?]. Ч. 2. “В ім'я правди”. – 66 с.

І. 6. Спогади

107. Андрієвський Д. Під знаком Саксенгавзену / Дмитро Андрієвський // Спогади про Андрія Мельника. – Нестеров : Міська друкарня, [1991?] – С. 57-68.
108. Антонович О. Спогади / Омелян Антонович. – К. ; Вашингтон : АО “АВГУСТ”, 1999. – 392 с.
109. Б. П. Андрій Мельник / Б. П. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1994. – 16 с.
110. Бандера С. Командир-провідник / Степан Бандера // Бандера С. Перспективи української революції : репринтне вид. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 1998. – С. 292-310.

111. Бандера С. Мої життєписні дані / Степан Бандера // Московські вбивці Бандери перед судом / зб. мат. за ред. Данила Чайківського : репринтне вид. – Дрогобич : Бескид, 1992. – С. 439-445.
112. Бандера С. Про Акт 30 червня 1941 р. / Степан Бандера // Бедрій А. Українська Держава, відновлена Актом 30 червня 1941 року. – К. : [б. в.], 2001. – С. 39-42.
113. Бандера С. У десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН (10. 2. 1940) / Степан Бандера // Бандера С. Перспективи української революції : репринтне вид. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 1998. – С. 171-188.
114. Баран О. Село Рай / Осип Баран // Бережанщина у спогадах емігрантів / упоряд.-редактори Надія Волинець, Богдан Мельничук, Іван Семенець. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во “Тернопіль”, 1993. – С. 315-335.
115. Батьківське світло (сімейні спогади) / Глухівська К., Глухівська Г., Палій О., Кузишин Л. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2002. – 224 с.
116. Білий Д. Процес 54-их у Дрогобичі / Д. Білий // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Дрогобич, 1993. – С. 115-123, 842-846.
117. Боб’юк А. В шумських лісах / А. Боб’юк. – Ланівці, 1992. – 47 с.
118. Бойдуник О. На переломі. (Уривки спогадів) / О. Бойдуник. – Париж : Націоналістичне видавництво в Європі, 1967. – 156 с.
119. Бойдуник О. Стиль і послідовність полк. Андрія Мельника / Осип Бойдуник // Спогади про Андрія Мельника. – Нестеров : міська друкарня, [1991?]. – С. 77-86.
120. Бойдуник О. Як дійшло до створення організації Українських Націоналістів / Осип Бойдуник // Євген Коновалець та його доба / ред. Ю. Бойко. – Мюнхен, 1974. – С. 359-379.

121. Большевицька адміністрація // Бережанщина у спогадах емігрантів. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во “Тернопіль”, 1993. – С. 224-231.

122. Булка О. Підпілля в гімназії / Орест Булка // Ювілейна книга І Української академічної гімназії у Львові / гол. ред. Олександр Домбровський. – Філядельфія ; Львів: Вид-во Державного університету “Львівська політехніка”, 1995. – С. 508-511.

123. Бульба-Боровець Т. Армія без держави / Тарас Бульба-Боровець: [репринтне видання]. – Львів : “Поклик сумління”, 1993. – 168 с.

124. Вовк А. Мої життєві пригоди / “Андрій Вовк” // Макар В. Спомини та роздуми : зібрання творів у чотирьох томах / ред. М. Кулик, Р.Кулик, П. Й. Потічний. – Т. 2. Бойові друзі. – Кн. 1. – Торонто ; Київ, 2001. – С. 213-236.

125. Войновський П. Моє найвище щастя. Спомини. / Петро Войновський. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1999. – 304 с.

126. Волицький В. Українське повстання у вересні 1939 р. у Миколаївсько-Роздільському Наддністров'ю / В. Волицький // Альманах-календар “Гомону України” на 1956 рік. – Торонто, 1956. – С. 133-144.

127. Володимира Т. Моя співпраця з підпіллям ОУН / “Володимира Т.” // Макар В. Спомини та роздуми : зібрання творів у чотирьох томах / ред. М. Кулик, Р.Кулик, П. Й. Потічний. – Т. 2. Бойові друзі. – Кн. 1. – Торонто ; Київ, 2001. – С.180-186.

128. Волчук Р. Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня / Р. Волчук. – К. : Критика, 2002. – 176 с.

129. Гаєцький А. Горє переможеним! / А. Гаєцький // Коломия і Коломийщина. – Філядельфія, 1988. – С. 461-468.

130. Гайвас Я. Великий перелім (Капітуляція трьох ідеологій) / Ярослав Гайвас // Визвольний Шлях – 1982. – Кн. 11. – С. 1318-1327.

131. Гайвас Я. Воля ціни не має / Ярослав Гайвас. – Торонто : “Срібна сурма”, 1971. – 312 с.

132. Гайвас Я. Говорить історія... / Ярослав Гайвас // Визвольний шлях. – 1982. – Кн. 5. – С. 545-552 ; Кн. 6. – С. 671-681.
133. Гайвас Я. Доба великого перелому / Ярослав Гайвас // Визвольний шлях. — 1985. – Кн. 10. – С. 1176-1188 ; Кн.11. – С. 1352-1360.
134. Гайвас Я. За оздоровлення основ / Ярослав Гайвас // Визвольний Шлях. – 1983. – Кн. 4. – С. 424-430 ; Кн. 5. – С. 559-566.
135. Гайвас Я. Пора висвітлити факти / Ярослав Гайвас // Визвольний Шлях. – 1982. – Кн. 9. – С. 1069-1075 ; Кн. 10. – С. 1181-1183.
136. Галамай С. Боротьба за визволення України. 1929-1989 / Степан Галамай : [репринтне видання]. – Львів : “Каменяр”, 1993. – 343 с.
137. Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади / Василь Галаса. – Львів : Вид-во “Мс”, 2005. – 272 с.
138. Ганушевський М. Роман Шухевич у моїх споминах / Мирон Ганушевський Ювілейна книга І Української академічної гімназії у Львові / ред. Степан Шах та ін. – Філядельфія ; Мюнхен, 1978. –С. 451-463.
139. Гірняк Л. На стежках історичних подій. Карпатська Україна і наступні роки. Спогади і матеріали / Любомир Гірняк. – Нью-Йорк, 1979. – 341 с.
140. Гладилевич А. Володимир Тимчій-Лопатинський (у тридцятиліття Його загину) / Адольф Гладилевич // Визвольний шлях. – 1979. – Кн. 5. – С. 556-565.
141. Голяш С. Перехід через кордон підпільників з Бережанщини / Степан Голяш // Шагай І. Село Бишки. Історія і Боротьба за Волю. – Лондон ; Бишки ; Чікаго, 2000. – С. 246-252.
142. Голяш Н. Голяш Степан-“Мар” / Н. Голяш // Шагай І. Село Бишки. Історія і Боротьба за Волю. – Лондон ; Бишки ; Чікаго, 2000. – С. 276-280.
143. Голяш С. Григорій Голяш на тлі рідного села Бишки / С. Голяш // Шагай І. Село Бишки. Історія і Боротьба за Волю. – Лондон ; Бишки ; Чікаго, 2000. – С. 225-238.

144. Голяш С. Григорій Голяш / С. Голяш // Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник. – Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон ; Сідней ; Бережани ; Козова, 1998. – Т. 2. – С. 219-221.
145. Голяш С. Родина Михайла Гірняка / С. Голяш, В. Олеськів // Шагай І. Село Бишки. Історія і Боротьба за Волю. – Лондон ; Бишки ; Чікаго, 2000. – С. 281-284.
146. Голяш-Мар С. Підпільні друкарні та їх друковане слово / Степан Голяш-“Мар” // Макар В. Спомини та роздуми : зібрання творів у чотирьох томах / ред. М. Кулик, Р. Кулик, П. Й. Потічний. – Т. 3. Бойові друзі. – Кн. 2. – Торонто ; Київ, 2001. – С. 50-83.
147. Голяш С. Спомини Семена Левицького про його працю в ОУН / Степан Голяш // Шагай І. Село Бишки. Історія і Боротьба за Волю. – Лондон ; Бишки ; Чікаго, 2000. – С. 239-245.
148. Данилюк В. Вірити занадто боляче... Волинь: хроніка подій 1939-1944 років / Володимир Данилюк. – Луцьк : Ініціал, 1995. – 224 с.
149. Дрогомирецький І. В'язнем під трьома режимами / І. Дрогомирецький. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 90 с.
150. Дужий П. За яку Україну боровся Степан Бандера? / Петро Дужий. – Київ ; Львів : Конгрес Українських Націоналістів, 1994. – 20 с.
151. Дума-Шевчук А. У руках катів (замість вступу) / Анна Дума-Шевчук // Макар В. Спомини та роздуми : зібрання творів у чотирьох томах / ред. М. Кулик, Р. Кулик, П. Й. Потічний. – Т. 3. Бойові друзі. – Кн. 2. – Торонто ; Київ : [б. в.], 2001. – С. 356-386.
152. Жданович О. Великий і близький / О. Жданович // Спогади про Андрія Мельника. – Нестеров : Міська друкарня, [1991?]. – С. 87-113.
153. Заборовський Я. На стежинах історії / Я. Заборовський. – Івано-Франківськ : ТЗОВ “Екор”, 2003. – 391 с.
154. Загоруйко-“Лапайдух” Р. Повернення зі справжнього пекла. Спогади-мемуари учасника національно-визвольних змагань ОУН і УПА / Роман Загоруйко. – 2-е вид., доповнене. – Новий Розділ, 2004. – 603 с.

155. Західня Україна під большевиками. ІХ. 1939. – П. 1941 / за ред. М. Рудницької. – Нью Йорк, 1958. – 495 с.
156. К. П. Українська влада у Станіславові 1941 року / К. П. // Альманах Станіславівської землі. – Нью Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – Т. 2. – С. 774-784.
157. Казанівський Б. Нивці / Богдан Казанівський // Надбужанщина. Збірник. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 587-592.
158. Казанівський Б. Шляхом Легенди. Спомини /Богдан Казанівський. – Лондон : Українська Видавнича Спілка, 1975. – 292 с.
159. Кальба М. Ми присягали Україні. ДУН 1941-1943 / Мирослав Кальба. – Львів : НТШ, 1999. – 184 с.
160. Карпій М. Дорога на Схід України За Її Волю / Михайло Карпій. – Торонто ; Тернопіль, 2004. – 220 с.
161. Кедрин І. Життя-події-люди. Спомини і коментарі / Іван Кедрин. – Нью Йорк : Видавнича кооператива “Червона калина”, 1976. — 724 с.
162. Климишин М. В поході до волі. Спомини / Микола Климишин. – 2-е вид. – Детройт : Українська книгарня, 1987. – Т. 1. – 429 с.
163. Климишин М. Справа Мирослава Тураша / Микола Климишин // Коссак. Охримович. Тураш / перед. Р. Малащука. – Торонто : Ліга визволення України, 1968. – С. 185-190.
164. Книш З. Б’є дванадцята (Спогади й матеріали до діяння ОУН напередодні Німецько-Московської війни 1941 р) / Зиновій Книш. – Торонто : “Срібна Сурма”, [1965?]. – 384 с.
165. Книш З. Голос з підпілля. Розповідь Кривоноса (списав Зиновій Книш) / Зиновій Книш. – Торонто : Срібна Сурма, [1965?]. – 99 с.

166. Книш З. Перед походом на Схід. Спогади й матеріали до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939-1941 роках / Зиновій Книш. – Ч. I. – Торонто : Срібна Сурма, [1965?]. – 187 с.

167. Книш З. Перед походом на Схід. Спогади й матеріали до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939-1941 роках / Зиновій Книш. – Ч. II. – Торонто : Срібна Сурма, [1965?]. – 191 с.

168. Книш З. Розбрат. Спогади та матеріали до розколу ОУН у 1940-1941 роках / Зиновій Книш. – Торонто : “Срібна сурма”, 1960. – 430 с.

169. Книш Р. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940-1941 роках / Зиновій Книш. – Торонто : Срібна Сурма, [1965?]. – 431 с.

170. Комар Л. Процес 59-ти / Люба Комар. – 2-е вид. виправлене. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1997. – 104 с.

171. Костюк Б. Епізоди: про юнацтво / Богдан Костюк // Воля і Батьківщина. – 2005. – Ч. 3-4. – С. 126-142.

172. Кривуцький І. “Де срібнолентий Сян пливе...” / Іван Кривуцький. – Львів : Логос, 2000. – 376 с.

173. Кубійович В. Мені 85 / Володимир Кубійович. – Мюнхен : Вид-во “Молоде життя”, 1985. – 307 с.

174. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії (1939-1941). Історія Українського Центрального Комітету / Володимир Кубійович. – Чикаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1975. – 664 с.

175. Куделя М. Під мурами Луцької тюрми (спогади колишнього в'язня) [електронний ресурс] / Микола Куделя. – Режим доступу до статті : <http://exlibris.org.ua/text/kudela.html>

176. Кук В. Ставка проводу ОУН 1943–1945 в Бишках / Василь Кук // Іван Шагай. Село Бишки. – Лондон : [б. в.], 2000. – С. 239-245.

177. Куп'як Д. Спогади нерозстріляного / Дмитро Куп'як: [репринтне видання]. – Львів : “Каменярь”, 1993. – 432 с.

178. Куп'як-Весляр Д. Діяльність ОУН у Камінеччині 1939-1941 р. / Дмитро Куп'як-“Весляр” // Надбужанщина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 129-142.

179. Кушнір М. Дневник / М. Кушнір // Воля і Батьківщина. – 1997. – Ч. 4. – С. 129-143.

180. Кущинський А. Закарпаття в боротьбі (Спогад) / А. Кущинський. – Буенос-Айрес : Вид-во Юліана Середяка, 1981. – 224 с.

181. Левицька М. Початок Другої світової війни у Винниках. Спогади / М. Левицька // Винники, Звенигород, Унів та довколишні села. – Чикаго: [б. в.], 1970. – С. 237-242.

182. Левицький С. Моя діяльність в ОУН / Семен Левицький // Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник. – Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон ; Сидней ; Бережани ; Козова, 1998. – Т. 2. – С. 227-231.

183. Лемко С. 30 червня 1941 року на Лемківщині / С. Лемко // Визвольний шлях. – Кн. 6. – 1992. – С. 732-729.

184. ЛКП-Хрестоносець П. З честю виконане завдання. Кілька сторінок із записника пластуна-боєвика / П. ЛКП-Хрестоносець // Молоде життя. – 1949. – Ч. 3. – С. 3.

185. Лобай В. З моїх переживань / Володимир Лобай // Макар В. Спомини та роздуми. – Т. 2. Бойові друзі. – Кн. 1. – Торонто ; Київ, 2001. – С. 27-112.

186. Магоцький І. Спогади / Іван Магоцький. – Львів : Вид-во “Папуга”, 2002. – 736 с.

187. Мадей М. Дмитро Мирон (Орлик, Піп, Роберт, Андрій) / В. Мосійчук // Макар В. Спомини та роздуми. – Т. 3. Бойові друзі. – Кн. 2. – Торонто ; Київ, 2001. – С. 199-205.

188. Малащук Р. З книги мого життя / Роман Малащук. – Торонто : Видавнича спілка “Гомін України” ; Дослідний Інститут “Студіюм”, 1987. – Т. 1. – 358 с.

189. Матла З. Південна похідна група /Зенон Матла // “Наша книгозбірня”, 1952. – Ч. 10. – С. 1-32.

190. Матла-Казанівська О. Із спогадів зв’язкової / Олена Матла-Казанівська // Макар В. Спомини та роздуми. – Т. 3. Бойові друзі. – Кн. 2. – Торонто ; Київ, 2001. – С. 248-272.

191. Мечник С. ОУН і розбудова Української Держави: роздуми та спостереження довголітнього члена ОУН / С. Мечник. – Львів : Каменяр, 1993. – 64 с.

192. Мечник С. Провідник-підпільник. Спомин про Дмитра Мирона-Орлика / С. Мечник // За нашу незалежність. Доповіді, статті, спогади і нариси. – Мюнхен : Українське вид-во, 1990. – С. 273-278.

193. Мечник С. У боротьбі проти московської агентури / С. Мечник. – Мюнхен : Українське вид-во, 1980. – 176 с.

194. Микула В. Спомини про Академічну гімназію (“Головну”) у Львові в 1937-1943 рр. / Володимир Микула // Ювілейна книга І Української академічної гімназії у Львові / гол. ред. Олександр Домбровський. – Філядельфія ; Львів: Вид-во Державного університету “Львівська політехніка”, 1995. – С. 319-371.

195. Мотлюк Г. Тінь – зв’язкова ОУН / Г. Мотлюк // Шлях Перемоги. – 1964. – Ч. 7 (16 лютого). – С. 3, 6 ; Ч. 8 (23 лютого). – С. 3.

196. Мудрик-Мечник С. Моє минуле / Степан Мудрик-Мечник. – Львів ; Мюнхен, 2002. – 323 с.

197. Мудрик-Мечник С. ОУН в Україні і за кордоном під проводом С. Бандери (причинки до історії, спогад) / Степан Мудрик-Мечник. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 1997. – 143 с.

198. Мудрик-Мечник С. Радехівщина у боротьбі за самостійну Українську Державу : спомини колишнього учасника ОУН-УПА / Степан Мудрик-Мечник. – Львів : Товариство “Універсум”, 1994. – 72 с.

199. Мудрик-Мечник С. Спогади про Степана Бандеру / Степан Мудрик-Мечник. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 1999. – 48 с.

200. Мудрик-Мечник С. Шляхами підпілля революційної ОУН. Причинки до історії / Степан Мудрик-Мечник. – Львів : “Універсум”, 1997. – 115 с.
201. Недовіз Д. Спомини з молодих літ / Дмитро Недовіз. – Львів, 1996. – 136 с.
202. Німецько-большевицька війна – рік 1941 // Бережанщина у спогадах емігрантів. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во “Тернопіль”, 1993. – С. 231-241.
203. Новосад М. Мої переживання в 2-й середній школі в роках 1939-1941. (Філія) / Мирослав Новосад // Ювілейна книга І Української академічної гімназії у Львові / гол. ред. Олександр Домбровський. – Філядельфія-Львів: Видавництво Державного університету “Львівська політехніка”, 1995. – С. 278-282.
204. Обух. Дещо про організаційну діяльність Л. Ребета в 1936-39 рр. / Обух [Тюшка О.] // Григорій Дем’ян. Генерал УПА Олекса Гасин–“Лицар”. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2003. – С. 337-348.
205. Ольжич О. Вояки-будівничі / Олег Ольжич // На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. – К., 1993. – С. 48-57.
206. Ольжич О. Український націоналізм / Олег Ольжич // На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. – К., 1993. – С. 297-305.
207. Паньківський К. Від держави до комітету / Паньківський Кость. – 2-е вид. – Нью-Йорк ; Торонто : Життя і мислі, 1970. – 151 с.
208. Петелицький С. До Освенціму за Україну [пер. з англ. О. Тереха] / Петелицький С. – К. : Світова Ліга Українських Політв’язнів Нацистських Концтаборів ; Суспільна Служба України, 2001. – 120 с.
209. Побігущий-Рен Е. Від УГА до ДУН / Е. Побігущий-Рен // Коломийщина. – Філядельфія, 1988. – С. 830-838.
210. Подворняк М. Вітер з Волині / Михайло Подворняк. – Вінніпег, 1981. – 242 с.

211. Подолянко Б. Підпільна друкарня ОУН “Прага” / Богдан Подолянко // Макар В. Спомини та роздуми : зібрання творів у чотирьох томах / ред. М. Кулик, Р. Кулик, П. Й. Потічний. – Т. 3. Бойові друзі. – Кн. 2. – Торонто ; Київ, 2001. – С. 94-101.

212. Пришляк Я. За Україну! Записки члена ЗП УГВР / Ярослав Пришляк. – Миколаїв ; Монреаль ; Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України, 1999. – 208 с.

213. Проць М. Перемишль в роках 1939-1941 / Михайло Проць // Перемишль. Західний бастион України. – Нью Йорк ; Філадельфія, 1961. – С. 388-393.

214. Радзикович М. Академічна гімназія у Львові в 1939-1941 рр. / Мирон Радзикович // Ювілейна книга І Української академічної гімназії у Львові / гол. ред. Олександр Домбровський. – Філядельфія ; Львів: Вид-во Державного університету “Львівська політехніка”, 1995. – С. 308-314.

215. Ребет Л. ОУН на ЗУЗ у половині 1930-их років / Лев Ребет // Євген Коновалець та його доба / ред. Ю. Бойко. – Мюнхен, 1974. – С. 525-536

216. Ребет Л. Світла і тіні ОУН / Лев Ребет. – Мюнхен : “В-во Український самостійник”, 1964. – 131 с.

217. Редліх Ш. Разом і нарізно в Бережанах. Поляки, євреї та українці, 1919-1945 / Шимон Редліх. – К. : Дух і літера, 2002. – 328 с.

218. Робітницький С. Серед неправди на землі. Спогади та роздуми / Сергій Робітницький. – Рівне : “Азалія”, 2001. – 172 с.

219. Романів С. Революційна Сокальщина в моїх спогадах / С. Романів // Надбужанщина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 108-124.

220. Савчин М. Тисяча доріг: (Спогади) / Марія Савчин (“Марічка”) // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто : Вид-во Літопис УПА, 1995. – Т. 28. – 600 с.

221. Савчук П. З неволі до волі / П. Савчук. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2001. – 329 с.
222. Стебельський І. Шляхами молодості й боротьби. Спогади. Статті. Листування / Іван Стебельський. – К. : “Смолоскип”, 1999. – 368 с.
223. Стеткевич Н. Божиків (Привітне) / Н. Стеткевич, А. Кушнір, П. Скаськів, В. Кудла // Бережанщина у спогадах емігрантів. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во “Тернопіль”, 1993. – С. 283-292.
224. Стецюк Г. Непоставлений пам’ятник. (Спогади) / Григорій Стецюк / Інститут дослідів Волині. – [Б. м?]: б. в., 1988. – 155 с.
225. Стецько Я. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державності України / Ярослав Стецько. – Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон, 1967. – 465 с.
226. Сусік Д. З любові до свого народу. Спогади / Дмитро Сусік / упор. М. Посівнич, І. Васюта. – 2-е вид. – Львів : Афіша, 2006. – 188 с.
227. Турко В. Спогади з Радехівщини / “Василь Турко” // Макар В. Спомини та роздуми. – Т. 2 Бойові друзі. – Кн. 1. – Торонто ; Київ, 2001. – С. 155-179.
228. Тустанівський В. Підпілля в Дрогобиччині / Василь Тустанівський // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Дрогобич, 1993. – С. 91-107.
229. Федоров О. Підпільний обком діє / Олексій Федоров. – К. : Політвидав України, 1981. – 831 с.
230. Харкевич М. Я вас не забуду. Споми 1935-1945 / Мирослав Харкевич. – Нью-Йорк ; Чікаго, 1997. - 288 с.
231. Черевко М. Хроніка-опис міста Підгайці / М. Черевко, “Минко з Винниць”, Я. Сена // Підгаєцька земля. Історично-мемуарний збірник. – Нью Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, – С. 181-213.
232. Чок-Зборовський Ю. Спогади надбужанця про Лозове Козацтво / Юрій Чок-Зборовський // Надбужанщина: Сокальщина,

Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Холмщина і Підляшшя. – Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1994. – Т. 3. – С. 51-63.

233. Чорторийський М. На зеленій Лемківщині. (Спогади з “Легіону) / М. Чорторийський. – Нью-Йорк : Вид-во “Говерля”, 1971. – 127 с.

234. Грабець В. З бувальщини Нового Села коло Чесанова в Галичині. 1826-1944 / В. Грабець. – Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1967. – 113 с.

235. Чернецький А. Спомини з мого життя / А. Чернецький. – К. : Вид-во “Основні цінності”, 2001. – 168 с.

236. Штафета П. Перед самою війною... / Полікарп Штафета // Шляхами чекістської долі / упоряд. В. А. Попик. – К. : Політвидав України, 1988. – С. 155-172.

237. Шухевич-Березинський Ю. Мої зустрічі з батьком / Юрій Шухевич-Березинський // Роман Шухевич (Р. Лозовський – Тарас Чупринка – Тур) / упоряд. В. Рог. – К. : Українська Видавнича Спілка ; Центр Національного Відродження ім. С. Бандери, 2005. – С. 61-70.

238. Щудло П. Спогади з Сокальщини і скитальщини / Петро Щудло // Макар В. Спомини та роздуми. – Т. 2. Бойові друзі. – Кн. 1. – Торонто ; Київ, 2001. – С. 187-212.

239. Яхненко Н. Від бюро до Бригідок. Трохи спогадів з 1939-1941 років / Наталя Яхненко. – Львів ; Бераля ; Мюнхен, 1986. – 236 с.

II. МОНОГРАФІЇ, НАРИСИ, СТАТТІ, ПОВІДОМЛЕННЯ

240. Андрухів І. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939-1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Андрухів, А. Француз. – Рівне ; Івано-Франківськ, 2001. – 335 с.

241. Антонюк Я. Діяльність служби безпеки ОУН на Волині / Ярослав Антонюк. – Луцьк : Волинська книга, 2007. – 176 с.

242. Армстронг Д. Героїчне і людське: спогад про українських національних провідників 1941-1945 років / Джон Армстронг // Україна

модерна / Львівський державний університет ім. Івана Франка ; Інститут історичних досліджень. – Ч. 1. – Львів, 1996. – С. 101-113.

243. Баган О. ОУН напередодні великої війни / Олег Баган // Український націоналізм: історія та ідеї : науковий збірник. / за ред. О. Багана. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – Вип. I. – С. 495-498.

244. Балей П. Фронда Степана Бандери в ОУН 1940 року. Причини та наслідки / Петро Балей. – К., 1996. – 244 с.

245. Баран В. Пекуча правда історії: документи ГДА СБ України про діяльність радянських органів державної безпеки у 1939-1941 рр. / В. Баран, В. Даниленко // Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р. : документи ГДА СБ України [упоряд. Василь Даниленко, Сергій Кокін]. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 5-32.

246. Баран В. Україна: західні землі. 1939-1941 рр. / В. Баран, В. Токарський. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 448 с.

247. Баран О. Проблема закарпатської автономії в Угорщині в 1939-41 рр. / Баран О. // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 рр. / упоряд. та передмова Василя Маркуся та Василя Худанича. – Нью-Йорк ; Чикаго ; Ужгород : Гражда-Карпати, 1999. – С. 49-63.

248. Бедрій А. Вплив Д. Донцова на формування ОУН / Анатолій Бедрій // Визвольний шлях. – 1983. – Кн. 8. – С. 899-911 ; Кн. 9. – С. 1030-1043.

249. Бедрій А. Гданськ-Данціг – колишній важний осередок українського національно-визвольного руху / Анатолій Бедрій // Визвольний шлях. – 1982. – Кн. 4. – С. 489-493.

250. Бедрій А. ОУН і УПА. Замість вступу / Анатолій Бедрій // Визвольний шлях. – 1983. – Кн. 1. – С. 25-33 ; Кн. 2. – С. 148-161.

251. Бедрій А. Провідник ОУН Степан Бандера з перспективи 30 років / Анатолій Бедрій // Визвольний Шлях. – 1989. – Кн. 10. – С. 1168-1179.

252. Бедрій А. Шляхом великого революціонера-націоналіста / Анатолій Бедрій // Визвольний шлях. – 1980. – Кн. 5. – С. 517-528.

253. Бемко В. Бережани-Бережанщина / Володимир Бемко // Бережанщина у спогадах емігрантів. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во “Тернопіль”, 1993. – С. 3-246.

254. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953 : суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. / Іван Білас. – К. : “Либідь”-“Військо України”, 1994. – Кн. 1. – 432 с.

255. Богів О. Місце карпатоукраїнського фактора в Центрально-Європейській передвоєнній кризі (1938-1939 рр.) / О. Богів // “Українська історична наука на порозі ХХІ століття” : доповіді та повідомлення Міжнародного наукового конгресу, Чернівці, 16-18.05.2000 р. / відповід. редактори Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці : “Рута”, 2001. – Т. 1. – С. 303-308.

256. Боляновский А. Украинские войсковые формирования в вооруженных силах Германии. 1929-1945 гг. / Андрей Боляновский // Бандеровщина / сост. А. Андреев., С. Шумов. – М. : Изд. Эксмо ; Изд. Алгоритм, 2005. – С. 236-237.

257. Боляновський А. Стосунки владних установ Третього рейху з політичними угрупованнями української еміграції напередодні німецько-радянської війни (листопад 1939–червень 1941 рр.) / Андрій Боляновський // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Львів : ЛНУ ім. Франка, 2001. – Вип. 4. – С. 244-258.

258. Боляновський А. Український центральний комітет (1940-1944) / Андрій Боляновський // Український альманах. 2000. – Варшава, 2000. – С. 182-185.

259. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945) / Андрій Боляновський. — Львів, 2003. — 686 с.

260. Брицький П. Українське питання в радянсько-німецькій політиці напередодні і на початку Другої світової війни / П. Брицький, Є. Юрійчук // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. — С. 127-130.

261. Бухало Г. Їх убили поляки. У серпні 1939 року в Дермані / Гурій Бухало // Шлях перемоги. — 2003. — Ч. 22 (22-28 травня). — С. 10.

262. Бухало Г. Участь українців у Польських збройних силах в роки Другої світової війни 1939-1945 рр. / Гурій Бухало // Україна-Польща: важкі питання : матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 6-10 листопада 2001 р. / наук. ред. М. Кучерепа. — Луцьк : ВМА “Терен”, 2004. — С. 139-162.

263. В'ятрович В. Сотенний “Бурлака” / Володимир В'ятрович // Сотенний “Бурлака” / гол. ред. В. В'ятрович. — Львів : Літопис, 2000. — С. 12-70.

264. В'ятрович В. Ставлення ОУН до євреїв: формування позиції на тлі катастрофи / Володимир В'ятрович. — Львів : Видавництво “Мс”, 2006. — 143 с.

265. Вашків І. Сокаль і Прибужжя (1377-2000). Історико-краєзнавчий нарис / Іван Вашків. — Львів : Каменярь, 2000. — 260 с.

266. Вегеш М. Національно-визвольні змагання українців Східної Галичини і Закарпаття в 1918-1950 рр. ХХ ст. / М. Вегеш, Н. Греченюк — Ужгород : Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. — 200 с.

267. Веденеев Д. Украинский фронт в войнах спецслужб : исторические очерки / Д. В. Веденеев. – К. : “К.И.С.”, 2008. – 432 с.

268. Верига В. Втрати ОУН в часі Другої Світової війни, або “Здобудеш українську державу або згинеш у боротьбі за неї” / Василь Верига. — Торонто : Новий шлях, 1991. — 208 с.

269. Верига В. Похідні групи ОУН з перспективи часу / Василь Верига // На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. – К., 1993. – С. 484-491.

270. Веденеев Д. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920-1945 / Д. В. Веденеев, Г. С. Биструхін. – К. : Генеза, 2006. – 408 с.

271. Висоцький Р. Питання українського підпілля у внутрішній політиці Польщі (1923-1939) / Роман Висоцький // “Українська історична наука на порозі ХХІ століття” : доповіді та повідомлення Міжнародного наукового конгресу, Чернівці, 16-18.06.2000 р. / відповід. редактори Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці : “Рута”, 2001. – Т. 2. – С. 282-289.

272. Висоцький Р. Спроба ліквідації ОУН польськими владами напередодні Другої світової війни на території / Роман Висоцький // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 82-90.

273. Вишлєв О. Накануне 22 июня 1941 года. Документальные очерки / О. Вишлєв. – М. : Наука, 2001. – 230 с.

274. Вісин В. Політичні репресії на Волині у 1939-1941 рр. / Валентин Вісин // Dzieje Podkarpacka. – Т. III. – Krosno, 1999. – S. 263-282.

275. Войцеховский А. Украинское звено общеевропейского коллаборационизма в годы Второй мировой войны / Александр Войцеховский // Без права на реабилитацию / сост. А. Войцеховский, Ж. Дыгас, Г. Ткаченко. – 2-е изд., исправленное и дополненное. – К., 2006. – Кн. 1. – С. 97-107.

276. Володимир Р. Іван Клімів-“Легенда”, герой революційної України / Р. Володимир // Надбужанщина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 816-829.

277. Вронська Т. Правові основи державного терору проти родин учасників повстанського руху в Західній Україні / Тамара Вронська // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2007. – №2 (29). – С. 134-159.

278. Гаврилів І. Військова та політична діяльність ОУН напередодні Другої світової війни / Ігор Гаврилів // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 77-81.

279. Гаврилів І. Розкол в ОУН і Акт 30 червня 1941 р. : уроки історії / Ігор Гаврилів // Народознавчі зошити. – 2002. – Зошит 5-6 (47-48). – С. 478-482.

280. Гайда Ю. Турківщина: від перших згадок до наших днів. Нариси і матеріали з історії та народознавства / Юрій Гайда. – Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 1997. – 235 с.

281. Гайдай О. Предтеча. Польський руху Опору на Тернопільщині 1939-1941 рр. / Олег Гайдай, Богдан Хаварівський, Володимир Ханас. – Тернопіль : Підручники & посібники, 2002. – 112 с.

282. Гандзюк Р. Надвірна. Історичний нарис. Від найдавніших часів до наших днів / Р. Гандзюк. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 1999. – 276 с.

283. Ґеник М. Проблема польсько-українського порозуміння на початковому етапі Другої світової війни / Микола Ґеник // Галичина / гол. ред. Микола Кугутяк, відп. секретар Олександр Марущенко. – 2008. – №14. – С. 108-115.

284. Ґжеляк Ч. Виступ у дискусії / Чеслав Ґжеляк // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа / Світовий союз

воїнів армії Крайової, Об'єднання українців у Польщі. – Б. м.: Tysza, 1999. – С. 64-66.

285. Гирак В. Томашівщина в роки 1939-1943 / Василь Гирак // Надбужанщина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 707-721.

286. Гірняк І. Історія підпільних організацій на території Бережанської землі / Іван Гірняк // Бережанщина у спогадах емігрантів. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во “Тернопіль”, 1993. – С. 372-388.

287. Гладилевич А. Зеня Гутович / Адольф Гладилевич // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Дрогобич [б. в.], 1993. – С. 759-762.

288. Гладилевич А. “Марійка нічого не знає!” (Кримінальна справа Марійки Левицької серед секретних документів НКВД) / Адольф Гладилевич // Брідщина. – 2000. – №5. – С. 41-45.

289. Головка М. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939-1945 рр. / М. Л. Головка. – К. : Олан, 2004. – 704 с.

290. Голубко В. Військовий потенціал України та його місце у європейському протистоянні напередодні Другої світової війни / В. Голубко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимир Гнатюка. – Серія : Історія / заг. ред. проф. М. М. Алексієвець. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 2. – С. 186-189.

291. Граб С. Служба безпеки Організації Українських Націоналістів / С. Граб // Воєнна історія. – 2008. – №5(41). – С. 29-43.

292. Гривул Т. Державна програма ОУН напередодні німецько-радянської війни (1940-1941 рр.) / Тарас Гривул // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спец. вип. до 60-річчя УПА / ред. кол. К. Кондратюк (відпов. ред.), В. Футала (упоряд.), Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. – Дрогобич : НВЦ “Каменярь”, 2002. – С. 281-291.

293. Гривул Т. До питання конфлікту в ОУН 1940-1941 рр. / Тарас Гривул // Український визвольний рух. – Львів : Вид-во “МС”, 2003. – Зб. 3. – С. 160-171.

294. Гривул Т. Підготовка Організацією Українських Націоналістів військового повстання проти радянської влади у західних областях УРСР (1939-1941 рр.) / Тарас Гривул // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”, Чернівці, 16-18.05.2000 р.: доповіді та повідомлення / відповід. редактори Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці: “Рута”, 2001. – Т. 1. – С. 275-281.

295. Гривул Т. Підготовка Організації Українських Націоналістів до створення національних збройних сил (1939-1941 рр.) / Тарас Гривул // Народознавчі зошити. – 2002. — Зошит 5-6 (47-48). – С. 487-492.

296. Гривул Т. Польський терор проти українського населення в 1939 та в 1941 рр. / Тарас Гривул // Український визвольний рух – Львів : Вид-во “МС”, 2003. – Зб. 2. – С. 86-93.

297. Гривул Т. Протипольське повстання на Західній Україні у вересні 1939 р. / Т. Гривул // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: історичні науки / відп. ред. І. Д. Пасічник, заст. відп. ред. В. В. Трофимович, Л. О. Зашкільняк [та ін.]. – Острог : Національний університет “Острозька академія”, 2003. – Вип. 3. – С. 230-237.

298. Григор М. В боротьбі за Українську державу / М. Григор // В боротьбі за Українську державу / ред. М. Марунчак. – Львів : Меморіал, 1992. – С. 7-29.

299. Гром Г. Нагуєвичі / Г. Гром. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 2002. – 288 с.

300. Давид І. Нескорені (учасники процесу 59-и) / Ірена Давид // Наукові записки Львівського історичний музей. – Львів [б.в.], 1996. – Вип. V. – Ч. 2. – С. 92-107.

301. Давидюк Р. Проурядові сили Волині наприкінці 301-х років / Р. Давидюк // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали

Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 91-95.

302. Данів З. Історія села Крушельниця / З. Д. Данів. – Львів, 1994. – 128 с.

303. Данко О. Закарпатці в екзилу в роки війни / О. Данко, В. Маркусь // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 рр. / Упоряд. та передмова Василя Маркуся та Василя Худанича. – Нью-Йорк ; Чикаго ; Ужгород : Гражда-Карпати, 1999. – С. 182-193.

304. Дарованець О. Передвісник УПА – Володимир Робітницький / О. Дарованець, І. Марчук, В. Мороз // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 9. – С. 33-39.

305. Дарованець О. Репресивна акція польської влади щодо Організації Українських Націоналістів на Волині в листопаді 1938 р. – вересні 1939 р. / Олександр Дарованець // Український визвольний рух. – Львів : Вид-во “МС”, 2003. – Зб. 3. – С. 74-85.

306. Дашкевич Я. Відновлення Української держави 1941 р. Проблеми дослідження / Ярослав Дашкевич // Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 / упор. Орест Дзюбан ; заг. ред. Ярослав Дашкевич і Василь Кук. – Львів ; Київ : Літературна агенція “Піраміда”, 2001. – С. XXIV-XLV.

307. Дашкевич Я. Дмитро Донцов і боротьба навколо його спадщини / Ярослав Дашкевич // Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ ; ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 477-486.

308. Дашкевич Я. Дмитро Донцов. Євген Маланюк. Сторінки із спогадів / Ярослав Дашкевич // Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ ; ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 492-499.

309. Дашкевич Я. Початки ОУН та вивчення історії українського націоналістичного руху / Ярослав Дашкевич // Воля і Батьківщина. – 1998. – Ч. 2. – С. 4-8.

310. Дашкевич Я. Роман Шухевич та його місце в історії України ХХ ст. Дослідницькі проблеми / Ярослав Дашкевич // Постаті : Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ; ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 522-529.

311. Дем'ян Г. Всеукраїнська і світова велич Степана Бандери / Григорій Дем'ян // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 1. – С. 31-41.

312. Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин–“Лицар” / Григорій Дем'ян. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2003. – 648 с.

313. Дем'ян Г. Засуд 39-ох українських націоналістів / Григорій Дем'ян // Воля і Батьківщина. – 1998. – Ч. 3. – С. 43-51.

314. Демедюк Д. Між двома війнами / Д. Демедюк // Коломия і Коломийщина. – Філядельфія, 1988. – С. 175-182.

315. Деревінський В. Ставлення ОУН(б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин / Василь Деревінський. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2006. – 149 с.

316. Дзюбан О. Українсько-польське протистояння у вересні 1939 року у тогочасній пресі та споминах очевидців / Орест Дзюбан // Український визвольний рух. – Львів : Вид-во “МС”, 2003. – Зб. 2. – С. 74-85.

317. Дзьобак В. Отаман Тарас Бульба-Боровець (штрихи до політичного портрета) / В. В. Дзьобак. – К. : Ін-т історії України Національної академії наук України, 1995 р. –91 с.

318. Дзьобак В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941-1944 рр.) / Володимир Дзьобак. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – 261 с.

319. Дмитрук В. Вони боролися за Україну (участь ОУН і УПА у національно-визвольній боротьбі українського народу в 1941-1956 рр. за

матеріалами Волині та Полісся) : монографія / В. Дмитрук. – Т. III. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 404 с.

320. Дмитрук В. Політика радянської влади щодо населення Західної України у 1939-1941 рр. : суть і наслідки / В. Дмитрук // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : Матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа / Світовий союз воїнів армії Крайової, Об’єднання українців у Польщі. – Б. м.: Tysza, 1999. – С. 70-90.

321. Довганич О. Репресії угорського окупаційного режиму і закарпатський рух опору / О. Довганич // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 рр. / упоряд. та передмова Василя Маркуся та Василя Худанича. – Нью-Йорк ; Чикаго ; Ужгород : Гражда-Карпати, 1999. – С. 194-218.

322. Дуда А. Буковинський курінь в боях за українську державність. 1918-1941-1944 / А. Дуда, В. Старик. – Київ-Чернівці : [б. в.], 1995. – 272 с.

323. Дужий П. Деякі риси характеру Романа Шухевича / Петро Дужий // Роман Шухевич / упоряд. В. Рог. – К. : Українська Видавнича Спілка, Центр Національного Відродження ім. С. Бандери, 2005. – С. 26-31.

324. Дужий П. Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН / Петро Дужий. – Ч. I. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 1994. – 192 с.

325. Дюков А. Второстепенный враг. ОУН, УПА и решение “еврейского вопроса” : Монография / Александр Дюков. – М. : REGNUM, 2008. – 152 с.

326. Зашкільняк Л. Українська проблема у політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939-1945 рр. / Леонід Зашкільняк // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : Матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час

Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м.: Turysa, 1999. – С. 122-138.

327. Ільюшин І. Діяльність оперативно-чекістських груп НКВД у західних областях України (вересень-жовтень 1939 р.) / І. Ільюшин, О. Пшенніков // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – №2/4. – С. 424-435.

328. Ільюшин І. Оперативно-чекістські групи НКВС в західних областях України у вересні-жовтні 1939 року (за матеріалами Державного архіву Служби безпеки України) / Ігор Ільюшин // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 178-182.

329. Ільюшин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів) / Ігор Ільюшин. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – 198 с.

330. Ільюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні / Ігор Ільюшин. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2001. – 289 с.

331. Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939-1945 рр.) / Ігор Ільюшин. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 399 с.

332. Ісаєвич Я. Виступ в дискусії // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м. : Turysa, 1999. – С. 59-60.

333. Іщук О. Арешт Осипа Дякова 1940 р. у світлі документів Державного архіву Служби Безпеки України / Олександр Іщук, Наталя Ніколаєва // Український визвольний рух. – Львів : Вид-во “МС”, 2006. – Зб.6. – С.30-76.

334. Іщук О. Творення молодіжних організацій ОУН в роки Другої світової війни / Олександр Іщук // Душею завжди з Україною : пропам'ятний збірник на пошану українського правника і політолога Володимира-Юрія Даниліва. – Київ ; Торонто : Фундація імені В. Ю. Даниліва, 2003. – С. 202-218.
335. Казанівський Б. Нивиці / Богдан Казанівський // Надбужанщина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 587-592.
336. Кальба М. Акція “Буря” (Армія Крайова в Галичині) / Мирослав Кальба // Вісті Комбатанта. – 1991. – Ч. 1. – С. 80-87.
337. Каменяр А. Роберт-Ярослав Мельник. Обласний провідник ОУН Станіславщини / А. Каменяр // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. – Т. 2. – С. 303-305.
338. Камінський А. Василь Охримович : біографічний нарис / Анатоль Камінський. – Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон, 1999. – 152 с.
339. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН). Аналітичний огляд / Георгій Касьянов / Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2003. – 64 с.
340. Кейван І. Богдан Стебельський / І. Кейван // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто. 1985. – Т. 2. – С. 118-121.
341. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси / Анатолій Кентій. – Т. 1. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920-1942. – К. : [б. в.], 2005. – 332 с.
342. Кентій А. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929-1941 рр.) / А. В. Кентій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1998. – 201 с.
343. Киричук Ю. Тарас Бульба-Боровець : його друзі і вороги : Історичні есе / Юрій Киричук. – Львів, 1997. – 88 с.

344. Киричук Ю. Український колабораціонізм у 1941-1945 рр. / Ю. Киричук, Т. Марискевич // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Львів : ЛНУ ім. Франка, 2001. – Вип. 4. – С. 259-274.

345. Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років ХХ століття : ідеологія та практика / Юрій Киричук. – Львів : Добра справа, 2003. – 464 с.

346. Киричук Ю. Спроби співробітництва польських та українських національно-патріотичних угруповань у 1939-1945 рр. / Ю. Киричук // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: історичні науки / відп. ред. І. Д. Пасічник, заст. відп. ред. В. В. Трофимович, Л. О. Зашкільняк [та ін.]. – Острог : Національний університет “Острозька академія”, 2003. – Вип. 3. – С. 222-229.

347. Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939-1952 років / Олег Клименко. – Тернопіль : Державне книжково-журнальне видавництво “Терн”, 1999. – 308 с.

348. Кліш А. Суспільно-політична діяльність академіка Кирила Студинського в період утвердження радянської влади в Західній Україні (1939-1941) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимир Гнатюка. Серія : історія / заг. ред. проф. М. М. Алексієвець. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 2. – С. 195-200.

349. Ковалюк Р. Академія в лещатах репресій / Р. Ковалюк // Воля і Батьківщина. – 1997. – Ч. 4. – С. 42-56.

350. Ковалюк Р. Під трьома окупаціями : Кам’янецьчина в Другій світовій війні / Р. Ковалюк. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2002. – 150 с.

351. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ-ХХ ст. / Роман Ковалюк – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – 420 с.

352. Кожолянюк Г. Населення Буковини у ХІХ – 40-х рр. ХХ ст. / Г. Кожолянюк // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 47-49.

353. Кокурин А. Органи НКВД-МВД СРСР по боротьбе с вооруженным националистическим подпольем (Западная Украина и Белоруссия, Латвия, Литва и Эстония) (1939-1953) / А. Кокурин // Труды Общества по изучению истории отечественных спецслужб. – М. : Кучово поле, 2007. – Т. 3. – С. 254-276.

354. Кондратюк К. Політичні, соціально-економічні та духовні аспекти “радянизації” західних областей України у 1939-1941 роках / К. Кондратюк // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 21-30.

355. Коновалек Т. Батятичі / Теодор Коновалек // Надбужанщина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 498-501.

356. Корчак-Городиський О. Діалоги зі советами / О. Корчак-Городиський // Замість вигадок : українська проблематика в західних політико-дипломатичних джерелах. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 88-102.

357. Корчак-Городиський О. Останній політичний процес польської держави. Бережани, 14 вересня 1939 р. / О. Корчак-Городиський // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. – Т. 2. – С. 774-784. ;

358. Корчак-Городиський О. Україніка в польсько-радянських дипломатичних переговорах / О. Корчак-Городиський // Замість вигадок : українська проблематика в західних політико-дипломатичних джерелах. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 116-128.

359. Косик В. Втрати України під час Другої світової війни / Володимир Косик // Визвольний Шлях. – 1985. – Кн. 5. – С. 585-595.

360. Косик В. Розкол ОУН у світлі документів / Володимир Косик. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2002. – 32 с.

361. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні / Володимир Косик. – Париж ; Нью-Йорк ; Львів : Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 1993. – 660 с.

362. Косик В. Український національний рух опору, 1941-1944 / Володимир Косик // Визвольний Шлях. – 1985. – Кн. 8. – С. 973-986.

363. Костючук М. На зруйнованому Підляшші / Михайло Костючук // Надбужанщина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней, 1989. – Т. 2. – С. 722-725.

364. Кравців Б. Людина і вояк. В другу річницю смерти сл. п. Романа Шухевича-Чупринки / Богдан Кравців. – Нью Йорк, 1952. – 32 с.

365. Криштальський А. Національно-визвольний рух опору на Горохівщині / Андрій Криштальський. – Луцьк : “Надстир’я”, 1994. – 72 с.

366. Кротофіль М. Українці – контрактові старшини польського війська у 1939 р. / М. Кротофіль // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 131-136.

367. Кук В. Державотворча діяльність ОУН. Акт відновлення Української держави (30 червня 1941 р.) / Василь Кук. – Львів-Київ, 2001. – 30 с.

368. Кук. В. Діяльність Степана Бандери в 1939-1941 рр. / Василь Кук. – К., 1998. – 43 с.

369. Кучер В. ОУН-УПА в боротьбі за незалежну Україну / В. Кучер. – К. : Вид-во “Бібліотека українця”, 1997. – 104 с.

370. Кучерепа М. 17 вересня 1939 р. : Волинь у геополітичних розрахунках СРСР і Німеччини / Микола Кучерепа // “Волинь у Другій

світовій війні”: зб. наук. праць та публ. статей / гол. ред. та упор. М. Кучерепа. – Луцьк : “Волинська обласна друкарня”, 2005. – С. 5-22.

371. Кучерепа М. Волинь : 1939-1941 рр. / М. Кучерепа, В. Вісин. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – 486 с.

372. Кучерепа М. Радянський режим на Волині (1939-1941 рр.) / М. Кучерепа, В. Вісин // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 160-170.

373. Кучерук О. Матеріали до історії ОУН // Олександр Кучерук, Богдан Червак. – К. : Вид-во імені О. Теліги., 1997. – 36 с.

374. Кучерук О. Рико Ярій – загадка ОУН / Олександр Кучерук. – Львів : Літературна агенція “Піраміда”, 2005. – 212 с.

375. Кучерук О. Українське повстання вересня 1939 року на Західній Україні / Олександр Кучерук // Пам’ять століть. – 2000 р. – Ч. 5. – С. 143-151.

376. Кучерук О. Українське повстання вересня 1939 року на Західній Україні / Олександр Кучерук // Українське слово. – 2000р. – Ч. 36 – С. 17 ; Ч. 37. – С. 13.

377. Лаба В. Історія села Шоломия / Василь Лаба. – Львів, 1997. – 96 с.

378. Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – К. : “Основи”, 1994. – Т. 2. – С. 63-93.

379. Лисяк-Рудницький І. Націоналізм / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – К. : “Основи”, 1994. – Т. 2. – С. 247-259.

380. Лисяк-Рудницький І. Українська Національна Рада й ідея соборности / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – К. : “Основи”, 1994. – Т. 2. – С. 271-283.

381. Лисяк-Рудницький І. Український визвольний рух під час Другої світової війни / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – К. : “Основи”, 1994. – Т. 2. – С. 261-270.

382. Литвин М. 1939. Західні землі України / М. Литвин, О. Луцький, К. Науменко. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1999. – 152 с.

383. Лопушанська В. Володимир Лопушанський / В. Лопушанська // Воля і Батьківщина. – 1998. – Ч. 2. – С. 31-40.

384. Луцький О. Львів під радянською окупацією. 1939-1941 рр. / Олександр Луцький // Український визвольний рух. – Львів: Вид-во “Мс”, 2006. – Зб. 7. – С. 89-119.

385. Мазур Г. Політика радянської влади щодо населення Західної України в 1939-1941 рр. : суть і наслідки / Г. Мазур // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року, / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м.: Tyrsa, 1999. – С. 91-108.

386. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН / Василь Макар // Визвольний шлях. – 1982. – Кн. 5. – С. 536-544; Кн. 6. – С. 664-670; Кн. 7. – С. 790-798.

387. Макарчук С. Міжнаціональні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 року / Степан Макарчук // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 6-20.

388. Мандрик М. Інтелектуальні джерела та український націоналізм 1920-1940 рр. : проблема визначення / Марія Мандрик // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимир Гнатюка. Серія : історія. – Тернопіль, 2001. – Вип. 13. – С. 142-148.

389. Мандрик М. Стрийщина : шлях до волі / Марія Мандрик. – Стрий : 1998. – 627 с.
390. Мартинюк М. Михайло Дяченко – Марко Боєслав / Микола Мартинюк // Надбужанщина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 857-859.
391. Марущенко О. “Золотий вересень 1939 року : деякі проблеми історіографії / О. Марущенко // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 183-186.
392. Масловский В. В борьбе с врагами социализма / В. Масловский. – Львов : “Вища школа”, 1984. – 188 с.
393. Масловський В. З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни / В. Масловський. – М. : Славянський діалог, 1999. – 272 с.
394. Матеріали до пластового мартиролога / Т. Гривул, В. Мороз, В. Муравський, М. Окаринський. Матеріали до пластового мартиролога / передмова О. Сича. – Львів, 2003. – 120 с.
395. Машура Г. Самбір і Самбірщина. Краєзнавчий нарис / Г. Машура, Д. Каднічанський, О. Козар. – Дрогобич : “Коло”, 2005. – 204 с.
396. Мечник С. Від Сталіна до Горбачова / С. Мечник. – Нью Йорк : Організація оборони чотирьох свобод України, 1990. – 243 с.
397. Мечник С. Наше новіше минуле / С. Мечник // За нашу незалежність : доповіді, статті, спогади і нариси. – Мюнхен : Українське видавництво, 1990. – С. 21-43.
398. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Південне Надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН-УПА / Нестор Мизак. – Чернівці : “Буковина”, 1998. – 448 с.
399. Михайлюк Б. Білі плями історії / Б. Михайлюк. – Тернопіль : “Збруч”, 1997. – 48 с.

400. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки / Петро Мірчук. – 3-е вид., доп. – К. : Українська видавнича спілка, 2008. – С. 15-498.

401. Мірчук П. Революційний змаг за УССД. (Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”) / Петро Мірчук. – Т. І. – Нью Йорк ; Торонто ; Лондон : Союз українських політв'язнів, 1985. – 222 с.

402. Мірчук П. Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовости / [репринтне видання]. - Хмельницький : Поділля, 1992. – 144 с.

403. Мороз В. Висвітлення роботи референтури пропаганди на західноукраїнських землях в 1940 р. (на матеріалах “Процесу 59-ти”) // Матеріали наукової конференції студентів історичного факультету, 17 квітня 1997 р. – Львів, 1998. – С. 27-28.

404. Мороз В. Володимир і Орест Гриніви // Шлях перемоги. – 2009. – Ч. 33. – 19 серпня. – С. 7.

405. Мороз В. Володимир Тимчій-“Лопатинський” / Володимир Мороз // Визвольний шлях. – 1998. – Кн. 9. – С. 1130-1136.

406. Мороз В. Діяльність ОУН напередодні і на початку Другої світової війни / Володимир Мороз // Петро Мірчук. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. – 3-е вид., доп. – К. : Українська видавнича спілка, 2008. – С. 590-599.

407. Мороз В. Кость-Арпад Березовський-“Карпо”, “Кречет”, “Карий” / Володимир Мороз // Шлях перемоги. – 1997. – 10 квітня. – С. 6.

408. Мороз В. Микола Вовк-“Андрій” / Володимир Мороз // Шлях перемоги. – 1997. – 26 листопада. – С. 5.

409. Мороз В. Розгортання повстанської боротьби на Буковині у 1944 році / Володимир Мороз // Визвольний шлях. – 2001. – Кн. 8. – С. 54-69.

410. Мороз З. Зеновій Тершаковець – крайовий провідник ОУН / Володимир Мороз // Родина Тершаківців: учений, політик, подвижник

національної ідеї / І. Гель (відп. ред.), В. Горинь, М. Присяжний, Т. Салига [та ін.]. – Львів, 2005. – С. 41-72.

411. Мостепан Я. Іван Климів-“Легенда” (1909-1942) / Я. Мостепан // Визвольний Шлях. – 2002. – Кн. 12. – С. 73-84.

412. Мудрик-“Мечник” С. Радехів і Радехівщина під двома окупаціями (1920-1941) / С. Мудрик-“Мечник” // Надбужанщина. Сокальщина, Радехівщина, Кам'янецьчина, Холмщина і Підляшшя, Берестейщина. – Львів ; Торонто. – С. 171-190.

413. Мудрик-Мечник С. З приводу книжки “Микола Лебедь” / Степан Мудрик-Мечник. – Новий Ульм ; Львів : на правах рукопису, 2001. – 65 с.

414. Мудрик-Мечник С. Як шириться неправду (з приводу книжки А. Камінського) / Степан Мудрик-“Мечник”. – Львів ; Мюнхен, 2000. – 32 с.

415. Мулик А. Горожанка / А. Мулик, С. Голуб'як // Підгаєцька земля. – Нью Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1983. – С. 473-476.

416. Мусієнко І. Політичні репресії на Північній Буковині та Хотинщині у 1940-1941 рр. / Ірина Мусієнко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – №2/4. – С. 472-484.

417. Націоналістичний рух 1920–1930-х років (матеріали до біографічного довідника) / Олександр Дарованець, Володимир Мороз, Володимир Муравський Мороз // Петро Мірчук. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. – 3-е вид., доп. – К. : Українська видавнича спілка, 2008. – С. 611–856.

418. Онишко Л. Програма розв'язання українського національного питання в документах ОУН на завершальному етапі Другої світової війни / Л. Онишко // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 196-199.

419. Ортинський Л. Перша Українська Дивізія на тлі політичних подій другої світової війни / Любомир Ортинський // Броди : збірник статей і нарисів / ред. Олега Лисяка. – 2-е вид. доповнене. – Дрогобич ; Львів : Видавнича фірма “Відродження”, 2003. – С. 26-45.

420. Пагирия О. Відносини між угорською армією та українським визвольним рухом на Прикарпатті влітку 1941 року / Олександр Пагирия // Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник / за ред. О. Багана. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – Вип. I. - С. 61-89.

421. Пальський З. Українська політична думка в Західній Україні щодо польської проблеми в роки Другої світової війни / З. Пальський // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м. : Tyrsa, 1999. – С. 255-274.

422. Партач Ч. Українська проблема у політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939-1945 рр. / Чеслав Партач // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м. : Tyrsa, 1999. – С. 109-121.

423. Партач Ч. Українці в польських збройних силах в роки Другої світової війни / Чеслав Партач // Україна-Польща: важкі питання : матеріали IX і X міжнародних наукових семінарів “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 6-10 листопада 2001 р. / наук. ред. М. Кучерепа. – Луцьк : ВМА “Терен”, 2004. – С. 96-138.

424. Патриляк І. Військова діяльність ОУН (Б) у 1940-1942 роках / І. К. Патриляк. – К. : [б. в.], 2004. – 598 с.

425. Патриляк І. Військові плани ОУН(Б) в світлі інструкцій Революційного Проводу, виданих в березні-травні 1941 року / Іван Патриляк // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука

на порозі ХХІ століття”, Чернівці, 16-18.05.2000 р. : доповіді та повідомлення / відп. ред. Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці : “Рута”, 2001. – Т. 2. – С. 160-169.

426. Патриляк І. Історичні та ідеологічні передумови мілітаризації ОУН. Військово-політичні питання в програмних документах єдиної ОУН та ОУН(Б) / Іван Патриляк // Молода нація. Альманах №1. – К. : “Смолоскип”, 2000 – С. 74-95.

427. Патриляк І. Тактика і стратегія українських націоналістів на початковому етапі Другої світової війни / І. К. Патриляк // Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : Наукова думка, 2005. – С. 15-87.

428. Патриляк І. Україна в Другій світовій війні : роздуми на тіл ювілею / Іван Патриляк // Визвольний шлях. – 2005. – Кн. 9-10. – С. 174-187.

429. Петренко Р. Слідами армії без держави / Петренко Р. – Київ-Торонто : Українська Видавнича Спілка, Дослідний Інститут “Студіум”, 2004. – 272 с.

430. Подільчак Ю. Мій Зашків. Історико-краєзнавчий нарис-есеї / Ю. Подільчак. – Львів : Видавництво “Сполом”, 2003. – 224 с.

431. Полікарпенко Г. Організація Українських Націоналістів під час Другої світової війни / Г. Полікарпенко. – IV-е вид. доп. – [Торонто?], 1951. – 164 с.

432. Прокоп М. Дмитро Маївський – революціонер і політичний публіцист / Мирослав Прокоп // Напередодні незалежної України : спостереження і висновки. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто ; Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1993. – С. 549-560.

433. Прокоп М. Українська політика III Райху в Другій світовій війні / Мирослав Прокоп // В боротьбі за Українську державу / ред. М. Марунчак. – Львів : Меморіал, 1992. – С. 91-119.

434. Прокоп М. Українські самостійницькі політичні сили в Другій світовій війні // В боротьбі за Українську державу / ред. М. Марунчак. – Львів : Меморіал, 1992. – С. 43-63.

435. Пурат А. Українці у вересневій кампанії / А. Пурат // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 137-141.

436. Рабій Ю.-Є. Княжий город Самбір / Ю.-Є. Рабій. – Львів-Самбір-Ютика, 1999. – 423 с.

437. Радзевич К. Перша київська похідна група ОУН / К. Радзевич // На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. – К., 1993. – С. 122-134.

438. Радович В. Війна на Сході 1941 року, наші вихідні політичні позиції та зудар із німецьким імперіалізмом / В. Радович // Визвольний Шлях. – 1982. – Кн. 1. – С. 21-24.

439. Рахманний Р. Державницька слава Української Повстанської Армії / Р. Рахманний // Визвольний шлях. – 1983. – Кн. 12. – С. 1431-1440.

440. Регей В. Від Сяну до Дніпра. Причинки до історії Південної похідної групи ОУН 1941-1942 рр. / Регей В. – Калуш, 1994. – 20 с.

441. Резмер В. Позиція і участь українців у німецько-польській кампанії 1939 р. / В. Резмер // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м.: Turysa, 1999. – С. 13-33.

442. Рожик М. Західноукраїнські землі в контексті нацистсько-більшовицької змови 1939 року / М. Рожик // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 121-126.

443. Розанов Г. Сталин-Гитлер : документальний очерк советско-германских дипломатических отношений, 1939-1941 гг. / Г. Розанов – М. : “Международные отношения”, 1991. – 224 с.

444. Романів О. Західноукраїнська трагедія 1941. / О. Романів, І. Федущак. – 2-е видання. – Львів-Нью Йорк, 2003. – 431 с.

445. Романів О. Сага про героїчне покоління / О. Романів // Комар Л. Процес 59-ти. – 2-е вид. випр. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1997. – С. 3-10.

446. Романюк М. Петро Федун-“Полтава” – провідний ідеолог ОУН та УПА / М. Романюк. – Торонто-Львів : Вид-во “Літопис УПА”, 2009. – 128 с.

447. Руккас А. Бойові дії загонів ОУН у вересні 1939 р. / Андрій Руккас // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спец. вип. до 60-річчя УПА / ред. кол. К. Кондратюк (відпов. ред.), В. Футала (упоряд.), Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. – Дрогобич : НВЦ “Каменярь”, 2002. – С. 387-392.

448. Руккас А. Вояки-українці в польській армії (1921-1939) / А. Руккас // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 1 (4). – С. 16-29 ; Ч. 2 (5). – С. 54-65.

449. Руккас А. Збройні загопи Організації Українських Націоналістів на Бережанщині (вересень 1939 р.) / А. Руккас // Український визвольний рух. – Львів : Вид-во “МС”, 2003. – Збірник 3. До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. – С. 86-93.

450. Руккас А. Участь українців-вояків польської армії у вересневій кампанії 1939 року / А. Руккас // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 142-146.

451. Савка Б. А смерть їх безсмертям зустріла. Нариси, спогади, документи про участь жіноцтва трьох районів Тернопілля (Гусятинського, Заліщицького, Підволочиського) в національно-визвольній боротьбі ОУН-

УПА 40-х – початку 50-х років ХХ ст. / Б. Савка – Тернопіль : Джура, 2003. – 332 с.

452. Савка Б. Забути не маємо права... / Б. Савка. – 2-е вид., доп. – Тернопіль : Джура, 2000. – 396 с.

453. Савка Б. Копичинці. Мандрівка крізь століття : історичний нарис / Б. Савка. – Тернопіль : Джура, 2001. – 580 с.

454. Савчин І. Буськ. У вирі століть / І. Савчин. – Львів : Львівські новини, 1996. – 185 с.

455. Савчин М. Національно-визвольний рух на Турківщині у 30-х – початку 50-х років ХХ століття / Михайло Савчин // Український націоналізм: історія та ідеї: науковий збірник. / за ред. О. Багана. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – Вип. І. - С. 90-119.

456. Саган З. Камінка Струмилова 1939-1944 / Зенон Б. Саган // Надбужанщина. Збірник. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 485-497.

457. Сардачук П. Насувалась воєнна гроза... / П. Сардачук, М. Швагуляк. – Ужгород : Карпати, 1984. – 208 с.

458. Свідерська Н. Українське питання у німецько-радянських стосунках весни 1939 року / Н. Свідерська // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 110-114.

459. Север А. Спецназ КГБ. Гриф секретности снят! / Александр Север. – М. : Яуза, Эксмо, 2008. – 800 с.

460. Семиряга М. Сговор двух диктаторов / М. Семиряга // История и сталинизм [сост. А. Н. Мерцалов] – М. : Политиздат, 1991. – С. 200-226.

461. Сеньків М. З історії боротьби за соборність українських земель. 1917-1945 рр. / М. Сеньків, І. Думинець. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 1995. – 87 с.

462. Сергійчук В. Діяльність оунівського підпілля в роки Другої світової війни поза межами УРСР / Володимир Сергійчук // Душею завжди з Україною. Пропам'ятний збірник на пошану українського правника і політолога Володимира-Юрія Даниліва. – Київ ; Торонто, 2003. – С. 219-250.

463. Сергійчук В. Зміна кордонів УРСР у 1939-1940 роках / В. Сергійчук // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 147-151.

464. Сергійчук В. Становище і доля українців у Генеральному губернаторстві (без Галичини) в роки німецької окупації / В. Сергійчук // Україна-Польща: важкі питання. Т. 4 : матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м.: Tyrsa, 1999. – С. 166-184.

465. Сильвеструк С. Лопатин / Степан Сильвеструк, Осип Судомляк // Надбужанщина. Збірник. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1989. – Т. 2. – С. 575-586.

466. Ситник О. Діяльність ОУН С. Бандери в Закарпатті перед утворення УПА / Олександр Ситник // Визвольний шлях. – Кн. 7. – Липень, 1999. – С. 784-786.

467. Сич О. Степан Ленкавський : життєвий шлях на тлі історії ОУН / Олександр Сич. – Івано-Франківськ : “Лілея-НВ”, 1999. – 160 с.

468. Скоцко Є. На переломі 1938-1940 / Є. Скоцко // На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. – К., 1993. – С. 19-30.

469. Сл. п. Петро Башук-“Чок” : некролог / Провід Організації Українських Націоналістів // Шлях перемоги. – 1995. – 17 червня. – С. 8.

470. Сливка Ю. У пошуках історичної правди / Ю. Сливка // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність /

голова ред. колегії тому Ярослав Ісаєвич, упор. і відп. ред. Юрій Сливка. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – Вип. 13. - С. 5-13.

471. Сливка Ю. Україна в Другій світовій війні : національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – Вип. 3-4. – С. 3-31.

472. Стародубець Г. ОУН (б) в українському національно-визвольному русі на Волині в період Другої світової війни (1941-1943 рр.) / Г. Стародубець. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 144 с.

473. Стельникович С. Український національний рух опору Тараса Бульби-Боровця : історичний нарис / Сергій Стельникович. – Житомир: Житомирська обласна друкарня, 2007. – 218 с.

474. Сурмач О. Державно-церковні відносини на Західно-Українських землях (1939-1941) / О. Сурмач // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 171-177.

475. Сухий О. 1939 рік у висвітленні української історіографії / Олексій Сухий // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 31-40.

476. Сухий О. Приєднання Західної України до УРСР в українській історіографії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спец. вип. до 60-річчя УПА / ред. кол. К. Кондратюк (відпов. ред.), В. Футала (упоряд.), Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. – Дрогобич : НВЦ "Каменярь", 2002. – С. 371-384.

477. Ткачук А. Оуновское предполье гитлеровской агрессии / А. Ткачук // Д Документи изобличають : збірник документів і матеріалів о співробітництві українських націоналістів зі спецслужбами фашистської Німеччини / автори і сост. Г. Ткаченко, А. Войцеховський, А. Ткачук. – 2-е изд. доп. і испр. – К. : [б. в.], 2004. – С. 193-201.

478. Ткачук А. Перед судом історії. Співробітництво німецьких фашистів і українських націоналістів в роки Другої світової війни і боротьба проти них радянських органів державної безпеки / А. Ткачук. – Київ ; Харків, 2000. – 264 с.

479. Ткачук А. Щит і меч батьківщини. Героїчні сторінки боротьби радянських чекістів з підпільною діяльністю імперіалістических розвідок, емігрантських антирадянських центрів і українських буржуазних націоналістів в період 1917-1941 рр. / Ткачук А. В. – К., 2009. – 384 с.

480. Трофимович В. Військова політика Організації українських націоналістів у 1939-1941 рр. / Володимир Трофимович // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спец. вип. до 60-річчя УПА / ред. кол. К. Кондратюк (відпов. ред.), В. Футала (упоряд.), Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. – Дрогобич : НВЦ “Каменярь”, 2002. – С. 7-19.

481. Трофимович В. Державотворчі ідеї Проводу ОУН в Україні (1940-1950) / В. Трофимович // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Зб. 10 : До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – Львів, 2007. — С. 299-312.

482. Трофимович В. Національні збройні формування на території України в період Другої світової війни / В. Трофимович // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 187-192.

483. Трофимович В. У чорному трикутнику. Роль Німеччини та СРСР в українсько-польському конфлікті 1935-1945 років / Володимир Трофимович // Волинь. – 2003. – Ч. 5. – С. 153-174.

484. Трофимович В. Українська політична думка в Західній Україні щодо польської проблеми в роки Другої світової війни / В. Трофимович // Україна-Польща: важкі питання : матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. - Б. м.: Turysa, 1999. – Т. 4. – С. 237-254.

485. Украинский фашизм (теория и практика украинского интегрального национализма в документах и фактах) : монография / сост. А. А. Войцеховский, Г. С. Ткаченко. – К. : Солюкс, 2004. – 178 с.

486. Федорович В. Світова преса про першу більшовицьку окупацію Західної України / Василь Федорович // Вісті Комбатанта. – 1987. – № 4. – С. 29-39.

487. Федущак І. До 65-ї річниці комуністичного злочину (червень 1941 р.) / Інна Федущак // Український визвольний рух. – Львів: Вид-во “Мс”, 2006. – Зб. 7. – С. 120-154.

488. Фостій І. Діяльність ОУН на Буковині у 1940-1941 рр. / Іван Фостій // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – №2/4. – С. 454-471.

489. Фостій І. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939-1941 рр. / Іван Фостій. – Чернівці : Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства “Книга Пам’яті України”, 2004. – 368 с.

490. Хамар-Голяш М. Родина Івана Гайдука / М. Хамар-Голяш // Шагай І. Село Бишки. Історія і Боротьба за Волю. – Лондон ; Бишки ; Чікаго : Видавничий комітет, 2000. – С. 271-274.

491. Харкевич М. З діяльності ОУН в Коломийщині / М. Харкевич // Коломия і Коломийщина. – Філядельфія, 1988. – С. 839-856.

492. Хроновят М. Паралеля між визвольною боротьбою українців у двох світових війнах / М. Хроновят // Броди. Збірник статей і нарисів / ред. Олег Лисяк. – Мюнхен : друкарня Апостольської Візитатури, 1951. – С. 34-38.

493. Хруслов Б. Політика Українського національно-демократичного об'єднання напередодні Другої світової війни (1937-1939 рр.) / Б. Хруслов // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р. / гол. ред. К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – С. 71-73.

494. Цибко О. Революційно-визвольна боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з УРСР (1934-1939 рр.) / О. Г. Цибко. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1963. – 139 с.

495. Черниш М. Обласна партійна організація в боротьбі за індустріалізацію м. Львова (1939-1955) / М. А. Черниш. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1969. – 184 с.

496. Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941-1945-му роках / Б. Черномаз. – Умань : Уманське видавничо-поліграфічне підприємство, 2002. – 402 с.

497. Чуев С. Украинский легион / Сергей Чуев. - М. : Яуза, 2006. – 544 с.

498. Шандрівський І. Військово-політична діяльність генерал-полковника УНР Миколи Капустянського / Ігор Шандрівський // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спец. вип. до 60-річчя УПА / ред. кол. К. Кондратюк (відпов. ред.), В. Футала (упоряд.), Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. – Дрогобич : НВЦ “Каменяр”, 2002. – С. 264-280.

499. Шанковський Л. За історичну оцінку Акту 30 червня 1941 року / Лев Шанковський // Альманах “Гомону України” на 2001 рік. – С. 47-63.

500. Шанковський Л. Похідні групи ОУН / Лев Шанковський. – Мюнхен : “Український самостійник”, 1958. – 370 с.

501. Шанковський Л. Тринадцять літ... (Дії УПА й збройного підпілля ОУН на терені Військової округи ч. 4 “Говерля” в 1943-1956 рр. / Лев Шанковський // Альманах Станиславівської землі. – Нью Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 163-193.

502. Шанковський Л. УПА на Підгаєччині / Лев Шанковський // Підгаєцька земля. Історично-мемуарний збірник. – Нью Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1983. – С. 229-292.

503. Шанковський Л. УПА на Стрийщині / Лев Шанковський // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью Йорк ; Торонто ; Париж ; Сидней, 1990. – Т. 1. – С. 193-218.

504. Шанковський Л. УПА – дитина лицарів визвольної війни / Лев Шанковський // Голос Комбатанта. – 1958. – Ч. 1 (7). – С. 15-17.

505. Швагуляк М. Позиція та участь українців у німецько-польській війні 1939 р. / М. Швагуляк // Україна-Польща: важкі питання : матеріали ІV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м.: Tursa, 1999. – Т. 4. - С. 35-58.

506. Шкільний В. Лев Зацний.. Шляхи життя і боротьби / Володимир Шкільний – Тернопіль : Лілея, 1996. – 21 с.

507. Широкий П. Повстанці у Підгайцях / П. Широкий // Визвольний Шлях. – 1983. – Кн. 10. – С. 1181-1183.

508. Шпіцер В. Крайовий Провідник Володимир Тимчій-“Лопатинський” / Василь Шпіцер, Володимир Мороз. – Львів : Афіша, 2004. – 256 с.

509. Шумелда Я. Похід ОУН на Схід / Я. Шумелда // На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. – К., 1993. – С. 101-121.

510. Шумов С. Степан Бандера. Жизнеописание вождя Организации Украинских Националистов / С. Шумов // Бандеровщина / сост. Андреев А., Шумов С. – М. : Изд. Эксмо ; Изд. Алгоритм, 2005. – С. 19-35.

511. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30-50-ті рр. ХХ ст.) : монографія / Богдан Ярош. – Луцьк : Ред.-вид. від. “Вежа” Волин. держ. ун.-ту ім. Лесі Українки, 1999. – 184 с.

512. Ясяк М. Становище і доля українців у Генеральному губернаторстві (без Галичини) в роки німецької окупації / М. Ясяк // Україна-Польща: важкі питання : матеріали ІV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”, Варшава, 8-10 жовтня 1998 року / відп. ред. М. Кучерепа. – Б. м. : Turysa, 1999. – Т. 4. - С. 185-216.

513. Armstrong J. Ukrainian nationalism. 1939-1945 / John Armstrong. – New York : Columbia university press, 1955. – 341 s.

514. Brzoza C. Ukraińska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej / Czesław Brzoza // Краківські Українознавчі Зошити. – Т. I-II, 1992-1993 – Краків : Вид-во “Швайпольт Фіоль”, 1993. – С. 153-165.

515. Czop E. Obwód lwowski pod okupacją ZSRR w latach 1939-1941 : praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Włodzimierza Bonusiaka : машинопис / Edyta Czop. – Rzeszów : [б. в.], 2001. – 179 s.

516. Filar W. Działalność OUN-UPA na Wołyniu w latach 1939-1945 / Władysław Filar // Dzieje Podkarpacia. – Т. III. – Krosno : [б. в.], 1999. – S. 209-237.

517. Homo Politicus. Причини упадку Польщі / Іван Кедрин-Рудницький. – Краків : Українське В-во, 1940. – 297 с.

518. Mazur G. Polityka władz sowieckich wobec ludności w województwie stanisławowskim w latach 1939-1941 / Grzegorz Mazur // Краківські Українознавчі Зошити. – Т. I-II, 1992-1993 – Краків : Вид-во “Швайпольт Фіоль”, 1993. – С. 173-182.

519. Motyka G. Ukraińska partyzantka. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacionalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii / Grzegorz Motyka. – Warszawa, 2006. – 723 s.

520. Ożga D. Ewolucja programu OUN-UPA // Краківські Українознавчі Зошити. – Т. I-II, 1992-1993 – Краків : Вид-во “Швайпольт Фіюль”, 1993. – С. 183-187.

521. Poliszczuk W. Dowody zbrodni OUN i UPA. (Integralny nacionalizm ukraiński jako odmiana faszizmu / Wiktor Poliszczuk. – Toronto : [б. в.], 2000. – Т.2. - 781 s.

522. Poliszczuk W. Gorzka prawda. Zbrodnicość OUN-UPA (spowiedź Ukraińca) / Wiktor Poliszczuk. – Toronto ; Warszawa ; Kijów, 1995. – 424 s.

523. Sowa A. Postawy społeczności ukraińskiej w okresie kampanii wrześniowej 1939 roku / Andzej Leon Sowa // Краківські Українознавчі Зошити. – Т. I-II, 1992-1993 – Краків : Вид-во “Швайпольт Фіюль”, 1993. – С. 167-172.

524. Szcześniak A. Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacionalistów i jej likwidacja w Polsce / Antoni B. Szcześniak, Wiesław Z. Szota. – Warszawa : Wyd-wo MON, 1973. – 588 s.

525. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933-1945) / Ryszard Torzecki. – Warszawa : “Książka i Wiedza”, 1972. – 378 s.

526. Torzecki R. Polacy i ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / Ryszard Torzecki. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1993. – 349 s.

527. Wnuk R. “Za pierwszego sowieta”. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941) / Rafał Wnuk. – Warszawa, 2007. – 463 s.

528. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacionalistów w Polsce w latach 1929-1939. Genesa, struktura, program, ideologia / Roman Wysocki. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. – 435 s.

III. ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ, ПОКАЖЧИКИ

529. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов) / Уклад. і голов ред. В. Т. Бусел. - К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. -1728 с.

530. Витяг з Кримінального Кодексу УРСР [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://poltava-repres.narod.ru/viazni/index_ua.htm

531. Гриневич В. Україна: Хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Рік 1940 // В. А. Гриневич. – К. : Національна академія наук України Інститут історії України. – 232 с.

532. Кокін С. Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. Вип. І. Анотований покажчик документів з фонду друкованих видань (1944-1953) / Сергій Кокін. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – 214 с.

533. Реєстр населених пунктів Львівщини (за довідниками 1946 та 1972 рр.) / упор. Мирослав Горбаль. – Львів : вид-во “Афіша”, 2003. – 154 с.

IV. АВТОРЕФЕРАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ

534. Вісин В. В. Радянський режим у Волинській області (вересень 1939 – червень 1941 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. : спец. 07.00.01 “Історія України” / В. В. Вісин. – Львів, 1997. – 26 с.

535. Бондаренко К. П. Діяльність ОУН напередодні і під час Другої світової війни (1938-45): політичний та військовий аспекти: автореф. дис. канд. іст. наук / К. П. Бондаренко. – Львів, 1997. – 17 с.

536. Дарованець О. Я. Політика польської влади щодо Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів на Волині (1927-1939): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / О. Я. Дарованець. – Львів, 2007. – 18 с.

537. Деревінський В. Діяльність Організації українських націоналістів та Української повстанської армії в 1940-1953 років:

етнонаціональний аспект: автореф. дис. канд. іст. наук: 20.02.22 “військова історія” / В.Ф.Деревінський. — К., 2003. — 19 с.

538. Онишко Л. В. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і рр. ХХ ст.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / Л. В. Онишко. – Львів, 2006. – 20 с.

539. Посівнич М. Р. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929-1939 рр.: : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / М. Р. Посівнич.— Львів, 2009. — 17 с.